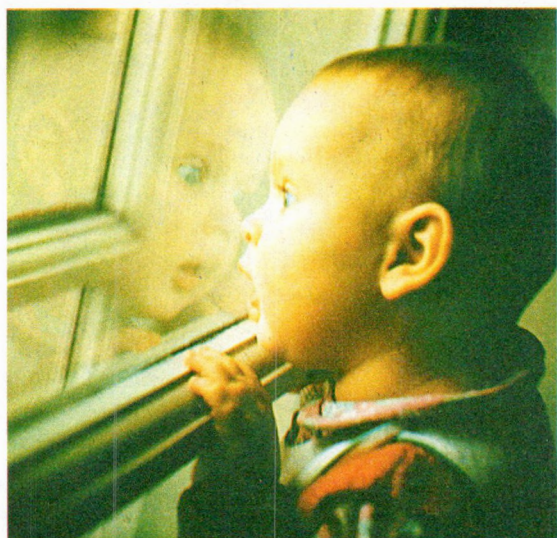

Жывая кніга прыроды

БАЦЬКАЎШЧЫНА

Жывая кніга прыроды

Дапаможнік
для педагогаў дашкольных устаноў

Рэкамендавана
Навукова-метадычным цэнтрам
вучэбнай кнігі і сродкаў навучання
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Мінск
Выдавецтва Бацькаўшчына
1997

УДК 373.2+808.26(072)

ББК 74.102я7

Ж 94

Укладальнік *І. С. Марачкіна*

Пад рэдакцыяй *Я. Р. Лецкі*

Мастак *В. Р. Мішчанка*

Ж 94 Жывая кніга прыроды: Дапам. для педагогаў дашк. устаноў /
Уклад. *І. С. Марачкіна*. Пад рэд. *Я. Р. Лецкі*. Маст. *В. Р. Мішчанка*. —
Выдавецтва Бацькаўшчына, 1997. — 199 с.

ISBN 985-6026-13-x

Ірына Марачкіна стварыла своеасаблівую хрэстаматыю з лепшых твораў беларускай літаратуры і дзіцячага фальклору, разлічаную на ўспрыняцце дашкольнікаў і малодшых школьнікаў, на чытанне старэйшымі родзічамі ў сям'і, а выхавальнікамі і настаўнікамі — у садочках і школах. Тут вершы, замалёўкі, казкі, загадкі, паданні і легенды з нацыянальнай міфалогіі, народныя прыкметы. Матэрыял скампанаваны па порах года, пачынаючы ад сакавіцкага абуджэння і канчаючы зімовым засынаннем. Кніга багатая аздоблена слайдамі, на якіх родныя краявіды, а таксама звяры і птушкі, рыбы і казюркі.

Сэнс кнігі ў тым, каб далучыць дзяцей да найвялікшага і бяспечнага Божага дару, навучыць цаніць і шанаваць родную прыроду, засцерагаць яе ад вынішчэння, абудзіць і выхаваць Чалавека, які ўмее жыць прыгожа, радавацца навакольнаму свету.

ББК 74.102я7+81.2Бел-93

ISBN 985-6026-13-x

© Ірына Марачкіна, 1997

© Выдавецтва Бацькаўшчына, 1997

СЛОВА ДА ЧЫТАЧА

«Жывая кніга прыроды» адрасавана маленькаму чытачу, але, зусім верагодна, яна найперш трапіць у рукі дарослым — мамам і татам, дзядулям і бабулям, выхавальніцам дзіцячых садкоў і настаўнікам малодшых класаў. Спадзяюся, чытанне будзе ім у радасць і асалоду, бо аўтар-скаладальнік Ірына Марачкіна са створанага на працягу стагоддзяў велізарнага літаратурнага багацця старалася адабраць самае лепшае. Таму кніга зіхаціць своеасаблівым россыпам паэтычных, у тым ліку створаных і ў жанры прозы, залацінак з твораў як прафесійных пісьменнікаў, так і з вуснай народнай творчасці, дзе наш народ, як ніякі іншы, выявіў сябе надзвычай шматгранна і плённа. Гэтае самавыяўленне пачалося задоўга да ўзнікнення слова пісанага, а тым больш друкаванага, якое на землях усходніх славян магутна запачаткаваў геній эпохі першага нацыянальнага Абуджэння і Адраджэння Францішак Скарына. Дый потым, як вядома, былі доўгія перыяды, калі пазбаўленыя сваёй дзяржаўнасці беларусы проста не мелі магчымасці друкаваць літаратуру на роднай мове, а таму і выяўлялі сябе ў вуснай, непадлеглай нікім забаронам і рэгламентацыям, творчасці. Такім чынам і ў дарослага, і ў маленькага чытача ёсць магчымасць праз кнігу заглянуць у глыбіню стагоддзяў, у той засмужаны далеччу час, калі прырода і чалавек уяўлялі сабой адзінае цэлае і жылі па няпісаных натуральных законах. Тады людзі глядзелі на звяроў і птушак, рыб і раслін як на сябе падобных, хоць і адрозных, якія размаўляюць на сваіх мовах, маюць душу і розум. Таму крыўдзіць гэтых жывых істотаў лічылася такім жа грахам, як і здзекавацца з бязвіннага чалавека. Ну а потым людзі неапраўдана ўзвысіліся над прыродай, пачалі

ўяўляць сябе яе паўнапраўнымі ўладарамі і пераўтваральнікамі, бязбожна нішчыць першаасновы жыцця: высыкаць лясы, асушаць балоты, ператвараць у мёртвыя канавы жывыя рэкі. І ў выніку такога бязглуздага панавання навакольны свет незваротна страціў ад сваёй першароднай гармоніі і прыгажосці. Разам з гэтым пачалі ўсыхацца, бяднець і мізарнець чалавечыя душы. І з кнігі нязмушана напрашваецца вывад: давайце, пакуль не позна, будзем дбайна зберагаць тое, што засталася, каб нашы нашчадкі, якія народзяцца і будуць жыць у наступным тысячагоддзі, маглі, як і мы, парадавацца зялёнымі дубровамі і гаямі, наслухацца саляўіных спеваў, зязюльчынага кукавання, радаваць вока блакітнымі азёрамі і дыхаць чыстым паветрам, быць закаханымі ў родную Беларусь, якая са сваёй прыродай, старажытнай культурай, чыстай крынічнай мовай, сваёй гісторыяй была, ёсць і будзе для яе спрадвечных насельнікаў адзінай і незаменнай.

У падмурак кнігі пакладзены кругазварот прыроды, чаргаванне пораў году, кожная з якіх мае сваю чароўную непаўторнасць, свой колер і настрой, сваю музыку. Менавіта ў гэтым заключаецца вечнае абнаўленне і заўсёдная прывабнасць жыцця. Трэба толькі, каб спазнаць яго радасць, быць душэўна шчодрым і чутым, раскрытым насустрач першаму бялуткаму сняжку, чэрвеньскаму ліўню і ліпеньскаму пчалінаму звону... Гэтая, прыгожа аформленая мастаком Валерам Мішчанкам кніга, якраз і абуджае нас да душэўна актыўнага, прыгожага жыцця, вучыць любіць і цаніць тое, што падорана нам вышэйшымі сіламі, самім Богам, як вечны і бясцэнны дар.

У надзвычай цікавую і карысную вандроўку па родным краі цябе, дарагі чытач, павядуць нашы слынныме паэты і прэзаікі, майстры мастацкага слова. Будзем спадзявацца, што сваімі адухоўленымі творамі яны не толькі абудзяць у вас лепшыя чалавечыя пачуцці, але і закрануць самыя патаемныя струны душы, выклічуць цягу да ўласнай творчасці, умацуюць веру ў магчымасці роднага слова, у сваю зямлю і дзяржаву, надзею ў шчаслівую будучыню роднай Беларусі. Вы, спадкаемцы Бацькаўшчыны, і ёсць яе надзея і вера. А таму расціце здаровымі, высакароднымі і разумнымі, радуйцеся ўсяму, што вакол вас і ў вас, і няхай вас натхняе на дабро і справядлівасць вечная прыгажосць і гармонія роднай прыроды!

Выдавец Яўген Лецка

«Наколькі ад нараджэння звыры,
хадзячыя ў пустыні, знаюць ямы свая,
птушкі, лятаючыя на паветры,
ведаюць гнёзды свая,
рыбы, плаваючыя па моры і ў рэках,
чуюць віры свая,
пчолы і тым падобныя
бароняць вулляў сваіх,
такж і людзі, ігдзе здразіліся
і ўскормленыя суць па бозе, —
да таго месца
вялікую ласку
імаюць.»

Францыск Скарына

ПЕРАД ЯЕ КРАСОЙ

Рэчка мутная. Мільгнулі дзве-тры плоткі. Каля берага мармычуць жабы, збіраючыся нераставаць. З абалоння ў раку булькоча ручаёк.

Над лугам енчаць кнігаўкі, жаўранкі ўзлятаюць з песняй, гусі ляцяць высока.

Сям-там прабіваюцца парасткі травы. Падсохлі на сонцы і час ад часу скачваюцца з крутога, чорнага берага тарфяныя купінкі. Адзін, як дурань, вылецеў вадзяны жук.

Лес воддаль пацягнуты смугой, вось-вось павінен прачнуцца. Ноччу, нібы штуршок для гэтага, быў ціхі, цёплы дождж, ад якога лепш прасыхае зямля.

Над зямлёй — красавіцкае неба: ахапкі белых воблакаў, халаднаватая просінь і жаўранкі.

Зямля то светла-шэрая, дзе не хадзіў яшчэ сёлета плуг, то сакавіта-цёмная — і там, дзе ўлонне яе толькі што раскрыта для новых зярнят, і там, дзе ўжо затоена грэецца безліч аўсяных парасткаў.

Сёння ўранку ўжо значна смялей, як учора, ажывае зеляніна руні. Лагодныя шэрыя ўзгоркі ўдалечыні пацягнуты смугой. Паміж вёскамі, на лугавой даліне, цячэ апетая ў сардэчнай песні рэчанька...

На шэрых коціках вербаў гаспадарліва завіхаюцца пчолы. На бярозах над стрэхамі хат ад радасці разводзяць крыламі шпакі.

За ўзгоркам з ночы грукоча трактар. Араты.

На фоне заўсёды шчодра зялёных ялін святлеюць асіны, яшчэ ўсё голая, ды ўжо, як кажуць, вось-вось на выданні. Стаяць яны навокал бруднай, а ўсё ж люстранай вады азярца, над якім я пішу.

Спявае салавей:

«Людзі, людзі! Ідзем! Ідзем! Віцязь, віцязь! Па-лі-кліні-ка!...»

Адзін, другі. І добра, молада — так расшыфроўваць іх перасвіст.

Халаднавата пахне прэллю. Снег — плямамі, чэрства хрумсціць пад нагамі. На арэшніку — коцікі; днём, калі пацяплее, і пад вечар на іх ажыве пылок; кранеш галінку — успыхнуць, як бенгальскія агні, клубочкі-выбухі зеленавата-жоўтага колеру.

Птушыны гоман... Ужо другую ноч мяне праз адчыненую фортачку будзіць пугач — зусім, здаецца, блізка ад акна і неяк па-фальклорнаму вусцішна. Цяпер недзе за лесам, з хутара, чуваць па-хатняму праязічна-дзярлівае, а ўжо таксама вясновае, іншае кукарэку.

Дубы, азімыя дубкі стаяць у летаўнім лісці, арэхава-жоўтым і лішнім. Падсада малюсенькіх, пясчотных, як у казцы, елачак і непакорны бруснічнік, нібы барвінак у дзявочым гародчыку.

Пад раніцу быў дождж. Бубніў па блясе даху, шамацеў па зямлі...

І вось — арэшына пусціла, дзеля свята, белы цвет; лаза прыкметна, весела пазелянела; бярозкі і асінікі шчодро акроплены расой і чыстыя ды цёплыя — хоць ты скажы ім:

— З лёгкай парай!

Наша цудоўнае лета. Багатае жыта, у якім заўсёды хочацца паляжаць. Трава — у густой, раскошнай квецені купалля, рамонкаў, вогнікаў — небывала добрая, ледзь не да пояса. Лён дацвітае сваім блакітна-дробненькім цветам, што пры дарозе шчодро асыпаўся на пясок.

Хлебна-сасновая цішыня. Над цішынёй — ад возера — ляціць варона. Пчаліным гудам гудзе вялікая паляна грэчкі. У белай, духмянай кашы — высокая, самотная сасна і нізкі, каржакаваты дуб, здалёк — нібыта груша-дзічка.

Здымаў гэта, стоячы на каленях у роснай, высокай грэчцы.

Стаю над паплаўком.

Навокал — над ракой, над кустамі і лугам — нястрымныя, утрапёныя жаўранкі і салаўі. Таямнічае, поўнае глыбокага сэнсу пагрукванне грому.

Цымбальныя скокі дажджу на вадзе. І тады — нарэшце! — вялікая першая плотка...

А маланка ўсё хрысціцца. І сапраўды — як спалоханая маладзіца.

Голуб лятае. Голуб таксама ходзіць, сядзіць...

А вось ён стаіць на мокрай ад нядаўняга дажджу пліце панелі, на самым яе краёчку, і з толкам ключе-шчыкае мокрую траўку, штосьці патрэбнае ў ёй. Элегантны чорны голуб на чырвоных ножках.

Ён зусім не баіцца мяне, і я яму ўдзячны за гэта. Тым больш што і сонца на нас засвяціла.

Сёння маё калоссе ў шчодрым сонцы і ад ветрыку пагойдваецца бязгучна.

Васількі пнуцца ўверх, да калосся.

Понізу з гудам таўчэцца розная мошка, а над калоссем шывуюць пяшчотныя ластаўкі.

Хлеб і краса, краса і хлеб — з нялёгкай працы.

Два дні парыла, і вось на поўдні збіраецца на добры дождж, навальніцу. Хмара насунулася з поўначы, зацягнула ўвесь захад, загнуўшыся і на поўдзень. Другая, цямнейшая, ідзе з паўночнага ўсходу, з-за Нёмана, ад пушчы. Даўно нячуты, цудоўны канцэрт — рознай сілы, працягласці і тэмбру перакаты грому. Зноў, і зноў, і зноў...

Верхавіны бяроз, старой вярбы і ліпы, якія перада мною, то аціхаюць, то варушацца ад лёгкіх і мацнейшых подыхаў навальнічнага набліжэння. Пакуль было зусім ціха, над бульбай, памідорамі ды кветкамі бела мігцелі капусныя матылі. А дыхнула мацней — і з дрэў, зялёных у поўнай сіле, процьмаю матылёў пасыпалася слабейшая, заўчасна пажаўцелая лістота.

Высока залунаў, закружыўся каршун, якому, мусіць, не толькі таксама лягчэй пасля парнасці, але ж цікава, вольна-прывольна пад цёмнай грукатлівай свежасцю.

Пачатак жніўня.

Зранку цярушыць дождж. На поўні — росная, дробненькая канюшына. Ад мэндляў — жытні пах. Дацвітае бульба. У градах яна, пасаджаная раней, пачынае жаўцець, смачна пахне. Каноплі — таксама. Сытыя галасы варон і перапёлак.

Усю ноч гула за вёскай малатарня. Цяпер ад калгаснага свірна пайшла на станцыю машына з новым жытам, прыкрытая брызентавым палотнішчам. І фурманкі, на якіх, нібыта ўкормленыя парсюкі, мяхі пад свежаю саломай.

У гародзе сінія вуллі хаваюцца ў ягадніку і кветніках — знізу, а ў зеляніне голля, цяжкага ад яблыкаў, — зверху.

Маладая, сопкая бульба. Густое, з пограба, кіслае малако. Мала-сольныя агурочки. Процьма садавіны.

Апоўначы ціхі месяц на ўсходзе.

Поўня.

На ўзбочках яраў, на ўзмежках палеткаў чырванеюць буйныя ягады шыпшыны, густа чарнее ажына, якую няма каму абіраць, па-дзіцячы міла вабяць вока ружовыя цапачкі — ягады брызгліны.

Палавіна верасня, а ў садзе яшчэ ўсё лена перасвітваюцца шпакі.

Яблыні выпроставаюць замлелае пад яблыкамі голле, а яблыкі, назіва сёлета ўрадлівыя, ружовымі, духмянымі сонцамі кладуцца ў скрыні са свежай дранкі, на свежую салому.

Любуюся раллёй.

Люблю яе, асабліва як свежая. Ці веснавая, ці вераснёвая, як цяпер, калі мы бачым яе праз вокны аўтобуса.

Калі ж яна ў адным месцы — старанна, хораша заараная — лагодна спадала ў міжлессі з узгорка ў даліну — захацелася нават паглядзіць яе.

Над маладзіком, які чырванеецца рожкамі ўгару, невысока блішчыць Венера.

Месяц — нібы вісіць на цвічку. Проста малюнак у дзіцячую кніжку.

Самотная сцежка ў аснежаным лесе, уздоўж Нёмана.

На галінцы сёння кропелькі. А памацаў адну — ільдзінка. Гатовая і замерзнуць, і капнуць на снег.

Пасля адлігі — мароз і вецер. Снег прыкарэў на ялінах і соснах, і вецер яго не абтрэсвае.

І неяк дзіўна, ледзь не да лёгкай сцішнаты, што яліны і сосны бездапаможна гайдаюцца. Такія моцныя, непарушныя, калі ціха.

Раніца ў лесе. Мароз. Снег проста скварыцца пад валёнкамі, рыпіць нават ад тыкання кіёчкам на хаду.

Над азярцом спыніўся. Няма ніякага азярца. Замест яго — белая, паміж елак і алешын, — паляна.

Цішыня. Чым ніжэй асядаеш у гэтую цішыню, тым яна робіцца цішэйшая.

Прыпадняўшы вуха трусінай шапкі, я спакваля настроіўся на калыханку ціхенькага пошуму ў вершняку.

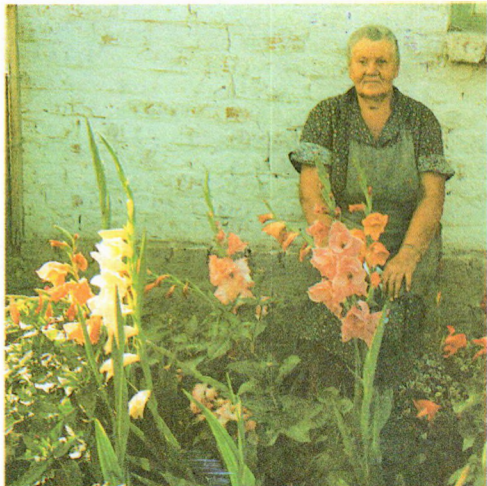
Больш галасоў няма, не чуваць іх ні з неба, ні з шашы. Нядзеля.

Святло ідзе заўсёды зверху. А вось праз хмары раптам выглянула сонца, і святло заззяла знізу, адбіўшыся ад зямлі, засланай першым снегам.

Усмешка нечаканасці.

Як гэта здорава — чытаць жывую карту роднай зямлі, напейзажвацца ў запас, зараджаць сябе жывой, вобразнай любоўю да гэтай зямлі, — каб потым пісаць, не выдумваючы пейзаж, а ўспамінаючы яго з запасу знятых памяццю кадраў.

Янка Брыль

ЧАРОЎНЫ КРАЙ

Сыночку маленькі, ты ручку мне дай,
Цябе павяду я ў нязведаны край,
Мы пойдзем вузенькай мяжою ўдваіх;
Так мякка, нат крокаў не ўчуем сваіх,
Так мякка, прыгожа, пахуча... аж рай!
Сыночку маленькі, ты ручку мне дай...

Глянё, жыта красуе на ўзгорку крутым,
Русалкі-казыткі хаваюцца ў ім.
А зайчык, прысеўшы ля самай мяжы,
На жабкі міргае: "Дзе я, не кажы".

На лузе зялёным пан бусел стаіць,
А кнігаўка ўецца і просіць: піць-піць!
Шнур гусак на сонцы бліснуў, закрычаў,
Спусціўся і ў лозах-чаротах прапаў.

Па чыстай, празрыстай азёрнай вадзе
Лілея свае карагоды вядзе...
Камарыкі роем лявоніху скачуць...
Ля берага вербы хістаюцца, плачуць...
Чаго яны плачуць? Ты сэрцам
згадай...
Сыночку маленькі, ты ручку мне
дай...

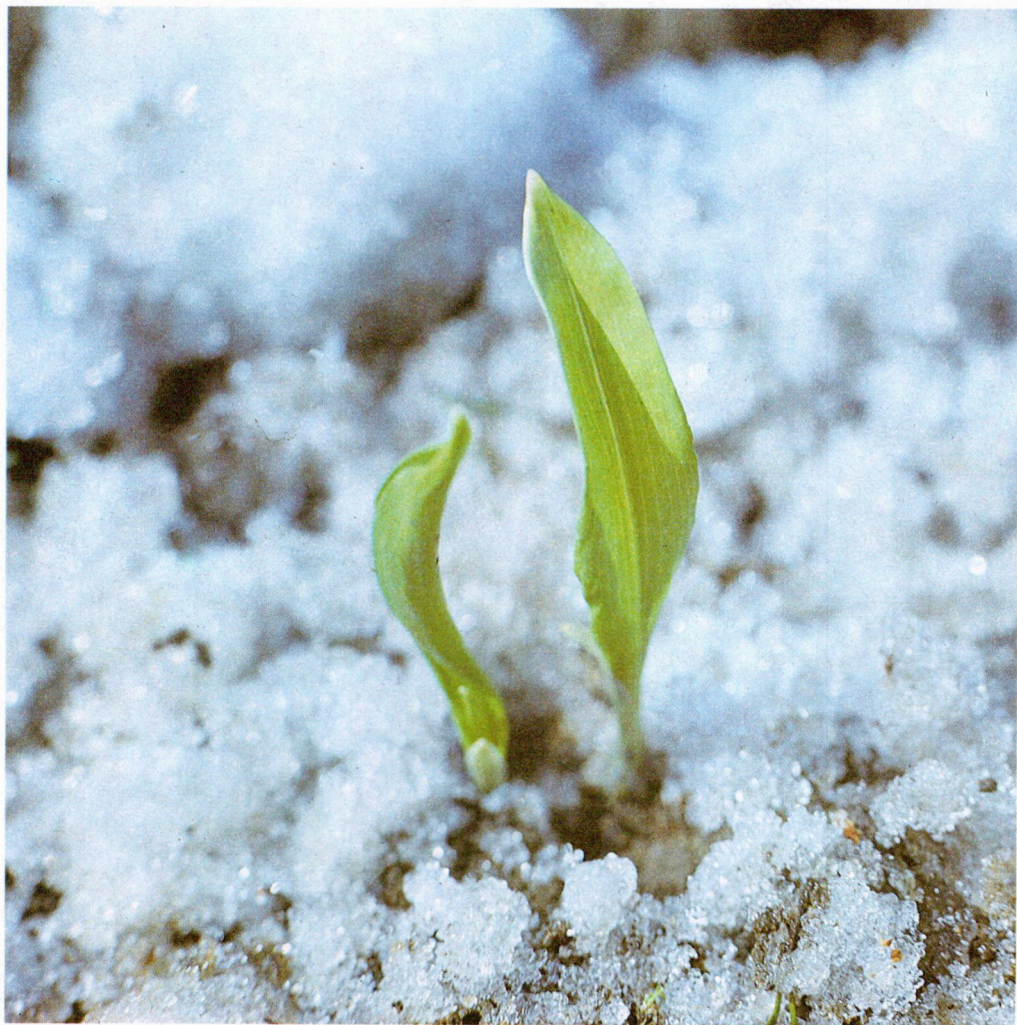
Зоська Верас

ВЯСНА. САКАВІК

Сакавік — пара адбуджэння прыроды ад зімовага сну. І хоць яшчэ скрозь ляжыць снег, а на дварэ часам здараецца сапраўдная завіруха, вясна бярэ сваё. Дзень становіцца даўжэйшы. 22 сакавіка ён роўны ночы. Неба паступова вызваляецца ад цяжкіх халодных хмар. А сонейка ўзнімаецца ўсё вышэй ды вышэй і пасылае на зямлю свае ласкавыя веснавыя промні. «Плачуць» пад сакавіцкім сонцам доўгія ледзяшы, што звісаюць з дахаў, цямнеюць снягі, з'яўляюцца першыя праталіны, а пад канец месяца рэшткі снежнага покрыва застаюцца толькі ў глыбокіх ярах ды лясах.

Пачынаецца крыгаход. Рэчкі скідаюць з сябе зімовы лёдавы панцыр і вырываюцца на шырокі прастор. Разводдзе — гэта сапраўдная прыродная стыхія.

* * *

Адбыў свой час панура-люты.
Дзянёк патрошку прыбывае,
Прыветней сонейка бліскае,
І рве рачулка свае пугы.
Ідзі, зіма, ідзі ў дарогу:
Прайшоў твой час, дзякаваць Богу!
Пабач, старая: там, у полі,

Чарнеюць леташнія ролі!
А ўзгоркі, вунь, паразумнелі,
Бо вельмі значна палыселі.
А лес, глядзі, які вясёлы!
І дуб смяецца, хоць і голы.
Пара, зіма, табе складацца
І ўпроч з кудзеляй выбірацца!

Урывак з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля»

ЛЁЛЯ

Лёля — багіня вясны. Ва ўяўленні беларусаў гэта маладзенькая, прыгожая, стройная, высокая дзяўчына, з залатой касою. Яна была дачкою марскога цара і ездзіла па моры ў залатой лодцы, вяслючы сярэбранымі вёсламі. Лёля дзеля сваёй прыгажосці называлася часам Ляля. Да сёння захавалася пагаворка адносна прыгожых і стройных дзяўчат: "Прыгожая, як Лёля".

З беларускай міфалогіі

ПЕСНЯ АБ ВЯСНЕ

Уцякай, мароз-дзядуля!
Чуеш ты, стары, ці не?
На пагорках — булі-гулі! —
Песні чуюцца вясне.
Звоніць, скача, як дзіцятка,
Гэты жэўжык-ручаёк.
На яго, бы тая матка,
Сонца кідае свой зрок.

А ён, гучны і смяшлівы,
Так і ходзіць, аж дрыжыць,
І другі сябрук шчаслівы
Насустрэч яму бяжыць.
Ты паслухай, дзед сярдзіты,
Што там чуецца ўгары?
Што за спеў за самавіты
Ў небе правяць песняры?

А зіма аж пачарнела —
Годзе ёй тут кросны ткаць!..
Гэй, маленства, жыва, смела
Выйзем весну прывітаць!

Якуб Колас

ПРЫЙШЛА ВЯСНА

Прыйшла вясна,
Ільды зламала,
Паскорыла крынічак бег

І дужа хутка паздымала
Шапкі белыя са стрэх!

ЛЕДЗЯШЫ

Напрадвесні,
У цішы,
Зазванілі
Ледзяшы.
— Дзінь-дзінь, —

Звініць адзін.
— Згі-згі —
Пяе другі.
І долу — бразь,
І тут жа — хрась!

Не стала звонкіх
Ледзяшоў.
За імі ж
Дзень вясны
Прыйшоў.

Еўдакія Лось

Ідзі, зіма, да Кракава,
Зноў ты прыйдзеш аднакава.
Ідзі, зіма, да Кіева,
Ты нам лета пакінула.
Ідзі, зіма, да крыніцы
Ды забірай рукавіцы.

З дзіцячага фальклору

ЗАКЛІЧКА ВЯСНЫ

Сонца, зубкі пакажы!
Хай зазвоняць капяжы!
Сонейка, ха-ха, хі-хі!
Скінце, людзі, кажухі!
Сонейка, рагачы!
Трэба зімцы ўцячы!

Данута Бічэль—Загнетава

САКАВІК

Сну зімовага даволі!
Свята ў сонца, паглядзі!
Моцна спалі лес і поле —
Сакавік іх разбудзіў.
А пасля падаўся полем
Да раскутае ракі,
Начапіў лазе на голле
Залатыя каташкі.
Капязовы перазовы
Чуеш зблізку і здалёк.

Днём у следзе палазовым
Заіскрыўся ручаёк.
Распагоджаны аблокі,
Улагоджаная шыр.
Сакавік кляновым сокам
Заскакаў у гладышы.
Веснавых прыкмет багата.
Сакавік здзіўлены сам.
А яшчэ прынёс ён свята,
Дарагое свята мам.

Казімір Камейша

САКАВІК І ЯГО СЁСТРЫ

Былі ў Сакавіка дзве сястры: старэйшая — багатая ды ганарыстая і малодшая — бедная, затое добрая і ласкавая.

Багатая жыла на далёкай Поўначы ў прыгожым палацы, а бедная — на цёплым Поўдні ў сялянскай хаце.

У багатай сястры дарагія ўборы ды самацветы ў скрынях ляжаць, а ў беднай усяго таго багацця, што прыгожыя кветкі ў садочку цвітуць ды птушкі на розныя галасы шчабечуць. І сама яна — вясёлая, гарэзлівая, ходзіць па садочку ды песні спявае.

Багатая і бедная сёстры любілі ездзіць да брата Сакавіка ў госці.

Бывае, гляне Сакавік на неба, бачыць: птушкі з поўдня ляцяць, на радзіму з выраю вяртаюцца.

— Гэта мая малодшая сястрыца да мяне ў госці едзе! — радуецца Сакавік.

І вось ужо следам за птушкамі грукоча па палях і лугах прыбраны зялёнымі галінкамі вазок малодшай сястры.

Сястра з братам сардэчна вітаецца, ласкава яму ўсміхаецца. І ад гэтай усмешкі расцвітаюць першыя пралескі.

Брат сястру вядзе ў святліцу сасновую, саджае за стол дубовы. Рады ён сустрэчы з любай сястрою.

Але тут як падзьме з поўначы холадам, як сыпане ў вочы снегам...

— Гэта старэйшая сястра да мяне ў госці едзе! — кажа Сакавік і выходзіць сустракаць багатую сястру.

Імчыць багатая сястра ў срэбных санях, на белых конях, дарогу снегам засыпае.

Ды толькі халодная ды ганарыстая яна, не ўсміхаецца брату, слова прыветнага не вымавіць.

Зірнула старэйшая сястра на сінія пралескі, якія распусціліся на праталінах, і дыхнула на іх марозам. Не любіла багатая сястра беднай — ні яе кветак, ні птушак, ні песень.

— Зараз я буду гасцяваць у брата Сакавіка! — грозна закрычала яна на малодшую сястру.

Пакрыўдзілася малодшая сястра, села ў свой зялёны вазок і паехала. Але недалёка ад'ехала, бо вырашыла не саступаць старэйшай сястры.

Яшчэ не адгасцявала старэйшая сястра, як малодшая вярнулася. І ад яе ўсмешкі гарачэй прыгрэла сонейка, расцвілі зноўку краскі.

І хоць злавалася старэйшая сястра, дыхала марозам, сыпала снегам, усё дарэмна — малодшая сястра гасцявала ў брата Сакавіка, аж пакуль старэйшая не паехала дадому на поўнач.

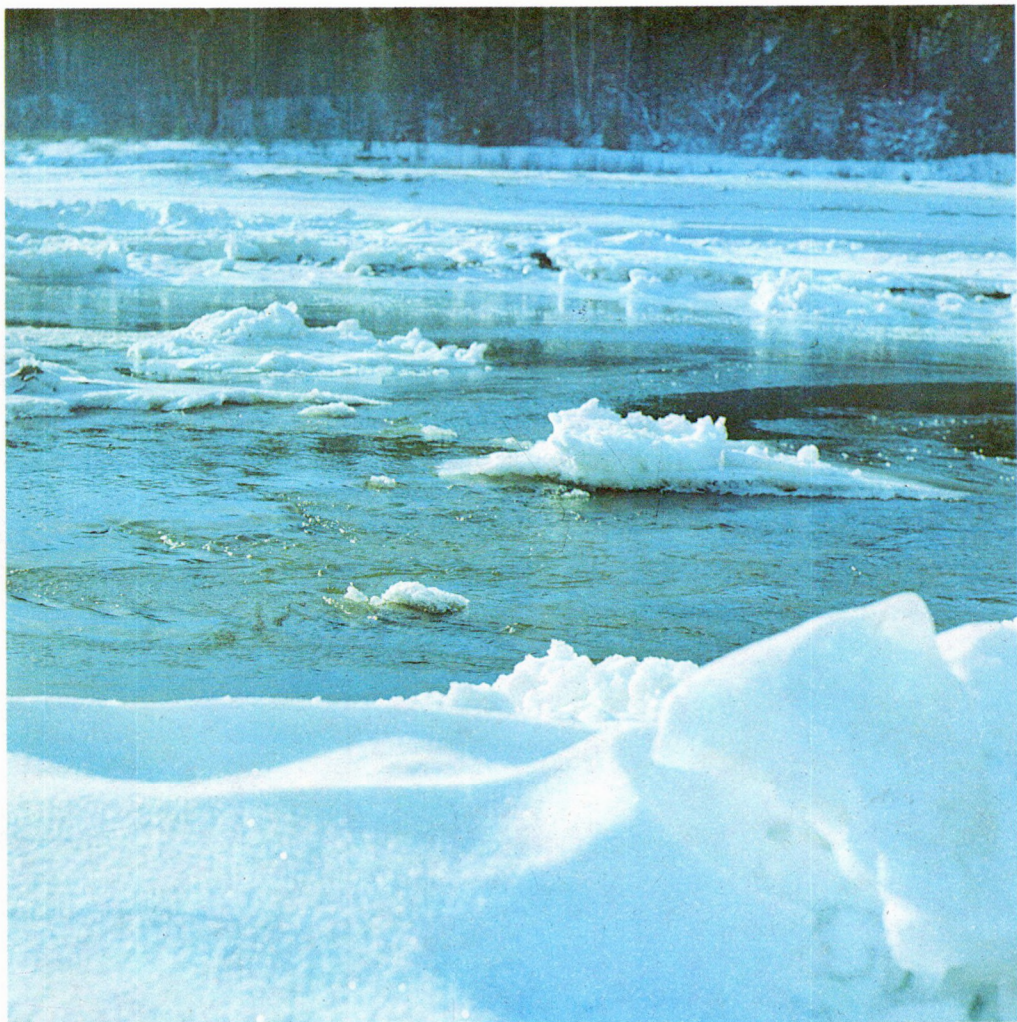
Вось таму і кажуць, што ў Сакавіка кіпіць, як у гаршку: то сонейка прыгрэе, ручайкі пацякуць, першыя птушкі з выраю прыляцяць, першыя пралескі расцвітуць, то раптам марозам дыхне, снег выпадае... Гэта да Сакавіка ў госці сёстры завітваюць: Вясна і Зіма.

Клаўдзія Каліна

САКАВІК

На голлі спяць яшчэ пупышкі,	Вясны ружовы загалавак.
Але ўжо коміна аловак	Я тварам да акна прынік,
Дымком на мяккай сіні піша	Чытаю ў небе: СА-КА-ВІК!

Алег Мінкін

КРЫГАЛОМ

Хлопчыкі бягуць бягом!
На рачулцы крыгалом.
Там з напорнасцю ільвінай
Прэцца кожная ільдзіна.
Там на мосце гоман, тлум,
Там на мосце чуцен шум.
Лёд згрувасціўся — затор.
Людзі кідаюць дакор:
— Дзе былі? Хіба не зналі?

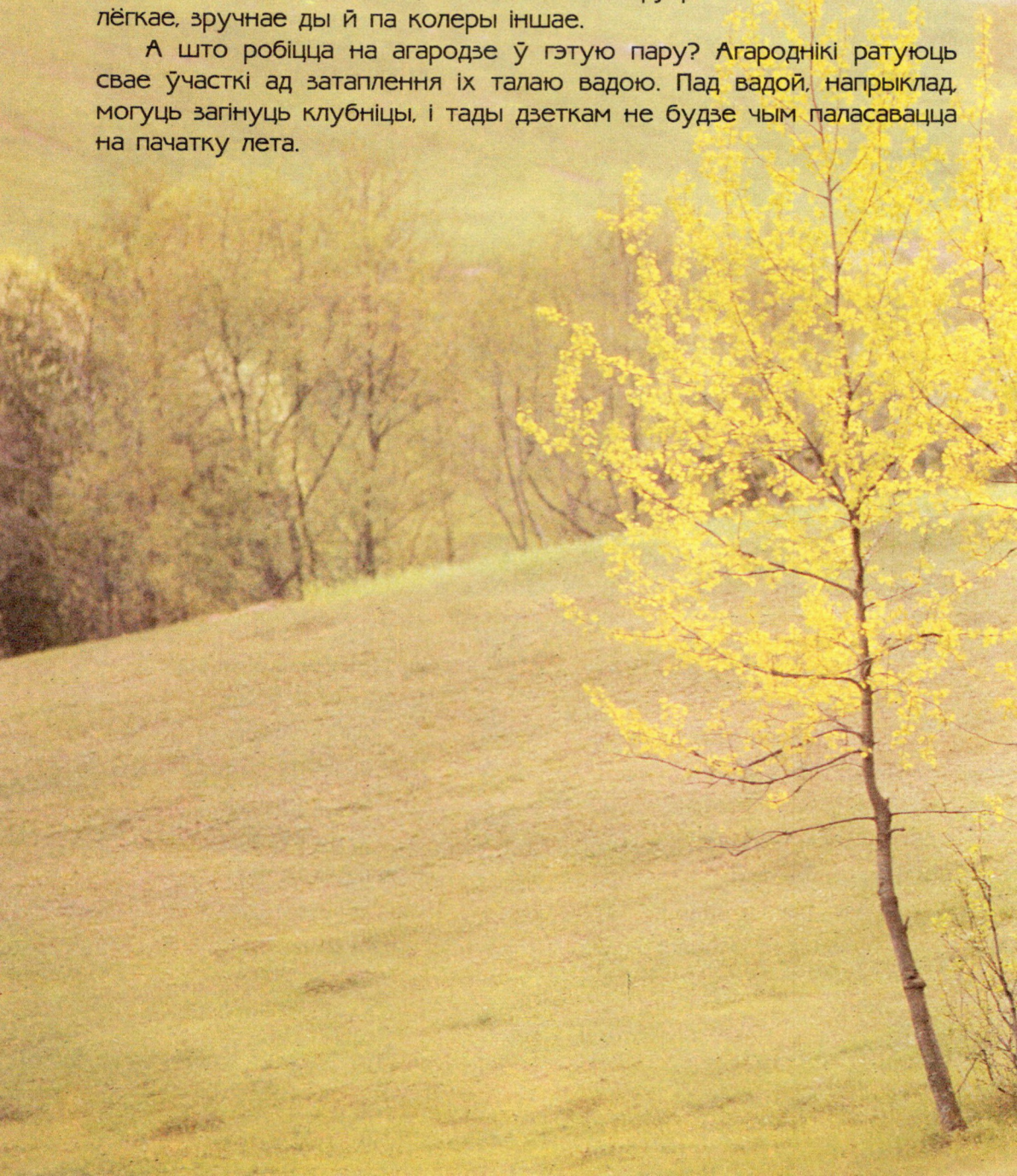
Зараз лёд паломіць палі...
Прарываюць бусакі
Ход свабодны для ракі.
Зашумелі вольна хвалі
І бягуць за крыгай далей.
Скрозь цуркочуць раўчкі,
А малыя хлапчукі
Карабельчыкі пускаюць
І халодны вецер ганяць...

Станіслаў Шушкевіч

Сакавік — раніца вясны... Абуджаюцца дрэвы. Першымі прачы-наюцца клёны і бярозы. Цячэ, струменіць па іхніх «жылах» па-жыўны сок. Глядзіш — і пупышкі хутка набухнуць. Тым часам на вербах ужо заблішчалі пушыстыя «коцікі», закрасаваў сваімі «завушніцамі» арэшнік.

У сакавіку вяртаюцца з выраю птушкі. Наш слых лашчыць звонкая песня жаваранка — гэтага цудоўнага вестуна вясны. Шмат клопатаў у зайцоў, вавёрак, дзікоў: у іх нараджаюцца маленькія дзеткі. Настае час мяняць сваё зімовае футра на летняе, больш лёгкае, зручнае ды й па колеры іншае.

А што робіцца на агародзе ў гэтую пару? Агароднікі ратуюць свае ўчасткі ад затаплення іх талаю вадою. Пад вадой, напрыклад, могуць загінуць клубніцы, і тады дзеткам не будзе чым паласавацца на пачатку лета.

ПРЫЛЁТ ПТУШАК

Ціхая раніца. Сонейка толькі што ўзышло. У полі яшчэ ляжыць снег. Толькі ўзгоркі чарнеюць. Лужынкi сцягнуліся за ноч лядком. Але ўжо чуваць — вясна, і ўсё пазірае па-вясенняму.

Выйшаў маленькі Ясь на двор. Весела так яму, лёгка на сэрцы. Прыгрэе зараз сонца, добра будзе гуляць на дварэ.

Ся! Што звiніць у небе тоненькім сярэбраным званочкам? Так хораша, так міла — душа замірае! Ясь прыслухаўся. Не відаць нічога, а ў небе ціха разліваецца тоненькая песенька, як грае хто на сярэбнай дудачцы. Гэта жаваранак! І так весела Ясю, здаецца, каб можна было, пацалаваў бы мілую пташку. Галубка! Яна ўжо вярнулася з далёкай старонкі ў наш бедны край і ў ясным небе заліваецца дзіўнаю песняю.

— Тата! Тата! Чуеш жаваранка?

Бацька Яся прыслухаўся.

— Але, жаваранка. Ну, зараз, брат, і шпак прыляціць, а там і бусел, а за ім і ўсе птушкі.

Рад Ясь, што першы пачуў ён жаваранка, і пабег хваліцца сябрам. Дзеці выходзілі на вуліцу слухаць першую песню вясны. І ім было весела.

— Эх, дзеці! Няскора яшчэ вясна, — казаў хто-небудзь старэйшы.

Дзеці не любілі слухаць такія рэчы. Яны любяць вясну, яны любяць каб гаварылі ім аб вясне. А часам і праўда захаладае; дзеці кажуць: "Саўсім не холадна; не толькі не холадна — гарача нават".

Кожную новую госцю-птушку дзеці сустрачаюць з радасцю.

Праз колькі часу прылятае шпак. Халадно, туман, а ён мала дбае. Спявае на ўсё поле вясёлыя песні, седзячы дзе-небудзь на голай бярозе, як бы і холаду яму няма.

У канцы марца ўжо збіраецца шмат птушак. У лесе спяваюць дразды, лясныя жаваранкі, а па балочце важна праходжваецца бусел. Па стрэхах бегаюць шустрыя белагрудыя сытаўкі¹, трасуць сваімі доўгімі хвастамі.

А выйдзеш увечар на двор — крычаць качкі, жалобна стогнуць кнігі²; як у кадушку, грукае недзе на возеры бугай³. Розныя галасы поўняць паветра, усё спявае і радуецца.

Якуб Колас

ВЯСНА

Уцякла кудысьці ўчора
Баба снежная з двара.
П'юць гракі ваду ў разорах
І крычаць: — Ура! Ура!

У небе жаўранак вясёлы
Крыллем струны закрануў
Сёння першы раз Мікола
Паліто не апануў.

Іван Муравейка

¹ Пліска.

² Кнігаўка.

³ Начная балотная птушка сямейства чапляў.

ШПАК

Сонейка заззяла,
Многа шле цяпла.
Снег растаў наўкола...
К нам вясна прыйшла.
Сёння раніцою
Прыляцеў к нам шпак,
Сеў ён на шпакоўню
І спявае так:

"Выхадзіце, дзеткі,
Сустрэкаць вясну!
Устала ўжо прырода
З зімовага сну.
На лугу ўжо сора
Кветкі расцвітуць,
А над імі пчолкі
Звонка загудуць!"

Янка Журба

БУСЕЛ

У чырвоных доўгіх ботах
Ходзіць бусел па балотах;
Дзюбай доўгаю, як сук,
Ловіць жаб ён і гадзюк.
Потым кружыць над балотам
Ды трашчыць, як з кулямёта.

Іван Шуцько

КАНЯ

Надакучыла
Зіма.
Рыбкам продыху
Няма.
Дзень і ноч
Пад лёдам,
Не да карагодаў...
Прыляцела
З поўдня каня
У мясціны родныя,
Раскалола лёд
Дазвання:
— Вы свабодныя!

Леанід Шырын

...Сонца грэе, прыпякае;
Лёд на рэчцы затрашчаў.
Цёплы вецер павявае,
Хмар дажджлівых нам прыгнаў.
Вось і бусел паказаўся,
Гусі дзікія крычаць,
Шпак на дубе распяваўся,
Жураўлі ўжо ляцяць.
І зіма, як дым, прапала!
Зелянее луг, раляя.
Як ад болю, ачуныла
Наша родная зямля.

Якуб Колас

СОНЕЙКА ГРЭ

Сонейка ты, залатое!
Колькі цёмных, сумных дзён
Мы чакалі, дарагое,
У нашых хатках ля акон
Тваіх ясных цёпрых косак,
Твае ласкі і пяшчот,
Што збудзілі б жыццё вёсак,
Поле, траўку, лес, чарот...

Разбудзілі б птушак хоры,
Жаб зялёных грамаду;
Растапілі б снегу горы,
Адагрэлі б і ваду...
І прыйшоў васьмь час жаданы:
Рады мы вясну сустрэць,
Просім сонца край каханы
Абудзіць і абагрэць.

Зоська Верас

ЛЯСНАЯ СТАЛОЎКА

У асінавым карытцы
Сок бярозавы іскрыцца.
Сок іскрыцца-серабрыцца,
Як жа мне не наталіцца?

Нават лось прыйшоў напіцца —
Выпіў поўнае карытца.
І цяпер вядзе сяброўку —
Спадабалася сталоўка!

Алесь Пісьмянкоў

КОЦІКІ

Сонца гне вясёлы сук,
Спее,
Быццам яблык.
Я за пазухай нясу
Коцікаў азяблых.
Кожны коцік во тачкі,
Мяккі і не драпкі.
Коцікі-вербавічкі,
Пакажыце лапкі.

Снег яшчэ ляжыць вакол.
Цёпла — у пакоі!
Я пастаўлю вас на стол
Напаю вадою.
Малюпасенькіх
Не дам
Аніякай крыўдзе.
Усміхнецца мама вам,
Як з работы прыйдзе.

Рыгор Барадулін

КОЦІКІ

За вёскай ля балоцінкі,
У галлі вярбы старой,
Маленечкія коцікі
Хаваліся зімой.

Мялі наўкол мяцеліцы,
Гулі ў кустах пустых,
Ды коцікі ў аселіцы
Не чулі нават іх.

Салодка спалі ў коўдрачках,
Чакаючы вясну,
Прыгрэла сонца шчодрае —
Збудзіліся ад сну.

Паскідвалі ўсе чысценька
Адзежыны з сябе
І, жоўтыя, пушыстыя,
Паселі на вярбе.

Кастусь Цвірка

ЯК ВЯСНА ПРЫЙШЛА

Як вясна прыйшла ў гаі,
Разбудзіла ручаі
І паклікала ізноў
Птушак з выраю дамоў.
Прыляцелі жаўрукі,
І зязюлі, і шпакі,
Качкі, чэпікі,

З імі ластаўкі.
На лугі, на паплавы
Прыляцелі журавы,
Буслы, кнігаўкі...
Дзе ты тут усіх
Пералічыш іх!

Максім Танк

ЖАВАРАНАК

Хто прыносіць нам вясну,
Сонцам поплаў меціць,
Будзіць поле ада сну? —
Жаваранак, дзеці.
На раллі яшчэ лядок,
Не абсохла глеба,

Вестунок — за званок
І хутчэй у неба.
І звiніць, звiніць званок
У блакітным свеце.
Кліча нас на свой урок
Жаваранак, дзеці.

Васіль Вітка

ПТУШЫНЫЯ НАПЕВЫ

Цінь-цінь, цінь-цінь,
Цінь-цінь, цінь-цінь —
Вясну вызваньвалі
Сінічкі,
Жыў-жыў, жыў-жыў, —
Жыў-жыў, жыў-жыў,
Пеў верабейка
Невялічкі.
Чуфыш-чуфыш,
Чуфыш-чуфыш —
Глушэц прысеў

На такавішча,
Ціві-ціві,
Ціві-ціві —
Бадзёра шпак вясёлы
Свішча.
Тра-ту, тра-ту,
Тра-ту, тра-ту —
Пяе пярэсты дзяцел
Звонка.
Званочкам
Срэбраным звiніць

У небе
Песня жаваронка.
Усім
Так радасна вясной,
Калі прырода
Ажывае,
У кожнага
Ёсць голас свой,
Нават сама зямля
Спявае.

Авяр'ян Дзеружынскі

ВЯСНА ІДЗЕ

Засмяялася ў небе сонейка і пачало праменьнямі лічыць на стрэхах ледзяшы.

— Дзiнь-дзiнь-дзiнь, — як цымбалы зазвінелі лядзiнкі. Забулькалі, заспявалі пад снегам ручаі. На старой таполі ацерабіўся, замахаў крыламі чорны грак.

"Убачыў грака — вясну сустракай", — кажа прымаўка. На ўзгорках цягнуець праталiнкі. У лесе на дрэвах набухаюць пупышкі, весела звiняць сінічкі на голым веццi, звонка грукае дзяцел на старой асіне.

Грукаў, грукаў, аж разбудзіў мядзведзя. Вылез мішка з бярогі, пачухаў за вухам, зажмурыўся ад сонца і зароў на ўвесь лес: "Вясна ідзе!.."

Выскачыў з-пад кусціка маленькі зайчык, працёр лапкамі вочкі і здзівіўся, нават маму сваю не пазнаў: скінула яна свой белы кажухок, апрапулася ў шэранькую світку і скубе на праталінцы летапні дзяцельнік.

Наўкола ўсё булькае, звініць і гукае: "Вясна ідзе-е-е!"

Валеры Кастручын

ЗАГАДКІ

Ён нарадзіўся на страсе,
Вялікім вырас пакрысе.
На сонцы грэцца ледзь пачаў,
Заплакаў моўчкі і прапаў.
(Яўдзя)

Ён у лузе, ён на полі,
Зранку лётае на волі.
Звонка песні распявае,
Імі дзетак ён вітае.
(Жаўрук)

Уладзімір Мацвеенка

Бяжыць і не спыняецца,
Ніколі не стамляецца.
(Рак)
Чараўніца да нас Усё ажыло,
Завітала — Заспявала.
(Вясна)

Хто
Каб жыць,
Дзень і ноч
Бяжыць і бяжыць,
Не збягаючы з воч?
(Рак)

Уладзімір Карызна

Адна я ў лесе з белаю карой.
Багата сокам веснавой парой.
(Вяроза)

Не на дрэве, не ў кустах
пасяліўся шэры птах —
ён жыве ў полі,

дзе прастору болей.
К сонцу падымаецца —
песняй заліваецца.
(Жаваж)

Васіль Жуковіч

Праз горы, даліны,
Праз тысячы сёл
З далёкай краіны
Вярнуўся пасол.

Спаважны, чыноўны,
Ён стаў на страсе,
У ботах чырвоных,
Каб бачылі ўсе.
(Бясп)

Летам — шэры,
Зімой — белы,
Палахлівы і нясмелы,
Папсуе ў гародзе
Градкі —

Уцякае без аглядкі,
А сабачы брэх пачуе,
Дык душа —
Адразу ў пяткі.
(Завя)

Шустраські,
Маленькі,
Сам у шэрай світцы

Шукае канпелькі,
Каб трохі пажывіцца.
(Верабей)

Ніл Гілевіч

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

Як у сакавіку туман, дык у жніва дожджык — пан!

Сакавік зялёны — ураджай блэгі.

17 сакавіка — дзень прылёту гракоў. Калі яны адразу на гнёзды садзяцца — вясна будзе дружная.

Прыйшоў марац — адмарозіў палец.

Як у сакавіку снег задувае, будзе ўраджай на агародніну.

Рана пачне раставаць — доўга не растае.

Сакавіцкая вада гаючая; ёй мыюцца і ад вяснушак.

Доўгія ледзяшы вісяць на стрэхах — доўгая зіма, позняя вясна.

Калі ў дзень веснавога раўнадзенства (22 сакавіка) надвор'е прыгожае, цёплае, роўнае — астатнія дні вясны і ўсё лета таксама будуць роўныя, цёплыя, прыгожыя. А калі гэты дзень віхурны, дажджлівы, перападзісты — такія ж будуць астатнія дні вясны і летнія месяцы.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Як называецца першы месяц вясны?
2. Адкуль паходзіць назва «сакавік»?
3. Якія змены ў прыродзе адбываюцца ў сакавіку?
4. Што такое крыгаход?
5. Дзе зімуюць жаваранкі, ластаўкі, буслы?
6. Якія птушкі не адлятаюць у вырай?
7. Назавіце птушак, якія ў сакавіку вяртаюцца з выраю.
8. Чаму жаваранка называюць званочкам?
9. Дзе гняздуюцца жаваранкі?
10. Раскажыце пра той дзень, калі вы ўпершыню пачулі песню жаваранка.
11. Якія расліны красуюць у сакавіку?
12. Што такое бярозавік? Як нарыхтоўваюць бярозавы сок?

ВЯСНА. КРАСАВІК

Красавік — сярэдзіна вясны. Стаіць пераважна яснае, бясхмарнае надвор'е. Цяплее... Знікаюць апошнія плямкі снегу, а на рэках працягваецца разводдзе.

Народная мудрасць гаворыць — красавік ваду падбірае, красачкі пушчае. Першым, сярод траў, зацвітае падбел. Яго залаціста-жоўтыя кветкі-кошыкі, нібы ліхтарыкі, гараць на пагорках, дзе, здаецца, яшчэ ўчора ляжаў снег. Праз тыдзень пачынаюць красаваць пралескі, кураслеп. Затым — сон-трава, лотаць і шмат іншых. Адсюль і назва месяца — «красавік».

Пультуе па жылах дрэваў сок. Набрынялі пупышкі. Вось-вось распускаюцца першыя лісточкі на бярозе і вольсе.

Зялёным дываном пакрываюцца палі і лугі. Ажывае пасля зімовага сну вясенні лес. З ранку да позняга вечара і нават ў глыбокую ноч тут стаіць птушыны гоман.

З кожным днём багачее птушынае царства. Вяртаюцца ў родныя мясціны любімыя птушкі беларусаў — белыя буслы або, як іх называюць у народзе, бацяны. Невялікімі чародкамі ляцяць качкі, клінам — гусі, вялікімі цёмнымі хмарамі — дробныя птушкі. Усе яны пасля доўгай халоднай зімы вяртаюцца на радзіму.

Сагрэтыя ласкавым сонцам вясну вітаюць матылькі, мітусяцца ў сваім «небаскробе» мурашы, зімовыя «кватэры» пакідаюць гадзюкі.

На азёрах, сажалках, балотах па вечарах чуюцца канцэртны жабы.

На нашых вачах, быццам у казцы, усё мяняецца. Жыццё працягваецца...

ПЕРШЫ ДОЖДЖ

Заскакаў вясёлы дожджык
Па двары шырокім.

Нават выскачыла траўка
Паглядзець на скокі.

Іван Муравейка

Птушчы паважныя, зімку праспаўшыя,
Радасна песні зайгралі свае;
Лісці зашасталі, птушкі зачыркалі,
Свішча салоўка і дзяцел клюе...

Янка Купала

БЛАКІТ НЯБЁС

Блакiт нябёс, i белы бусел,
I кветкi ў полі, як абрус...
Мой край завецца Беларуссю,
А сам я — хлопчык-беларус.

Сяргей Сокалаў-Воюш

КРАСАВІК

Неба сіняе, сіняе, сіняе...
ані межаў у ім, ані дна.
На зямлі ж прыгажуняй-княгіняю
пазірае мне ў вочы вясна.
Лазнякі срэбным пухам пакрыліся,
вечер пыл па-над імі мяце,

тут — пралескі ў раўку затаіліся,
сірацінкай фіялка цвіце,
там — жаўцеюць вяночкі вясновыя
красак нейкіх нязнаных яшчэ,
там — ізноў, залатыя ліллёвыя...
з іх вясна дываны свае тчэ.

Наталля Арсеннева

Я ВЯСНУ МАЛЮЮ

Я вясну маваю,
Фарбаў не шкадую.
Колерам зялёным —
Дрэвы і палеткі,
Колерам чырвоным —
Сонейка і кветкі.
Колерам блакітным —
Неба, ручаіну.
А якую фарбу
Воблачку пакіну?

Я вясну маваю,
Але сам бядую.
Як падаць мне песні
Жаўранкаў у высі?
Як падаць мне пахі
Траў, што разрасліся?
Як намаляваць мне,
Што спявае вецер?
Можа ў вас ёсць фарбы?
Дайце мне іх, дзеці.

Паўлюк Прануза

ВЯСЕЛІКІ

Дзе гушкаюцца чмелікі
І поўзаюць жукі,
Растуць грыбы-вяселікі,
Вясновыя смаржкі.
Смяецца рыжы тата
І рыжанькі сыноч,

Што дожджыку багата
І мяккі дзірванок.
Калі ж засвеціць сонца
Над сцежкаю грыбной,
Вяселікі бясконца
Шчаслівыя вясной.

Еўдакія Лось

КОЦІКІ

Коцікі спалі
ў цесных каморках.
Ды ручаінкі
звіняць на пагорках.

Коцікі селі
на кусцік вярбовы,
грэюць на сонцы
жоўтыя бровы.

Данута Бічэль-Загнетава

КРАСАВІК

Здараліся адлігі,
І зноў кружыўся снег,
А сёння крыгі, крыгі
Распачалі свой бег.
Блакіт нябёсаў яркі,
Гракоў бадзёры крык —

Плыве на крызе шпаркай
Вясёлы Красавік.
— Куды вядзеш ты спрытна
Свой крыгу-карабель?
— У майскі край блакітны
За трыдзеяць зямель!

Алег Мінкін

НЯЎЖО ВЯСНА?

— Вясна, вясна! — крычаць шпакі.
— Дзе? Дзе? — пытаюць ручайкі.
— Бяжым, мо стрэнем ля ракі!..
— Няўжо вясна? Адкуль? Калі? —
Здзівіўся парастак малы,
Не ўседзеў, выскачыў з зямлі.
— Я сплю, а ўжо вясна прыйшла,
— Пупышка голас падала,
І тут жа распукнулася
І сонейку ўсміхнулася.

Іван Муравейка

ЖУРАЎЛІ

У родны край
З-за акіяна,
З-за высокіх сініх
Гор
Жураўлі ляцяць
Клінамі,
Абуджаючы
Прастор.
Я сабраў букет
Пралесак,
Па сырой бягу
Раллі.
Я крычу
На ўвесь палетак:
— Прывітанне,
Жураўлі!
І яны мяне
Вітаюць,
Мне крычаць:
«Курлы, курлы!...»
Верыў я —
Мяне пазнаюць,
Не забудуць
Жураўлі.

Леанід Шырын

СЦЕРАЖЫСЯ

На купіне жаба прысела.
Заснула на сонейку смела.
— Жабулька, ты спі адным вокам —
Буслы тут зусім недалёка.

Ніна Галіноўская

ЗЯЗЮЛЯ

Пэўна, вы вясною чулі,
Як на дрэве, на суку
Кліча на ўвесь лес зязюля:
— Ку-ку! Ку-ку!
Мне расказвала бабуля,
Хлапчуку яшчэ малому,
Што на ўсё жыццё зязюля
Адцуралася ад дому.
Родных дзетак не гадуе,

А калі знясе яечка,
Возьме ў дзьобу і цікуе —
Каму ўкінуць у гняздзечка.
Не люблю я гэтай птушкі,
Што малых не хоча гушкаць,
Ні спяваць ім калыханкі,
Ні вадзіць на пагулянкі,
І ні ў ладкі з імі пляскаць,
Ні расказваць байкі-казкі.

Васіль Вітка

ЗЯЗЮЛЯ І КУК

У птушак быў свой цар — Кук. Лятаў ён па лесе, разганяў ваўкоў і лісіц, змей — усіх, хто нападаў на птушынае царства. Аднойчы Кук не вярнуўся ў сваё гняздо. Зажурыліся ўсе лясныя птушкі: "Хто ж нас цяпер абароніць?" Сталі раіцца. Што рабіць? Трэба ісці шукаць свайго заступніка. А хто пойдзе? У кожнага — справа: той гняздо ўе, той яечкі наседжае, той дзяцей гадуе; адзін — стары, другі — малы... Рашылі яны адправіць зязюлю — у яе дзяцей няма і гнязда няма. Спалохалася зязюля, што трэба ісці ў вялікую дарогу, і знесла яечка.

— Куды ж я яго дзену? — гаворыць зязюля.

— Пакладзі сваё яечка ў любое гняздо! — адказалі ёй птушкі.

— А хто ж яго будзе выседжаць?

— Каму пакладзеш, той і глядзець будзе!

— Хто будзе сваіх гадаваць, той і тваё дагледзіць.

І паляцела зязюля шукаць Кука. Праляціць трохі, сядзе на галінку і кліча:

— Ку-ку!

Праляціць — зноў кліча.

З беларускай міфалогіі

ЛЁНЕВЫ ШПАКОЎНІ

Не на жарт стараўся Лёня,
Пілаваў і габляваў.
Адмысловыя шпакоўні
Ён для птушак змайстраваў.
Сам бялуткія дашчынкі
Скалаціў ён малатком,
Каб і кропелька-дажджынка
Не папала ўлетку ў дом.
А вясна ідзе,

Гамоняць
Звонкім пошумам гаі.
На палетках і на гонях
Серабрацца ручаі.
І аднойчы ранкам веснім,
Як вядзецца з году ў год, —
Птушкі радаснаю песняй
Свой адзначылі прылёт.

Мікола Чарняўскі

ШЧОДРАСЦЬ

Па зямлі прайшлося сонца
Цёплымі праменнямі,
А вясна ўслед пралескі
Рассыпала жменямі.

Тадзіяна Кляшторная

ВЯСНА

Паміж снегу ў лесе — дзіва.
Хто ні гляне, скажа: ах!
Я агеньчык зіхатлівы
Радасна нясу ў руках.
Горнуцца дубы, бярозы
Голлем да майго цяпла.
Больш не вернуцца марозы —
Я пралеску прынясла.

Васіль Вітка

ПРАЛЕСКІ

Мілыя, мілыя сінія кветкі,
Светлай вясны ўлюблёныя дзеткі!
Кветак ёсць шмат, што за вас прыгажэй,
Толькі, пралескі, вы сэрцу бліжэй...
Гляну я ў вашыя сінія вочкі —
І быццам бачу гайкі і лясочкі,
Дзе з-пад снягоў пазіраеце вы,
Мілыя дзеці вясны!
Вы ўсцілаеце пуць ёй, вясне,
Вы яе сымбаль, адзнака яе...
Ці ж не таму вы за ўсё мне мілей,
Дзеці вясняных надзей?

Наталля Арсеннева

ПРАЛЕСКА

Белыя бярозы
Спалі на ўзлеску,
А сваю галоўку
Ўзняла пралеска.
Тоненькую ножку
З-пад пярыны белай
На зямлю пралеска
Ставіла нясмела.
А снягі наўкола —
Ні канца, ні краю.
Страшна стала кветцы:
— Я адна — жывая!

Кажа зверху сонца:
— Зорачка лясная,
З новым нараджэннем
Я цябе вітаю!
Белыя бярозы
Раптам зашапталі:
— Мы цябе, пралеска,
Усю зіму чакалі.
І старая елка
Голасна ўздыхнула:
— Вясна надыходзіць,
А зіма мінула.

Вера Вярба

ПРАЛЕСКА

На сонечным узлеску
Апошні снег растаў.
Вясёлыя пралескі
Зірнулі з-пад куста.
Празрыста ззяюць вочы,
Нібы блакіт нябёс.

Халоднай весняй ноччу
Іх не кране мароз.
Пралескі на пагорку
Пад леташняй травой
Зіхочуць, быццам зоркі,
Агністай сінявой.

Мікола Хведаровіч

КРАСАВІК

Ці ведаеце вы, чаму ў Красавіку так хораша і столькі красак?

Ды таму, што Красавік — мастак.

Быў час, калі Красавік самы першы раз прыйшоў на зямлю. І не спадабалася яму пасля зімы пажоўклая трава, шэрае неба, чорная зямля... І рашыў ён усё-ўсё перафарбаваць.

Узяў Красавік фарбы і пэндзаль і перш-наперш памаляваў неба ў сіні-сіні колер, а на ім белыя-бялюткія аблогі. Затым перамаляваў палі. Дзе зялёнай, дзе жаўтаватай, дзе шэрай фарбай мазнуў. Лугі вымаляваў у ясна-зялёны колер, а па тых лугах-мурагах давай пырскаць то блакітнай, то жоўтай, то белай, то ружовай фарбамі... І якіх толькі красачак не з'явілася на лузе! Аж у вачах мільгаціць.

— Ну, а цяпер падамся ў лясы, — сказаў Красавік, — гляну, што там трэба падмаляваць.

І падаўся ў лес.

— Эгэ-гэ-гэ! — загукаў ён. — Сосны, яліны! Вольхі, асіны! Дубы, ясені! Ліпы, клёны, бярозы! Усе, хто можа, ідзіце да мяне!

І пайшлі да Красавіка дрэвы, а ён каму чырвоны камель намалюе, каму жаўтаваты, каму карычневы, шэры, чорны, срабрысты... Амаль усе фарбы вымалюваў, аж стаміўся. А тут прыбегла да яго Бярэзінка, задыхалася, ледзь стаіць з апушчаным веццем.

Глянуў Красавік, а ў яго ўсяго толькі адна белая фарба асталася.

— Будзеш белаю, — кажа Бярэзінцы.

— Няхай белаю, толькі не чорнаю... Не хачу быць чорнаю!

А да гэтага Бяроза чорнаю была.

Пачаў Красавік маляваць Бярозу ў белы колер, але фарбы не хапіла, дык сям-там чорныя лапікі засталіся.

Адышоўся, глянуў на сваю работу: стаіць сярод чырвоных соснаў ды шэрых ялін белая-бялюткая Бярозка, нібы тая дзяўчынка ў белай сукеначцы.

І такая яна стала прыгожая, што Красавік ажно засмяяўся. Адклаў ён убок свае фарбы і пэндзаль, выразаў з вербалозу дудку, сеў пад Бярозу ды зайграў.

І так прыгожа, што ў Бярозы аж слёзы пакаціліся.

І цяпер, бывае, вясною сядзіць Красавік пад Бярозкаю і грае на дудачцы. Пайдзіце ў вясновы лес і прыслухайцеся, можа, і сустрэнецеся з Красавіком.. І на Бярэзінку паглядзіце... Стаіць яна, апусціўшы вецце, слухае песню Красавіка, і часам капне на зямлю празрыстая бярозавая слязінка.

Але бярозавыя слёзы не салёныя, а салодкія, бо плача яна не ад гора, а з радасці.

Клаўдзія Каліна

ДУБОК

Ты не мерзнуў узімку, дубок:
Добра лісцевы грэў кажушок.
Ну, а зараз яго ты скідай,

Хутка прыйдзе да нас месяц май.
Кажушок твой старэнькі такі.
Хай растуць маладыя лісткі.

Ніна Галіноўская

ВЯЛІКДЗЕНЬ

Над ціхай талаю зямлёю
Навісла ночка той парою.
Было спакойна і лагодна,
Як бы сама прырода тая
Паважнасць свята адчувае,
З людзьмі жыве супольна, згодна.
Маўчаць хваіны, ані зыку,
Не шэпне гэты бор-музыка,
Стаіць маўчком і разважае,
Відаць, Вялікадня чакае.

Звяры Вялікдзень чуюць, птушкі,
І хвоі гэтыя, і елі
Ліхія людзі падабрэлі,
Бо святам божым ўсюды вее;
З нажом разбойнік не пасмее
Залегчы ў лесе срэдзь дарогі,
Бо і заможны і ўбогі
Святы Вялікаднік святкуюць
І радасць у сэрцы сваім чуюць.

Урывак з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля»

ЗАГАДКІ

Дружна разам працавалі,
Новы дом пабудавалі
Без пілы, без тапара.
Пад сасною ёсць гара,
Іхні дом у той гары...
Як завуцца жыхары?
(Мурашы)

Для адных ён — садавод,
Для другіх ён — палявод,
Паспявае ўсюды быць,
Поле, луг і сад паліць.
(Жігжо)

З кветкамі заўжды прыходзіць,
Радасць, песні нам прыносіць,
Па лугах ідзе, лясамі...
Хто яна? Пазнайце самі.
(Вясна)

Ледзь вясна шчэ наступае —
Ён канцэрты пачынае.
Гучна льецца песня-свіст...
Як завецца той артыст?
(Шпак)

Нічытар Парукаў

Дзетак сваіх не гадуе,
нават гнязда не будуе,
звонка ў лесе гукае.
Што за птушка такая?
(Зялёны)

Чырвоная дзюба,
чырвоныя пяты.
На лузе — цыбаты,
у небе — крылаты.
(Бусь)

Васіль Жуковіч

Крылаў не мае,
А лятае,
Без рук,
А вароты адчыняе,
Без голасу,
А спявае,
Без пугі,
А хмары ганяе.

(Вечер)

Лупавокая Матруна —
Вечна мокрая макруня,
Ды пакуль не стане печь —
Яшчэ можна і сцярпець,
А як песню завядзе —
Няма радачкі нідзе:
Хоць ты вушы затыкай
Ці за тры вярсты ўцякай.

(Жаба)

Ніл Гілевіч

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

Красавік з вадою — травень з травой.

Калі ў красавіку пчолы не вылецелі — чакай халадоў.

Зязюля пачне кукаваць на голы лес, то год будзе неўраджайны.

Вароны садзяцца на вяршыні дрэў — будзе цёпла, рассаджваюцца па галінках — холадна.

Авёс кажа: кінь мяне ў гразь, то я буду князь.

Калі бяроза распусціла лісты раней за вольху — чакай сонечнага лета. Калі ж наадварот — лета будзе дажджлівае і халоднае.

Калі бярозавы сок цячэ добра, то лета будзе дажджлівае. А калі слаба — сухое.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Ад якога слова паходзіць назва месяца «красавік»?
2. Якія расліны цвітуць у красавіку?
3. Як называюцца першыя веснавыя грыбы?
4. Паназірайце за кветкамі падбелу. Заўважце, што на працягу дня яны рухаюцца за сонцам. Калі ж сонца няма, залацістыя кошыкі падбелу закрываюцца.
5. Прачытайце верш Веры Вярбы «Пралеска» па ролях. Намалюйце веснавыя кветкі — пралескі.
6. Чаму кажуць, што вясною «дрэвы прачнуліся» ад сну. Раскажыце, як яны «прачынаюцца».
7. Назавіце любімую птушку беларусаў.
8. Якая птушка не робіць гнязда, не гадуе сваіх птушанят, а падкідае яйкі ў чужыя гнёзды?
9. Што вы ведаеце пра самае вялікае гадавое свята Вялікдзень?
10. Для чаго людзі павінны ведаць прыкметы прыроды?
11. Па якіх народных прыкметах красавіка можна прадказаць надвор'е ўлетку?

ВЯСНА. ТРАВЕНЬ (МАЙ)

Травень — гэта старажытнабеларуская назва месяца. Яна паходзіць ад слова “трава”. Менавіта ў гэтым месяцы зямля пакрываецца зялёным дываном з розных траў.

У зялёнае ўбранне апранаюцца таксама дрэвы. Першай “расплятае свае косы” бяроза.

У траўні квітнее чаромха. Звычайна падчас яе цвіцення надараюцца халады. У народзе іх называюць “чаромхавымі”.

Пасля чаромхі зацвітае бэз. Бэз, у адрозненне ад чаромхі, любіць цёплыя і сонечныя дні.

У бялуткім убранні — сады. З надыходам цяпла паяўляецца шмат рознай машкары. У гэты час вяртаюцца з выраю ластаўкі і стрыжы, якія кормяцца насякомамі.

Травень — месяц птушных спеваў.

МАЙ

Май —
То брат вясны
Старэйшы,
Самы светлы,
Весялейшы.

Усю ноч
Не засынае.
З салавейкам
Ён спявае.
Сад расквеціў

Белым цветам,
Надыход чакае
Лета.

Авар'ян Дзеружынскі

МАЙ

Толькі-толькі гримне першы
Стэл магутны перуновы —
Пад вярбінай прыбярэжнай
Хлопчык Май прачнецца ў сховах.
Зломіць сук, галінкі зрэжа
І змайструе грайку-дудку,

Сук жа зломаны з усмешкай
Уваткне над стромай хуткай.
Чуеш, чуеш, спеў вясновы
Хлапчуковай звонкай дудкі?
Бачыш: мёртвы сук нанова
Парастае веццем гнуткім?!

Алег Мінкін

ЛІСЯ, ДОЖДЖЫК!

Ліся, ліся,
Дождж вясновы,
На сады і на дубровы,
На сцяжынкі і палеткі,
На бабуліныя кветкі

Я праз лужыну скачу.
Змок мой чуб і нос.
Ліся, дожджык,
На мяне,
Каб хутчэй я рос!

Леанід Пранчак

Быў якраз пачатак мая.
Ну й была тады вясна!
Ось такая, што бывае
Можа ў сотні лет адна:
Было ў меру ўсё і ў пору:
Дожджык пройдзе, зноў цяпло,
Травы, краскі гнала ўгору
На прасторы, на святло.
Выйдзеш з хаты надасвеце,
Так і піў бы дух зямлі.
І раслі б, здаецца, дзеці,
Каб іх кінуць на раллі.
А дзянёчак як настане,
Тая ранічка вясны!
Кропля роскі на каштане

Блеск запальвае дзіўны;
У ёй зорчын смех блукае,
І вясёлкі ў ёй дрыжаць,
А лес радасцю гукае,
Шчасцем вее сенажаць.
А вакол так ціха-гожа,
А паслухаеш — чутно,
Як расце трава і збожжа —
Нівак свежае руно.
І з зямлі празрыстым парам
К небу ўзносіцца туман,
Як малітва сонцу, хмарам,
І дрыжыць, гарыць пажарам
Скат узгоркаў і курган.
Ну, вясна была на дзіва!

Урывак з паэмы Якуба Коласа «Сымон-музыка»

ДОБРЫ ЧАЛАВЕК

Як слаўна, як хораша ўранку
На ўзлессі вясновай парой!
І хлопчык прыбег на палянку —
Ён чуецца тут як герой.
Нічога смяльчак не баіцца —
Ён мае арэхавы прут,
Каб нават ад воўка адбіцца,
Калі той надарыцца тут.
Вось бачыць ён яркую зёлку,
Памкнуўся яе сашчыкнуць —
Ды ўгледзеў на былцы кароўку,
Што божай адвеку завуць.
Паўзе яна ўгору няспешна,
Занятая справай сваёй.
Любуецца хлопчык уцешна
І лічыць "радзімкі" на ёй.
Кароўка ж у крапачках дробных
Спакойна былінку хіне.
— Я знаю: ты добры, ты добры —
І ты не пакрыўдзіш мяне!..
На хвілю задумаўся хлопчык
Дый бегма пусціўся ўпадскок.
Аж бачыць: ля сцежкі, на ўзбоччы —
Малюсенькі, кволы дубок!
Яшчэ і лісточкаў зялёных
На дрэўцы нямнога зусім.
І хлопчык, як быццам знаёмы,
Прыветна схіліўся над ім.
А юны нашчадак дубовы
Зашоркаў лісткамі, бы ў сне:
— Я знаю: ты добры, ты добры —
І ты не пакрыўдзіш мяне!

Ад радасці хлопчык наўзавад
Гатоў быў імчацца праз лог,
Ды раптам, спалохаўшы нават,
Успырхнула птушка з-пад ног.
Зірнуў ён — а долка гняздзечка
З травінак-былінак сухіх
І пяць жаўтаватых ячак,
У шэрачках-плямках рудых.
А птушачка, сочачы зводдаль,
"Ю-лі" ды "ю-лі" на сасне:
— Я знаю: ты добры, ты добры —
І ты не пакрыўдзіш мяне!..
Яшчэ весялейшым зрабіўся
Наш хлопчык... Далей ён бяжыць
І зноў у здзіўленні спыніўся:
Крынічка ў аеры блішчыць!
Празрыстая — нібы акенца,
І бачна, як з долу, са дна —
Бы сэрца жывое там б'ецца —
Штуршкамі пульсуе яна.
І хлопчыку чуцен цудоўны,
Бязгучны той булькат на дне:
— Я знаю: ты добры, ты добры —
І ты не пакрыўдзіш мяне!..
Ах, як гэта радасна ведаць,
Што, лічачы сябрам сваім,
Усе цябе любяць і вераць,
Што крыўды не зробіш ты ім!
Вяртаецца хлопчык дахаты
І свеціцца ўвесь нездарма,
І песенька весняга свята
Зрываецца з вуснаў сама.

Ніл Гілевiч

ПЛІСКА

Ля вадзіцы блізка
Лёгка скача пліска.
Ножкі, як пружынкі,
Скача без упынку.
Цёмныя вочкі,
Белыя шчочкі,

Шэрая ватоўка.
Пэўна, ёю купіна
Незаўсёды куплена,
Бо заўсёды тут яна...
Вечна скача пліска
Ля вадзіцы блізка.

Станіслаў Шушкевіч

ЯРЫЛА

Ярыла — Бог урадлівасці, любові, сілы і адвагі. Гэта малады, прыгожы юнак у белым плашчы і з вянком кветак на галаве. Ён раз'язджае на белым кані, трымаючы ў руках жменю аржаных каласоў. У Юр'яў дзень Ярыла па загаду маці Лады адмыкае вароты неба і на белым кані прыязджае на зямлю. З яго прыездам пачынаецца сапраўдная вясна. У гэты ж дзень упершыню выпускаюць жывёлу ў поле. У гонар Ярылы ў канцы красавіка дзяўчаты ладзілі вясёлую ўрачыстасць: адну дзяўчыну ўбіралі за Ярылу, апрануўшы яе белаю прасцінкаю, на галаву клалі вянок з палявых кветак, саджалі на белага каня і навокал вадзілі карагод, пяючы:

А дзе ён нагою — там жыта капою,

А дзе ён зірне — там колас зацвіце!

Праўдападобна, старажытны беларускі герб Пагоня выводзіць свой пачатак ад Ярылы.

З беларускай міфалогіі

Па-над белым пухам вішняў,
Быццам сіні аганёк,
Б'ецца, ўецца шпаркі, лёгкі
Сінякрылы матылёк.
Навакол усё паветра
Ў струнах сонца залатых, —
Ён дрыжачымі крыламі
Звоніць ледзве чутна ў іх.

І ліецца хваляй песня, —
Ціхі, ясны гімн вясне.
Ці не сэрца напявае,
Навявае яго мне?
Не паняць таго ніколі,
Не разведаць, не спазнаць:
Не даюць мне думаць зыкі,
Што ляцяць, дрыжаць, звіняць.

Максім Багдановіч

ВІШАНЬКА

Юная вішанька тонкая
Поруч з разгалістай грушаю.
Голая чорная кронка
Дробным сняжком зацярушана.
Тут
 раўнадушна
 раз тысячу
Бегаў я раніцай кожнаю.
Сёння ж
 на ганак ледзь выскачыў —

Так і прыціх,
 заварожаны.
Раннія ветры вясеннія
Гэткім прыгожым зрабілі ўсё;
Быццам хусцінай вясельнаю,
Вішанька цветам акрылася,
Стала ля грушыны стройнаю,
Белаю, чыстаю, юнаю,
З горда ўзнятаю кронаю —
Дзеўчынай-прыгажуняю...

Генадзь Бураўкін

НА ГРАДЦЫ

— Я пайду з табою, —	Як жывыя, граблі
Кажа маме Натка.	Па градзе прайшліся.
Вынесла з падворка	Роўненькая градка,
Граблі і лапатку.	Хоць па ёй каціся.
— Вось і твая градка, —	У зямлю сырую,
Мама паказала.	Нібы ў цёплы ложак,
Натка з захапленнем,	Леглі морква, бручка
З радасцю капала.	Хораша, прыгожа.
Выбірала чыста	Пахваліла мама
Рэшткі пустазелля,	Натку за работу
Каб мятлюг і пырнік	Твар яе свяціўся
Зноў тут не аселі.	Зорачкамі поту.

Паўлюк Прануза

ЗЯЛЁНЫ ЛІСТОК

Над ручайковай песняй	Вялікая турбота
пануе цішыня.	да лісціка прыйшла, —
Лісток з пупышкі цеснай	імкнецца ўсёй істотай
глядзіць, як птушаня.	да сонца, да святла.

БЯРОЗКА

У маёй бярозкі	з цёмнага лясочка
распляліся коскі,	коціць месяц ночка.
коскі распляліся,	Ночка веснавая
з ветрыкам зліліся.	зоркі высявае
І глядзіць бярозка	над зямлёй, над вёскай,
на лясок за вёскай,	над маёй бярозкай.

Васіль Жуковіч

МОЙ САД

Люблю мой сад, як расцвітае,	Люблю мой сад у маёвым ранку,
Як салавей свой трэль вядзе,	Як тоне ён у расістай мгле,
Як цвет галінку прыгібае,	Як ліпа шэпчацца пры ганку,
Як пчолка мёд адтуль нясе.	І як зязюлька «ку-ку» шле.

Цётка

ВЯСЁЛКА

Сёння раніцаю ліў
 Першы дожджык з громам,
 Праляцелі жураўлі
 І над нашым домам.
 Сёння з вулля першы раз
 Вылецела пчолка,
 Апусцілася да нас
 Першая вясёлка.
 І шырокаю дугой
 Стала над лясамі.
 Колькі колераў у ёй?
 Мы палічым самі.
 — Вось аранжавы!
 — Чырвоны!
 — І блакітны!

— І зялёны!
 — Фіялетава!
 — І жоўты!..
 — Ну а болей
 Не знайшоў ты?
 Пашукай,
 Бо хутка згіне.
 — Вось яшчэ знайшоўся сіні.
 — Не шукайце больш дарма —
 Іншых колераў няма.
 Распраўляе крылцы пчолка,
 Зелянее збажына.
 Загарэлася вясёлка —
 Будзе добрая вясна.

Сяргей Грахоўскі

СМАРЖОК

З моху выбіўся смаржок,
 Пахінуўшыся набок,
 Ён глядзеў кудысьці ўбок.
 Вось крутнулася вавёрка
 На сасонцы ля пагорка,
 Лёгкі хвосцік, нібы пёрка:
 — Што за грыб? Ён малады,
 А маршчыны ў тры рады,
 І гарбаты і худы.

Тупнуў дрозд, задраўшы хвост:
 — Невялікі грыб на рост,
 Мае ж ён вялікі кошт.
 Ты, вавёрачка, не смейся,
 Сядзь ля грыба і пагрэйся... —
 Сам на цёплы мох усеўся:
 — Не такі ўжо грыб бядак,
 Шмат маршчынак — гэта так,
 Ды цудоўны ён на смак.

Станіслаў Шушкевіч

КАМАРЫ

Ад зары	У дуду сваю	Заўтра будзе	Нездарма ж яны
І да зары	Гудуць	Добры дзень —	Гудуць
Над ракою	Ды ў ступе	Ані хмарачкі	Ды ў ступе
Камары	Мак таўкуць.	Нідзе!	Мак таўкуць.

Сяргей Новік-Пяюн

ГНЯЗДЗЕЧКА

Я знайшоў за рэчкай
Куст парэчак,
А пад ім гняздзечка —
Пяць яечак.
Днём, як вартавы, я
Там, пры птушках,
Сню яечкі тыя —
У вяснушках.
Не сказаў нікому,
Дзе гняздзечка,

Сам не ўзяў дадому
Ні яечка.
Як разгорнуць крылы
Птушаняты,
Вам сакрэт адкрыю,
Дашкаляты:
Пакажу за рэчкай
Куст парэчак,
А пад ім гняздзечка —
Без яечак.

Мікола Маляўка

МАЙСКІ ЖУК

Пад бярозай ветрык змоўк,
Ды трапечашца лісток,
Ні на момант не сціхае:
Майскі жук яго гайдае:
— Што ты робіш тут, жучок?
— Ах, сусед, дзівак ты гэткі!
Выразаю я сурвэткі.
— Дзе ж абрэзачкі, жучок?

— Не смяціць жа, павучок,
Я абрэзачкі глытаю
І вадой запіваю.
Прашаптаў ледзь-ледзь лісток:
— Ветрык, родны мой браток,
Скінь абжору на траву,
Я пад сонцам ажыву.

Ніна Галіноўская

ЛАСТАЎКА

Зелянеў пывучы май,
Да зямлі прыпаўшы.
Закахайся папугай
У ластавачку нашу.
Не пяюн, а лапатун.
Рыжы, як з пажару,
Можа, ён і прыгажун,
Ластаўцы — не пара.

Ластавачка над зямлёй
Нізка пралятала
І на мове на сваёй
Гэтак шчабятала:
— Вопратку тваю хвалю
Гонар — паважаю.
Усё ж, скажу,
Я не люблю

Розных папугаяў,
Што дзяцей пужаюць.
Калі хочаш з намі жыць,
Есці нашы мушкі,
Навучыся гаварыць
Лепш па-беларуску.

Ларыса Геніюш

НАШЫ ПТУШКІ

У нашым краі — Беларусі —
Ёсць буслы, сарокі, гусі,
Качкі, чыбісы, саколкі,
Чаплі, совы, перапёлкі,
Каршунны, сіваваронкі,
І шчыглы, і жаваронкі,
Галкі, крумкачы, вароны,
Галубочкі нахахлёны,
Дзятлы, чыжыкі, зязюлі,
Кулікі, сяўцы, жаўнулі,
Шпакі, зяблікі, цяцеры,
Курапаткі пер'ем шэры,
Ластаўкі і верабейкі,
І сініцы, салавейкі,
Сойкі, пігліцы, удода,

Што лятаюць без ахвоты.
Каля рэчак, на лужайках
Ёсць глушцы, стрыжы і чайкі,
І вядуцца на балотах
Жураўлі ў густых чаротах;
Па надворку, каля хаты,
Ходзяць куры й кураняты.
Хто сакоча, хто кудахча,
Хто па стрэхах спрытна скача,
Хто на кусціку ў садочку,
Хто на полі, хто ў лясочку,
Хто высока ў паднябессі
Моўчкі ўецца або з песняй:
Пачнуць хорам — не здзівіцца.
Ёсць дзе пець і весяліцца.

Алесь Гурло

КВЕТКА-СОН У ЦІХІМ ЛЕСЕ

Кветка-сон зачаравала
Ўсе дубы, бярозы ў лесе.
Нібы сну было ім мала,
Калі плыў па небе месяц.
Ён свяціў. Спускалі вецце
Ліпы, вольхі, елкі, хвоі...
А цяпер жа сонца свеціць,
Ды яны ў нямым спакоі.
Над крыніцай спіць каліна,
І асіна спіць старая,

І сагнулася ляшчына,
І вярба, як нежывая.
Салаўя не зачаруе,
Бо спявае калыханку,
І зязюля не кукуе,
Бо заснулі сёння зранку.
Кветка-сон зачаравала
Майскім ранкам лес зялёны,
На паляны, на прагалы
Пахілілі дрэвы кроны.

Станіслаў Шушкевіч

БУСЕЛ

Даўганогі землямер	У канаве намачыў,
Схапіў жабу за каўнер,	Вострым носам дзеўбануў,
Па траве павалачыў,	Уздыхнуў і — праглынуў.

Васіль Вітка

ЗАЙЧЫКІ

Казка

Селі два зайчыкі ў лясочку пад бярэзінкаю, грэюцца на сонейку і гутараць.

А ў лясочку так добранька!.. Мушкі гудуць, адна за адною ганяюцца, крыльцамі звоняць, як бы смяюцца. А там дроздзік пасвіствае. хлопчыка Піліпку падражнівае:

— Пюліп! Пюліп!

А Піліпка па верасочку з кошыкам ходзіць, на баравічкі прыглядаецца.

Яшчэ далей зязюлька кукуе.

Ну так ясна, цёпла, весела!

Але нявесела зайчыкам, невясёлыя гутаркі іх.

— Ох, якая горкая долечка наша, — кажа адзін зайчык.

— Бойся кожны дзянёчак, трасіся кожную часінку, хадзі, прыслухоўвайся, ці не ходзіць вораг твой блізка.

— А колькі ў нас ворагаў? Хто толькі не крыўдзіць нас, бедных зайчыкаў?

— Крыўдзяць нас людзі, крыўдзяць звяры; нават птушкі-драпежнікі — каршуны, совы, пугачы — і тыя нас, зайчыкаў, ушчуваюць.

— І як бараніцца нам ад злых нашых ворагаў? Чым ратаваціся? Адна толькі надзея на нашы ножкі: выбавяць з бяды, — наша шчасце, а не выбавяць — прапала наша скурка!

І заплакалі горкенька зайчыкі.

Плачуць і слёзкі лапкамі выціраюць.

— Ці ж можна нам жыць на свеце? — кажа другі зайчык. — Ніхто не баіцца нас, ну, ніхтосенькі!.. Пойдзем, хіба, ды ў ваду кінемся.

Наплакаліся, надумаліся бедныя зайчыкі і пайшлі ў возера тапіцца з гора. Прыйшлі да возера, прыпыніліся, развіталіся. Да самага беражка падышлі, каб у ваду кінуцца, аж бачаць — скок жаба на купіну: убачыла зайчыкаў і спалохалася.

— Эге, — кажа адзін зайчык, — ёсць жа на свеце стварэнні, што і нас баяцца. Відаць, ім яшчэ цяжэй на свеце жыць. Глянулі зайчыкі адзін на аднаго і пабеглі назад у лясок.

Якуб Колас

ЗАГАДКІ

З-пад снегу выйшла,
Расцвіла, і так,
Што аж зіма ўцякла.
(Правеска)

Стракаты, крылаты —
Руплівец лясны,
Лекар заўзяты
У хворай сасны.

(Дзвек)

Вось дык хлопцы-малайцы!
На дзівосы здатны —
Без сякеры і пілы
Слаўна ўзводзяць хаты.
(Мурашкі)

Працаўніца шчыравала,
Мех арэхаў назбірала.
І грыбоў шмат насушыла,
Спелых шышак нанасіла,
Прыхавала ўсё ў дупло,
Каб зімой на стол было.
(Вавёрка)

Крыл не маюць, а лятуць.
Ног не маюць, а бягуць.
Не ў вадзе, але з вадою.
Адгадайце, што такое?

(Хмары)

Між лугоў, лясоў удалеч
Стужка сіняя віецца.
І агонь яе не спаліць,
І ніколі не парвецца.

(Рака)

Пад зямлёй будзе дом
І вядзе тунэлі.
Невідучым маўчуном
Ён жыве век цэлы.

(Крот)

Міхась Пазнякоў

Гудзе, Ды не страла.
Ды не самалёт, Хто адгадае,
Можа раніць, Хто гэта?

(Пчэла)

Уладзімір Карызна

На сцяблінцы на калматай
шэсць пялёсткаў лілаватых.
Кветка гэтая і ў сне
ўсміхаецца вясне.
(Сон-трава)

На ўсіх сцяблінках тонкіх
вісяць званочкі-гронкі,
духмяныя, срабрыстыя,
нібы расінкі, чыстыя.

(Пчэла)

Лёгкі, але не падняць.
Сцелецца, ды не рагожа...
Бераг,
лужок
і стажок —
кожны схавацца ў ім можа.
(Туман)

Васіль Жуковіч

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

Май — і пад кустом рай.

Мокры май — жыта як гай.

Май мокры і халодны — год хлебародны.

Прыляцелі птушкі, але доўга не шчабечуць — яшчэ будзе холадна.

Майскія жукі вечарам лятаюць і гудуць — назаўтра будзе гожа дзень.

Калі птушкі робяць гнёзды з сонечнага боку — чакаецца халоднае лета.

Вераб'і цярэбяцца — будзе пацяпленне.

Дзьмухаўцы раскрыліся раніцай — на добрае надвор'е.

К вечару захаладала і падзьмуў паўночны вецер — на дрэннае надвор'е.

Раніцай пчолы вылятаюць з вулля — на пагодлівы дзень.

Сабака ляжыць скруціўшыся — на холад, ляжыць распрастаўшыся, раскінуўшы ногі — на цяпло.

Жабы скачуць на бераг і ўдзень квакаюць, а рыбы выскакваюць з вады — на дождж.

Кураняты не адыходзяць ад квактухі — чакаецца блізкая і працяглая непагадзь.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. *Растлумачце паходжанне старажытнабеларускай назвы месяца "травень".*

2. *Назавіце расліны, якія цвітуць у траўні.*

3. *Чаму халады, якія здараюцца ў траўні, называюць у народзе "чаромхавымі".*

4. *Паназірайце, як цвіце сасна і елка.*

5. *Працягвайце назіраць за падбелам. Звярніце ўвагу на тое, што ў падбела спачатку з'яўляюцца кветкі, а пасля вырастае лісце. Чым адрозніваецца ніжняя частка ліста ад верхняй?*

6. *Якія птушкі вяртаюцца з выраю ў траўні? Чаму так позна?*

7. *Прыслухайцеся да птушыных спеваў. Вучыцеся адрозніваць птушак па іх спевах.*

8. *Якая птушка на Беларусі славіцца сваімі выдатнымі песнямі?*

9. *Што мае на ўвазе паэт Васіль Жуковіч, калі піша "У маёй бярозкі распляліся коскі..."*

10. *Раскажыце пра асаблівасці паводзін зязюлі.*

11. *Якія птушкі водзяцца на Беларусі?*

12. *Як называюцца вясновыя месяцы?*

13. *Паспрабуйце прадказаць надвор'е па паводзінах вераб'ёў, майскіх жукоў, пчол, сабак.*

ЛЕТА. ЧЭРВЕНЬ

ЧЭРВЕНЬ. Назва месяца тлумачыцца чырвоным колерам, які набываюць некаторыя ягады менавіта ў гэтую пару.

У чэрвені сонейка ўзнімаецца ў неба вельмі высока і пасылае на зямлю шмат цяпла. Аднак гэты месяц багаты на розныя неспадзяванкі. Часам здараюцца моцныя вятры, засухі і ліўні, начныя замаразкі і нават снег.

22 чэрвеня — самы доўгі дзень і самая кароткая ноч. У народзе кажуць: сонца павярнула на зіму, а лета — на гарачыню.

Чэрвень — месяц кветак. Лугі ў гэты час нагадваюць стракаты дыван. Цвітуць рамонкі, незабудкі, смолкі, валошкі, канюшына і іншыя расліны.

На палях красуе жыта, а ў лесе вырастаюць першыя летнія грыбы-каласавікі: баравікі, падбярэзавікі, падасінавікі. На лясных палянках спеюць першыя суніцы.

Паступова сціхаюць вясёлыя птушыныя спевы. Выклёўваюцца маленькія птушаняты, якія ўвесь час просяць есці. Таму птушкі цэлымі днямі лятаюць у пошуках корму. Шмат шкодных насякомых знішчаюць яны ў гэтыя летнія дні. У чэрвені паяўляюцца на свет вожыкі, лісяняты і зубраняты.

ЦЁЦЯ

ЦЁЦЯ — багіня лета, жонка Перуна. Па мужу яе называюць Грамавіцаю. Цёця адрозніваецца ад Лялі, багіні вясны, тым, што крыху старэйшая. Цёця — гэта ўжо не маладзенькая, зграбная, тоненькая дзяўчына, а мажная, пажылая, поўная жанчына са спелымі каласамі на галаве і з пладамі ў руках. Цёця сходзіць на зямлю, каб упрыгожыць яе зеленню і кветкамі.

З беларускай міфалогіі

ЧЭРВЕНЬ

Чэрвень —	У збанок.	Крычаць.
Чырвань,	А суніцы,	Чэрвень —
Расквітнеўся	Як ліхтарыкі,	Чырвань.
Чабарок.	Гараць.	Сонца свеціць.
Выйшаў Янка	— Вунь лісічкі	Чэрвень —
На палянку	Невялічкі! —	Першы
Збіраць ягады	Дзеці голасна	Летні месяц.

Авяр'ян Дзеружынскі

ЗОРКІ

Зоркі, зоркі-самасейкі
 Ночку ўсю мігцяць, мігцяць.
 Як натомяцца іх вейкі,
 Пачынаюць зоркі спаць.
 І не чуюць, — грукай, ляпай, —
 Як Мядзведзіца тады
 Іх зграбае мяккай лапай,
 Коўш прыўзняты залаты.
 Як кудысьці з ім знікае —
 У пустыню ці ільды

За далёкім небакраем —
 Немаведама куды!
 А мінае дзень, згасе,
 Зноў Мядзведзіца з каўша,
 Глянь ты, зоркі вытрасае, —
 Аж любуецца душа!..
 І мігцяць зноў над пагоркам
 Зоркі ў дружнай грамадзе,
 І ніяк не ўспомняць зоркі,
 Дзе праспалі светлы дзень?..

Алег Лойка

ЛІВЕНЬ

У лесе печакана сыпануў дождж. Буйныя цёплыя кроплі гучна заляскалі па траве і лісцях дрэў.

І ўсе пачалі хавацца ад дажджу. Жучкі, матылькі, мухі пазалазілі, хто куды: у чашкі кветак, пад лісце, у розныя шчылінкі.

Мышка прытаілася пад чырвоным грыбам-мухаморам.

Сінічкі ў дуплы пахаваліся.

А жабы, што сядзелі на беразе сажалкі, думалі, куды б ім схавацца, і скокнулі ў ваду.

Так і прасядзелі там, пакуль лівень не скончыўся.

Васіль Хомчанка

СОНЦА

Сонейка свеціць

Ад ранку да вечара,

Сонейка грэе

Ад ранку да вечара

І не таму,

Што рабіць яму нечага.

Хоча яно,

Каб шумелі сады,

Каб у садах спелі

Дзецям плады,

Каб колас у полі

Хіліўся к раллі,

Каб травы раслі

І каб кветкі цвілі,

Каб людзі шчасліва

Жылі на зямлі.

Іван Муравейка

ЛЕТА

Прышло лета. Куды ні глянь — усюды зелена, усё расце, усё наліваецца. Лісце на дрэвах вырасла на ўвесь рост свой і трапечацца на сонцы. Весела пазірае стары лес, што разросся за сямом і цягнецца па краях поля... Кусты арэшніку, рабіны, чаромхі густа разрасліся ўнізе і далёка параскідалі свае зялёныя галіны. Так зелена, так густа, што, здаецца, не пралезеш у лес! Птушкі аж глушаць сваімі галасамі, сваім шчэбетам. Некаторыя, раннія, ужо вывелі дзетак і клапатліва шчабечуць каля сваіх гняздзечак, як нянькі каля калыскі...

Густая, высокая трава, як мора, калышацца на ветры. А кветак, кветак! Якога толькі колеру не найдзеш тут кветак! Мільёны пчолак, чмялёў уюцца над імі са званам і шумам. Так і цягне на прывольны луг, дзе так многа кветак, птушак, усякіх конікаў і матылёчкаў, песень, шуму і звону, дзе так прахалодай дыхае чысты, свежы ветрык.

Шчыраю рукою ўбрала лета ўвесь Божы свет.

Якуб Колас

НАВАЛЬНІЦА

Навальніца,	Гром грыміць,	Годзе вам усім
Навальніца,	Маланкі блішчуць,	Сварыцца!
Неба можа	Лупіць дождж,	Сціхні,
Абваліцца.	А вецер — свішча!	Сварка-навальніца!

Павел Марціновіч

ПЯРУН

ПЯРУН — Бог нябеснага агню. Пярун, паводле ўяўленняў беларусаў, велічны, статны, высокага росту з чорнымі валасамі і доўгай залатой барадою. Седзячы на вогненнай калясніцы, ён раз'язджае па небе, узброены лукам і стрэламі. Яго грымотны лук — каменны молат. Яго стрэлы — маланкі. Адным ударам свайго каменнага молата Пярун разбівае хмары. Чэрці бягуць на зямлю, але і тут іх даганяюць стрэлы Перуна. Чорт любіць хавацца пад дрэвам, таму небяспечна станавіцца пад дрэвы, каб схавацца ад дажджу: замест чорта Пярун можа забіць чалавека. Пры грое і маланцы трэба хрысціцца, каб адагнаць ад сябе чорта.

З беларускай міфалогіі

НОЧКА

Сонца палючае,	Дрэўцы купчастыя,
Сонца жывучае	Дрэўцы злёненыя
Скончыла дзённы абход.	У люстра глядзяцца вады.
Зорачкі ясныя,	Жабкі рухлівыя,
Зоркі бліскучыя	Жабкі вясёлыя
У небе вядуць карагод.	Скачуць туды і сюды.
Месячык беленькі,	Летняя ночка,
Месячык чысты	Як маці, калыша
З хмарах свой твар паказаў.	Стомлены працай народ.
У рэчцы празрыстай,	Зорачкі ясныя,
У рэчцы спакойнай	Зоркі бліскучыя
Хор вадзяны запяў.	У небе вядуць карагод.

Сяргей Новік-Пяюн

ВЯСЁЛКА

Уверсе шалік новы,	Пабягу я напрасткі,
Прыгожы, каляровы,	Адарву яго хоць крышку,
Апусціўся ля ракі.	Эх, і шалік будзе Мішку!

Ніна Галіноўская

МЕСЯЦ

Ціхай ночкаю
З-за хмар
Выйшаў месяц-гаспадар.
На зямлю глядзіць ён
З неба:
Ці ў парадку ўсё,

Як трэба?
Ці паснулі
Птушаняты?
Дзе начуюць
Звераняты?..
Заглядае заадно

І ў Міхаськава акно.
Мусіць, слухае
З Міхаськам,
Як дзядуля баіць
Казку.

Леанід Шырын

КРОПЕЛЬКА

Жыла-была дажджавая Кропелька. Яна нястомна працавала. Капне з хмары на зямлю. Напоіць яе. А потым выпарыцца і зноў у паветра ўзляціць. Збяруцца такія кропелькі ў адно воблака. Калі іх стане вельмі многа, воблака цяжее ад цяжару, ператвараецца ў хмару — і ўсе кропелькі, не ўтрымаўшыся, падаюць уніз праліўным дажджом.

Аднойчы Кропелька не паспела даляцець да зямлі: яе падхапіў Паўночны Вецер. Пачаў ён насвістваць пра незвычайную казачную краіну, з якой прыляцеў. Пачаў упрошваць Кропельку кінуць родны кут і паляцець разам з ім. Згадзілася Кропелька.

Тады Паўночны Вецер сарваў з бярозы лісцік і панёс на ім Кропельку ў далёкі край.

Прыляцела Кропелька. І што ж?

Убачыла яна шэрае халоднае неба. І такое ж халоднае сонца. І такую ж халодную заснежаную зямлю. Пачала Кропелька замярзаць. Яшчэ крыху — і стала б яна ледзяшом.

Спалохалася Кропелька, што загіне. І пачала прасіць Паўночны Вецер аднесці яе назад на радзіму.

Зжаліўся Паўночны Вецер. Аднёс яе.

Кропелька не магла дачакацца, калі прыземліцца бярозавы лісцік. Яна скацілася з яго на родную цёплую зямлю гарачай слязой, каб ніколі больш не расставацца.

Алена Кобец-Філімонава

ПЛЫЛІ ХМАРЫ

На сустрэчу сабе дзве хмаркі плылі...

Нейкае спрадвечнае права папхнула іх адна да другой.

Але не злучыліся яны, не стварылі адной моцнай, адпорнай на павывы ветру сілы, а сышліся з сабою на сварку, на бой.

Загрымеў працяглы зычны гром. Пасыпаліся змейкі маланак. Схапіліся паміж сабою дзве вялікія сілы.

Доўга, доўга стараліся яны змагчы адна другую...

Доўга бліскацелі маланкі.

Доўга адгалоскі грому трывожлі нязмераны нябескі абшар...

Не суджана ім было злучыцца, і разышліся яны, разышліся грозныя, панурыя.

А ўсё ж на расстанні заплакалі цяжкімі, халоднымі, градавымі слязамі!

Зоська Верас

ЛЕТА

У сукенцы каляровай,
У хусцінцы васільковай
Ходзіць лета па палях,
Па расквечаных лугах.
Звоніць песняй жаўруковай,
Кожны дзень званчэйшай, новай,
Дбайна сонечнае лета

Спеліць ягады для дзетак.
Любіць з імі забаўляцца,
Загараць, спяваць, купацца.
Дораць дзеці лету ўсмешкі,
Гульні, песні і пацешкі.
І расчуленае лета
Дорыць ім букеты кветак.

Ніна Галіноўская

У ЛУЗЕ

Колькі кветак ля ракі!
Сінія, як вочкі,
Незабудкі і браткі,
Смолкі і званочкі.
І мядунка, і герань,
Слёзкі, мята, кашка!
Сто букетаў назбіраць
Тут за дзень няцяжка.
Паміж кветак, у траве
Не разгледзець Светку:
Толькі бант на галаве
Мільганецца зрэдку.
Рве дзяўчынка па адной,
Выбірае з густам.

Нечакана для самой
Напаткала бусла.
Не спалохаўся ані
Прыгажун цыбаты:
Хоць за дзюбу пацягні
І вядзі дахаты.
— Я ж цябе не зачаплю,
Мілы, добры бусел,
Я сабе букет раблю.
Вось ён — палюбуйся!
А цыбаты — хоць бы што!
І не чуе Светку.
Можа быць, дзяўчынку ён
Палічыў за кветку.

Ніл Гілевіч

СУНІЧКА

Ганна сунічку
Знайшла на паляне.
Кажа сунічка-гарэзніца

Ганне:
— Мне пакланіся
Ты па ахвоце.

Стане
Салодка-салодка
У роце.

Мікола Мятліцкі

ЗОРКІ ВЫПАЛІ Ў БАРЫ

Вы не бачылі, сябры, —
Зоркі выпалі ў бары!
Дзе ні глянеш, на паляне —
Усё гарыць чырвоным ззяннем.
Пад лістамі, ля пянкоў —
Сотні зыркх аганькоў.
Свецяцца жарынкi —

Цёплыя смяшынкi,
Сонечныя дочкі —
Зваблівыя вочкі.
У бары, у бары
Дол увесць іскрышца,
У бары, у бары
Выспелі суніцы!

Васіль Зуёнак

ЧЭРВЕНЬ

Загарэлы, дужы, босы,
Коціць Чэрвень да дзятвы
Пахі кветак, ззянне росаў,
Шолах лісця і травы.
Вось уз'ехаў воз бухматы
На падворак светлы наш,

Лету, сонцу, вішням, хатам
Старaxeў прыветны марш.
Падыходзь жа, калі ласка,
Да цудоўнага вазка,
Выбірай любыя краскі
Для духмянага вянка!

Алег Мінкін

ПАКЛОН ЛЕСУ

Цябе чакае ў госці лес, напоены салодкім водарам кветак і ягад, гаркаватым пахам грыбоў... Будзь толькі добры з лесам, шчырым, і ён пакажа табе ўсе свае таямніцы, шчыра падзеліцца багаццем, што хавае ад благога вока.

У сярэдзіне лета лес усыпаны суніцамі. Пунцовымі кроплямі зіхацяць яны ў траве, грэюць на сонцы круглыя бачкі з жаўтаватымі зярняткамі-вяснушкамі. Ягады клічуць цябе, просяць: «Мы паспелі, бяры нас».

Вось тут і не будзь ганарысты, кланяйся лесу — і напоўніш кошык спелымі мядовымі суніцамі. Чым ніжэй будзеш кланяцца, тым паўней будзе кошык...

Васіль Хомчанка

СУНІЧКИ

Каля поўнае крынічкі
Пахаваліся сунічкі
Пад сцяблінкі і лісты
І за ельнічак густы.
З раніцы да ночкі
Бомкаюць званочкі,
Галасочкам тоненькім
Клічуць іх рамонкі.
Сойкі і сінічкі
Свішчуць: "Дзе сунічкі?"
Ім адказвае сава:
"Я шукаю іх сама!"
Абазваліся сунічкі:

"Мы хаваемся, як знічкі,
Каля самае зямлі,
Каб адразу не знайшлі,
Каб з травой і зеллем
Зайцы нас не з'елі.
Любім мы свае лясы,
Чуем вашы галасы.
Хто не вельмі ганарыцца,
Нам павінен пакланіцца.
Калі схіліцца хоць раз,
Пад лістамі знойдзе нас".
І чырвоныя суніцы
Зніклі зноў, як чараўніцы.

Сяргей Грахоўскі

ПА СУНІЦЫ

Мы з сястрыцаю Алесяй
Пойдзем сёння па суніцы.
Ёсць прасека ў цёмным лесе,
За прасекаю — крыніца.
Ад крыніцы той дадому
Ручаёк збягае чысты,
Звон птушыны, звон вясёлы
Льецца ў ранак прамяністы.
А наўкола пні сівыя,
А ля іх цвітуць рамонкі,

Нам ківаюць як жывыя,
Іх бялуткія галоўкі.
Зрэнкам жоўценькім, яскравым
Падміргнулі нам, здзіўлёным:
Разгарніце толькі травы,
Колькі ж тут суніц чырвоных!
Ужо поўныя збаночкі,
Пах струменіцца духмяны,
А зычлівых кветак вочкі
Не пускаюць нас з паляны.

Канстанцыя Буйло

СУНІЦЫ

Пайшоў я сцяжынкай,
І тут нечакана
Яна прывяла
Да чырвонай паляны.
Агеньчыкаў столькі
Не бачыў ніколі.
Напэўна, тут хтосьці
Рассыпаў вуголле.
Пад кожным лісточкам —

Па вугалёчку.
І тут адгадаў я:
Паспелі суніцы!
Паляна ў чырвані, уся
Чырваніцца.
Ды як жа суніцы?
Ну дзе тут суніцы?
Вы гляньце на колер:
Яны ж — чырваніцы!

Казімір Камейша

ЯК ТОНЯ СУНІЦЫ ЗБІРАЛА

Суніц у зялёнай
Дуброве нямала.
Там з мамаю Тоня
Суніцы збірала.
Дала мама Тоні
Маленькі збаночак,
Ды Тоня ў збаночак
Суніц браць не хоча.
— Ой, мама, пакіньма
Суніц хача крышку

Вавёрцы, зязюльцы,
Камарыкам, мышкам;
А мо і мядзведзіха
З дзецьмі таксама
Захоча суніцаў,
Як Тонечка з мамай.
Дык чым жа сунічнік
Гасцей пачастуе.
Калі ўсе суніцы
У збаночак збяру я!

Алег Лойка

ЛЕТНІЯ НОЧЫ

О, ночы цёмныя, душныя, парныя ночы летнія...

Якой цішынёй напаўняеце вы зямлю, як зайздросна сцеражаце вы ўвітую кветкамі і травамі калыбку яе ад шэпту ветрыку, ад шуму крылаў птушыных... Цёмна і ціха. Спіць лісце на дрэве; спяць травы і зёлкі; спяць мушкі і казюлькі; спяць матылькі рознакалёрныя. А над імі расцягвае апякунчыя крылы свае цёмная летняя ноч, спавітая ў водар кветак і празрыстую імглу сініх вод...

Зоська Верас

РАМОНАК

З тонкіх лісцікаў-пялёнак
Вылез раніцай
Рамонак.
Белай хусткай
Ахінуўся
І да сонца
Пацягнуўся.

А ДЗЕ ТВАЁ МАЛАЧКО?

— А дзе тваё	Малачка,
Малачко,	З яблынь тлю
Божая кароўка,	Збіраю
А дзе тваё	І ад шкоднікаў
Малачко,	Плады
Чорная галоўка?	Улетку
— Няма ў мяне	Зберагаю.

ТРЫПУТНІК

Пры дарозе,	Хто ідзе —	Сам пакутуе	Пакладзі яго
Як пакутнік,	Лісточкі топча,	Ён тут,	На ранку —
Нізка	Пашкадуй	А ўратуе	І загоіцца
Сцелецца трыпутнік.	Яго ты, хлопча.	Ад пакут.	Да ранку.

Авяр'ян Дзеружынскі

СМОЎЖ

Раіць пчолка смаўжу:
— Уцякай ад дажджу!
Ад дажджу і грому
Уцякай дадому!

Смоўж смяецца:
— Дом жа свой
Я заўжды нашу з сабой.

Хведар Жычка

КАМАРЫ

Ну і злыя камары!
Ну і прагныя стварэнні!
Так і ўюцца ўгары,
Так і чэпяцца да Лены.
Кажа Лена:
— Мне б надзець
Паліто і рукавіцы.

Камару тады нідзе
Не прыстроіцца, не ўпіцца.
— Што ж, надзень.
Але тады, —
Адказала Лене Света, —
Напужаеш лета ты,
І збяжыць надоўга лета.

Галіна Каржанеўская

ЛІСІЧКІ

Сцёр з неба ясны ранак знічкі.
Прывольна ў сонечным ляску.
Сям'ёю выбеглі лісічкі
Сюды пагрэцца з вераску.

ПАДАСІНАВІК

Глухімі сцэжкамi ласiнымі
Нядарма ногi ты цягаў:
Глянi, пад асiнай падасiнавiк
У яркай шапцы, як цыган.

Кастусь Цвiрка

ДВА ГРЫБЫ

Пад сасною два грыбы —
цёмна-буры ды рабы.

А якi з iх дзядзька вожык
пакладзе ў лазовы кошык?

Данута Бiцэль-Загнетава

АВАДЗЕНЬ

Авадзень
цалоткі дзень
каля вуха мне гудзеў:
— Жу-жу-жу, жу-жу-жу!
Укушу, укушу!
Ад мяне жарабкі
ўцяклі да ракі.
Ад мяне цяляткі
ўцяклі дахаткі.
Казляняткі — у кусты.
Качаняткі — да вады.

ПРА МЯДЗВЕДЗЯ ДЫ ПЧОЛАК

Сеў Міхайла на калоду,
просіць:
— Пчолы, дайце мёду!
Пчолы дружна загулі,
Пчолы мёду так далі,
што Міхайла так зароў,
аж чутно на сем бароў.
У бярогу ён забіўся.
Горкім мёд яму зрабіўся.

Данута Біцэль-Загнетава

ПЧАЛА

Я работніца-пчала.
Дзе я толькі не была.
У лугах, садах, лясах,
На кіпрэі, верасах,
На званочках і ліляях.

Так стамілася, што млею.
Шмат было ў мяне работы,
Я насіла мёд у соты.
Пасяджу ў пялёстках трошкі,
Забалелі крылы, ножкі.

БЕРАСЦЯНАЧКА

Берасцяначка, скажы,
Дзе ты ў лесе любіш жыць?
Ці ў нізіне ля ракі,
Ля чароту, асакі?
Ці ў глухім асінніку?

Ці ў густым крушынніку?
— Там, дзе многа сонейка,
У чысценькім сасонніку
Мой узгорачак відаць.
Там люблю я жыць, спяваць.

Станіслаў Шушкевіч

БОЖАЯ КАРОЎКА

Божая кароўка,
Паляці на небка.
Прынясі нам хлебка

Чорнага і белага,
Толькі негарэлага.

З дзіцячага фальклору

ВЕРАБЕЙ

Верабейка
Скок,
скок,
скок,
Заглядає
Пад лісток.
Сцеражыцеся,
Жукі,
Караеды-лайдакі,
Вусені
І камары —

Ненажэры,
Званары!..
З ранку самага
Стараўся,
Натаміўся
Верабей.
Ды багаты быў
Сняданак
У яго малых
Дзяцей.

Леанід Шырын

КУРАНЯТЫ

Па дварэ ля хаты
Ходзяць кураняты —
Круглыя, як мячыкі,
Быццам адуванчыкі.

Алег Лойка

ЗАГАДКИ

Спусціліся ў лясок
І селі ў верасок
Улетку зоркі-знічкі,
А іх завуць...

(Ticik)

Міхась Пазнякоў

Хапаткія ў мяне крылы,
хвосцік востры, нібы вілы,
з гліны я гняздо ляплю,
мошак на ляту лаўлю.

(Иастаука)

Васіль Жуковіч

Сушыць сонейка на траўцы
паласатыя матрацы.
Тут матрацы — рох, рох, рох!
Пакаціліся ў гарох.

(17) $(\text{ikik} \text{ parasyatki})$

Данута Бічэль-Загнетава

Дуга злучыла берагі
Прыгожа, нібы ў казцы,
А вось званочак да дугі
Прымацаваць не ўдасца.

(Басе́тка)

Лясной сцяжынкай,
Дзе густыя шаты,
Працаўнічок
Спяшаецца дахаты,
Яго амаль і не відаць,
Малога,
А цягне — болей
За сябе самога.

(Myraшка)

Бліснула,
Зламалася,
Дзесьці ўміг схавалася,
Ні дагнаць,
Ні след пазнаць —
Толькі водгулле чуваць.

(Малтанка)

Гайда, дзеці, увечар
Дзіва паглядзім:
Поўны хлеў авечак,
А казёл — адзін.

(Зоры і месці)

Ніл Гілевіч

Чырвонае цельца, каменнае сэрца, вінная на смак, а завецца як?
(Вншнi)

Стаіць паненачка ў чырвонай сукеначцы, хто ідзе — паклонніца.
(Слушнiца)

Маленькі, удаленькі, скрозь зямлю прайшоў, чырвоную шапачку
знайшоў.

(Падасіваік)

Не мае ні адной нагі
І ні адной рукі,
яшчэ скажу ў дадатак:
па голым полі гоніць статак.
Што за пастух такі?

(Вецер)

Спачатку падае,
пасля ўстае,
пасля гасцінцы раздае.

(Дождж)

Адразу быль і небыліца:
па хмарах едзе калясніца.
Нібы знайсці дарогу хоча:
то пастаіць, то зноў грукоча.

(Гром)

То дзіўнае дзіва!
Ці чуў, мой каханы,
каб з сямі нітак
быў пояс сатканы?

(Вясёлка)

Ля дарогі — шарык белы.
Вецер дзьме, а шарык цэлы.
А як дзьмухнуць хлапчукі —
пух ляціць на ўсе бакі.

(Дзьмухавец)

Цвіту ўсё лета я,
жыву звычайна ў жыце.
Нашу хлапечкае імя.
Як зваць мяне, скажыце?

(Васілёк)

Кветка мая — над вадой,
ліст — на вадзе самой,
корань — на дне.
Як называюць мяне?

(Гарпачык, лілей)

Красуня чырвоная
села ў травіцы,
І кожнаму хочацца
ёй пакланіцца.

(Слушнiца)

Васіль Жуковіч

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

у вершах Валянціна Лукшы

Калі ў вясёлкі —	Значыць будзе
Дуга крутая,	Пагодлівы дзень.
Добрага надвор'я	Лес без ветру
Заўтра чакаем.	Шуміць —
Калі ж вісіць	Дождж спяшаецца,
Над полем,	Бяжыць.
Над гаем —	Сонца заходзіць
Будзе непагадзь:	У чырвоныя хмары —
Прагулка благая.	Зласлівы вецер
Пасля навальніцы	Абудзіць абшары.
Глухое рэха —	Дзьмухавец сціскае
Зноўку дажджу	Шарык —
Шамаець па стрэхах.	Будзе дожджык,
Ранкам спелецца	Будзе хмарна.
Туман на вадзе,	

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Як называецца першы месяц лета?
2. Адкуль паходзіць назва "чэрвень"?
3. Якія з'явы прыроды вы назіралі ў чэрвені?
4. Калі бывае самы вялікі дзень?
5. Пра што можа расказаць вясёлка ў небе?
6. Чаму чэрвень называюць месяцам кветак?
7. Назавіце расліны, якія цвітуць у чэрвені.
8. Намалюйце грыбы, якія паяўляюцца ў лясах у гэтую пару.
9. Якія ягады спеюць у чэрвені?
10. Раскажыце, як выглядае божая кароўка?
11. Чаму ў канцы месяца сціхаюць птушыныя спевы?
12. Якую карысць прыносяць птушкі?

Складзіце свае загадкі пра сонца, месяц, ноч, навальніцу, вясёлку, дождж, кветкі, ягады, насякомых, птушак, дамашніх жывёл і інш.

Распытайце ў сваіх дзядуляў, бабуляў, бацькоў, якія яны ведаюць народныя прыкметы. Праверце іх.

ЛЕТА. ЛІПЕНЬ

Ліпень — сярэдзіна лета, самая цёплая і самая дажджлівая пара года.

Цвіце ліпа. Адсюль і назва месяца. У квецені лугі і палеткі. Буяе канюшына, лугавая герань, рамонкі, валошкі, чабор і шмат іншых раслін.

На працягу месяца выпяваюць маліны, чарніцы, буякі, па-рэчкі, вішні.

Цёплае дажджлівае надвор'е спрыяе росту грыбоў.

Маладыя птушкі, ваўкі, лісянаты пачынаюць самастойнае жыццё.

ЛІПЕНЬ

Неяк раз запрасіла Вясна з заморскіх краёў да сябе ў госці пчаліны рой.

Прыляцелі пчалы да Вясны, спадабалася ім тут. Сады цвітуць, прыгожыя кветкі на лугах. Ёсць з чаго пчолам збіраць мёд. І яны збіралі нектар, пылок з кветак і за работаю не згледзелі, як Вясна адышла і прыйшло Лета.

Аднойчы ранкам вылецелі пчалы ў сад, а там усе кветкі з дрэў асыпаліся. Паляцелі пчалы на лугі, а там пракосы ляжаць. Падаліся на палеткі канюшыны, і тут усё скошана. Зажурыліся пчалы і вярнуліся да сваёй маці.

— Што ж нам рабіць? — бедавалі яны. — Лета стрэсла з садоў усе кветкі, скасіла ўсе краскі на лугах і палях... Як жыць? Вясне новага мёду не хопіць на доўгую зіму!

— Не журыцеся, мае дзеткі! — супакоіла іх пчаліная маці. — Паляцім усім роем да Лета, папросім, можа, яно дасць якую раду...

Знайшлі пчалы Лета на лузе, яно касіла траву.

— Што ж ты нас крыўдзіш, Лета? — загулі пчалы. — Вясна нас запрасіла да сябе, расквеціла сады... А ты ўсе галінкі атрэсла, лугі скасіла, усё высушыла... няўжо ты не ведаеш, што мы без красак і без працы загінем?!

Вyslухала Лета пчол, задумалася.

— Не ведала я, што вам патрэбны кветкі, але пачакайце, можа мае месяцы нешта параяць... Эгэ-гэ-гэ! Дзе вы, мае месяцы? — гукнула Лета.

Выбеглі з зялёнага гаю тры вясёлыя, загарэлыя летнія месяцы, сталі ў рад.

— Мы тут, Лецейка! Што загадаеш? — спыталі.

— Памажыце пчолкам! — папрасіла сваіх месяцаў Лета і расказала ім пра пчаліную скаргу.

— Я толькі магу падоўжыць дзень, каб пчалы маглі больш красак абляцець, — сказаў першы месяц лета.

— А я замест скошаных красак падгадую новыя, — паабяцаў трэці, апошні месяц.

— А што ты маўчыш? — спытала Лета ў сярэдняга месяца.

Сярэдні месяц доўга думаў, што яму зрабіць, каб памагчы пчолкам.

— Я расквечу ліпы, яны яшчэ не цвілі! — радасна сказаў ён. — Вось і будзе пчолам удосталь і працы, і мёду.

— Вельмі добра ты прыдумаў! — зарадавалася Лета. — За тое, што ты расквечіш ліпы і дапаможаш пчолам, ты і будзеш звацца Ліпень.

— Дзякуй табе, Ліпень! Добры Ліпень! Шчодры Ліпень! — загулі пчалы і паляцелі да ліпаў.

І да гэтага часу пчалы дзякуюць Ліпеню.

— Дзя-дзя-куй! Дз-дзякуй! — дзынкаюць яны над ліпамі.

Пастойце хвілінку ў ліпені пад расквечанымі ліпамі, прыслухайцеся, самі пачуеце.

Клаўдзія Каліна.

АДКУЛЬ ПЧОЛЫ

Стварыў Бог чмялёў, а чорт пчол. Бачыць Бог, што мала ў яго толку і прыбытку: рой увесь у яго разляціцца куды ні пападзі, дый мёду няма. Зайшоў ён да чорта паглядзець, што ў яго дзеецца. Той пакарміў яго мёдам. Спадабаўся Богу мёд. І яму завідна стала.

— Будзем, кажа ён чорту, — мяняцца.

Чорт, зразумела, не згадзіўся.

— Ну, дык добра, — кажа Бог. — Бачу, што з табой нічога не зробіш, дык саступі мне хоць адну пчалу.

Падумаў, падумаў чорт, дый згадзіўся. Бог узяў ад чорта пчалу, падзьмуў на яе, і зрабілася яна маткай. Запела матка, зазвінела і пачала ўздывацца ўверх. Пчолы ўсе ўзняліся за ёй да й паляцелі. Вось чорт і застаўся ні з чым, а ў Бога — і мёд, і воск.

З беларускай міфалогіі.

ЛІПЕНЬ

Цераз палі, лугі і рэкі
Нёс лета Ліпень-чараўнік.
Пад ліпу сеў і да жалейкі
Губамі млявымі прынік.
Дрыжаць пялёстачкі рамонкаў
На вейках змружаных вачэй.

Струменьчыкам мядовым тонкім
Павольна музыка цячэ.
Цячэ... І сонным ліпам сніцца
Руплівых пчол гуллівы хор,
І сонца спелаю суніцай
У стоме хіліцца за бор.

Алег Мінкін.

НА КАГО СВАРЫЎСЯ ГРОМ

На каго
Сварыўся гром?
Можа, на хмурынку,
Што схавала пад крылом
Сонца за хвілінку?

На каго
Сварыўся гром?
На свавольны вецер,
Што прамчаў-прабег віхром,
Наламаўшы вецця?

На каго
Сварыўся гром?
На маланку, можа, —
Як і дзецям,
Ёй з сярпом
Бавіцца нягожа!

На каго
Сварыўся гром,
Аж зямлю хістала?
На мяне,
Каб пад дажджом
З лялькай не гуляла?

На каго
Сварыўся гром?
Можа, на матулю,
Што мяне
Загнала ў дом,
Нібы пчолку ў вулей?..

На каго ж
Сварыўся гром?

Мікола Чарняўскі

ДОЖДЖЫК

Ходзяць хмары, ходзяць бокам —
І далёка, і высока.
А да нас — хоць вельмі просім —
Ні дажджынкі не прыносяць.
Толькі зрэдку дзесьці гром
Прабляжыць з пустым вядром...
Дожджык, дожджык, сыпані,
Спёку з поля прагані!..
Шастае па ўзлесках вецер
Ды бярозы жоўціць вецце.
А пад лапкамі ў разорах

Чахне шыгалле, як порах.
Дзень і ноч,
ноч і дзень
У смале кіпіць сухмень...
Дожджык, дожджык, сыпані,
На лясныя карані!..
Згарача прамень таропкі
Сушыць ягады на сопках.
У ярах паміж гарбоў
Не даклікацца грыбоў:
Дзень і ноч няма вады —

Паўцякалі хто куды...

Дождык, дожджык, сыпані,
Зноў у лес грыбы вярні!..
Пэўна, дожджык нас паслухаў:
Аблачынкі ў небе пухам,
А за імі — аж гудзе —
Хмара цёмная ідзе!
Вось бліжэй яна, бліжэй,
Вось ніжэй яна, ніжэй, —
Гром вясёлы крактануў,

Лівень цёплы шугануў!
Ноч усю шумеў, шаптаў —
Толькі ранкам перастаў...
Мы — у лес! Вачам не верым:
Баравік рассунуў верас
І любуецца — на пень, як
Вылезла сям'я апенек.

Вось дык дожджык, добры госць!
Дзякуй, дожджык, што ты ёсць!..

Васіль Зуёнак

У ПРЫПАР

Прыпарыла,
Нахмарыла
І ўдарыла!
— Святы Ілля...
Маланка ўраз з'явілася,
Мільгнула і звалілася,
І дожджыкам аблілася
Гарачая зямля.
Кроплі разам, згодна, жвава
Пояць усё, што хоча піць:
Збожжа, дрэвы, кветкі, травы,
Вулкі хочуць затапіць,
Б'юць у стрэхі, мыюць шыбы,
Мыюць хаты, мочаць сад,
У рэчцы спожыў маюць рыбы...

— Хто ў прыпар дажджу не рад?
Сцішаецца,
Змяншаецца,
Ўнімаецца.
— Няма!
І слонка паказалася,
Маўляў само купалася;
Прыемна ўсміхаецца,
Блішчыць, пераліваецца
На траўцы, на лісточку,
У рэчцы, у раўчачочку,
На вуліцы, у садочку,
Зямля ўздыхае поўнымі,
Шчаслівымі, чароўнымі
Грудзямі ўсіма.

Алесь Гарун

ЗАЛАТОЕ СОНЕЙКА

Залатое сонейка
Выбегла на гонейкі,
І руплівая пчала
Дзень працоўны пачала

Нават кот-вуркот і той
Ужо выпіў сырадой.
Што ж ты спіш усё, малы,
Што не вучышся ў пчалы?

Алесь Пісьмянкоў

ДОЖДЖЫК

Вянуць кветкі, вянуць травы.
Дожджык, дожджык, будзь ласкавы
Пырсні над каноплямі
Залатымі кроплямі,
Над ільном ліні як з сіта.
Арасі ячмень і жыта.
Дожджык, спорна лі, лі
Па сухой наскрозь зямлі.
Хай твае дажджынкі

Вымыюць галінкі
Пасмутнелых клёнікаў.
Дай па жменьцы поўненькай
Чысценькай вадзіцы
Яблынькам напіцца.
Дождж паслухаў. З хмары чорнай
Доўга-доўга ліў ён спорна.
Кветкі-травы ажылі.
Дожджык, дожджык, больш не лі!

Станіслаў Шушкевіч

ГРУКАТАЎ НАД КРАЕМ ГРОМ

Грукатаў над краем гром,
звозіў хмары над сялом,
над палямі, над лясамі,
хмары цяжкія — з дажджом.
Цёплы дождж папрацаваў,
добра поле паліваў,
усяму, што піць прасіла,
ён вады не шкадаваў.
І заўважыла сяло:
ўсё прыкметна падрасло.
Многа ў лузе будзе сена —
там трава вышэй калена.

Ля дарогі збажына
ўзнялася — як сцяна.
На гародзе агуркі
параслі, як шчупакі.
А ў дзяўчынак, хлапчукоў
навіна для сваякоў:
па суніцы ў лес ішлі
і лісічкі там знайшлі.
Грукатаў над краем гром,
звозіў хмары над сялом,
над палямі, над лясамі,
хмары цяжкія — з дажджом.

Васіль Жуковіч

У ЛЕСЕ

Ціхі, цёмны, вялікі лес.

Захінаюць неба і сонца векавыя сосны і елкі. Да іх ног туляцца ляшчыны, а яшчэ ніжэй — цэлае мора папараценьяў: і шырокіх, і вялікіх, і вузкіх, і цвёрдых, як з бляхі маляванай, і тоненькіх, павуцінных, як найдаражэйшыя карункі; паміж імі зараслі цёмналістых чарніцаў, унізаных чорна-сінімі пацеркамі ягад. А на самым нізе разасланы багаты мохавы дыван.

Якая рука яго ткала? Чыя багатая фантазія стварыла такія зорачкі, лісточкі, тую бязмежную рознасць рысунка, што злажыла гэту цудоўную, чаруючую хараством цэласць?

Зоська Верас

СЫРАЕЖКІ

Чырвоных, жоўтых — ля ўсіх сцежак,
Светла-зялёных — па бары,
Нібыта кветак, сыраежак
Панастаўляна скрозь — бяры.

РЫЖЫК

Там, дзе живе вясёлы чыжык,
У зацішку, пры едлаўцу,
Як сонца ўранні, рыжы рыжык
Блішчыць з-пад купінкі сіўцу.

ШАМПІНЬЁН

Не йдзі шукаць яго да бору,
За хаты выйдзі: вось і ён —
Раскрыўся проста пры разоры,
Як парашуцік, шампіньён.

Кастусь Цвірка

ЛЕТА

Лета — гэта мора кветак,
аксамітнае травы.

Лета — казка, лета — гэта
святая чыстай сінявы.

Лета — час дажджоў жаданых,
бліскавіц і перуноў,
і вясёлак нечаканых,
і дзівосных туманоў.

Лета — звон крамяных росаў,
свежасць ягад і грыбоў,
водар чэрвеньскіх пакосаў,

водар ліпеньскіх стагоў.

Час цвіцення, даспявання,
час птушынага змаўкання,
набірання новых сіл.

Лета — час выпрабавання
ў палёце юных крыл;
час паходаў захапляльных,
цёплых, ласкавых вятроў
і сустрэч,
і развітальных
словаў, песняў і кастроў.

Васіль Жуковіч

ХТО АСІНКУ НАПАЛОХАЎ?

Хто асінку напалохаў?
Што так лісцейкам дрыжыць?
Можа, заяц дзе паблізу?
Можа, воўк пад ёй ляжыць?

Ці лісы яна чакае?
Ці мядзведзя чуе крок?
То па лесе несціхана
Ходзіць вецер-летунок.

Паўлюк Прануза

ЧАРНІЦЫ

Абвяшчае бор, бор
На паляне збор, збор:
Чорныя чарніцы

Нібы чараўніцы,
Сыплюцца ў кубкі
Ды малююць губкі.

Данута Бічэль-Загнетава

ЛІСІЧКІ

Маленькія жоўтыя лісічкі — сапраўды, як дружныя сястрычкі. Паасобку яны не растуць, а нібыта водзяць вясёлы карагод. Ubачыў адну — другая просіцца ў рукі. Нахіліўся над ёю — трэцяя кліча да сябе. А там — чацвёртая, пятая, шостая... Толькі паспявай лічыць. Як усё роўна самі просяцца ў кошык. Збіраеш і дзіву даешся: хто іх столькі тут насеяў?!

Лісічкі — вельмі смачныя грыбы. І, што асабліва важна, яны не чарвівыя. Збірай — не правярай. Смела кідай у кошык: яны ніколі не паломяцца і не пакрышацца, як іншыя грыбы.

Праўда, акрамя сапраўдных, у лесе сустракаюцца і падманныя лісічкі. Як іх адрозніць ад сапраўдных? А вельмі проста. Лісічкі, што мы спажываем, нагадваюць колерам сонечныя зайчыкі, а іх падманныя суседзі — звычайна аранжавыя ці нават чырвоныя.

Калі засумняваўся, дружа, спытайся лепш у мамы або таты. Яны падкажуць, памогуць адрозніць. Ніколі не забывайся, што ёсць атрутныя грыбы, якія шкодныя для здароўя і могуць прынесці вялікую бяду, калі іх з'есці.

Уладзімір Ягоўдзік

ЯРКА-ЧЫРВОНЫЯ, ДУХМЯНЫЯ СУНІЦЫ

Хораша ў лесе. Вясёлая бярозавая паляначка, на якой то тут, то там пабліскваюць ярка-чырвоныя, духмяныя суніцы.

Суніцы — самыя хітрыя ягадкі. Зашыюцца пад лісцейка, і не відаць іх. Толькі калі сонейка загляне на палянку, заўсміхаюцца яны, яркімі зорачкамі ўспыхнуць. Вось і збірай іх тады.

— Ды за адной ягадкай не ганяйся, — вучыць нас маці. — Адну кладзі, другую бяры, а трэцюю прыкмячай. Інакш з пустым гарлачыкам прыйдзеш.

У САСНОВЫХ БАРАХ ПАСПЯВАЮЦЬ ЧАРНІЦЫ

А ўслед за суніцамі ў сасновых барах, па нізкіх мясцінах і вакол балацянак паспяваюць чарніцы.

Чарніцы — цёмныя ягады з сінявата-шызым адценнем. Кіславатыя на смак. І вельмі цікаўныя. Так і глядзяць на цябе сваімі дапытлівымі вочкамі. Нібы пытаюць: «А хто гэта прыйшоў да нас?» І адразу выдаюць сябе.

Каб збіраць чарніцы, дастаткова мець спрытныя рукі. І, вядома, вытрымку.

— Ну што ты чарнічнік топчаш, ад купіны да купіны бегаеш! — сярдуе маці. — Гэта толькі здаецца, што на другой ягад больш.

МАЛІНА — ЦУДОЎНАЯ ЯГАДКА

А следам за чарніцамі ў сярэдзіне ліпеня заружавелі маліны.

Маліннік высечкі і лагчынкі з рэдкім алешнікам выбірае. Маліна — цудоўная ягадка! І колерам, і пахам, і смакам чаруе. Праўда, адшукаць яе не так і лёгка. У рост чалавека ўзняліся густыя кусты малінніку, хаваючы сваё багацце.

— А вы ціхенька кусцік разгарніце або прысядзьце ды знізу гляньце, — раіць нам маці. — Знізу відней. Заўважыце коску — за яе, і абірайце.

Коску! І сапраўды, доўгая зялёная каса, пацеркамі ягад аздобленая!

Мікола Янчанка

Ліпы, ліпы,
Расцвітайце ўсюды,
Цвету дайце
Ад прастуды,

Мёду дайце
Пчолкам,
Нам — таксама,
Каб паправілася мама.

Мікола Маляўка.

У ЛЕСЕ

Пахла ў лесе
Медуніцай.
З мамай брала я
Чарніцы.

Жменьку сыпалі
За жменькай —
Стала поўная
Свявенька ...

Як мы ягады
Збіралі,
Нам сінічкі
Шчабяталі:

— Рукі вашы
Ад чарнічак
Нібы ў чорных
Рукавічках.

Лявон Шырын

ВАСІЛЬКІ

Васількі цвітуць у жыце,
ветлівыя вельмі:
— Рвіце нас,

вянкі пляціце,
ды нікому не кажыце,
што мы — пустазелле.

Хведар Жычка

ХТО ЖЫВЕ Ё ТРАВЕ

Хто жыве, хто жыве
У высокай траве?
Тут і мошкі, і жучкі,
Матылькі і павучкі.
А хто скача, нібы коннік?
Рэкардсмен па скоках — конік.
Чый каптанік у гарошкі,
Ёсць і крылцы, ёсць і ножкі,
І прыгожая галоўка?
Гэта божая кароўка

Лежабоку-слімака
Не адрозніш ад лістка.
Пчолка шэпча з канюшынай:
«Даць нектару мне павінна».
Непаседа страказа —
То наперад, то назад —
Кружыцца, як верталёт.
Не патрэбен ёй пілот.
Асцярожна: у траве
Вельмі шмат хто жыве.

Ніна Галіноўская

ПЕЎНІКІ

Маладыя пеўнікі,
а хвасты, як венікі.
На платах усе паселі,
вельмі весела запелі.

Данута Бічэль—Загнетава

ПЕРАПЁЛАЧКА

Любіць перапёлачка жартаваць, —
Жыта недаспелае кліча жаць:
— Ідзі жаць! Пара жаць!
Не паспеюць жніва распачаць,
А яна пабегла ў сенажаць:
— Ідзі спаць! Пара спаць!

Станіслаў Шушкевіч

КНІГАЎКА

Кніг ніколі не чытала,
Алфавіт не ведае.
А чаму тады назвалі
Людзі кнігаўкай яе?

ПЧОЛЫ

Нацягнулі струны
Пчолы
Ад вуллёў
Да белых ліп,
І паплыў
Пад зык вясёлы
Мёд духмяны
У вуллі.

Міхась Пазнякоў

НА АГАРОДЗЕ

Выцірала бабка пот,
Даглядала агарод:
І фасольку-спавітушку,
І пятрушку, і чарнушку,
Рэпу, рэдзьку, буракі.
Мак, салату, агуркі,
І капусту, і ўкроп,
Часначок, цыбулю, боб,
Гарбузы і памідоры.
У старой работы — горы.
Працаваць адной — дакука,
Кліча бабка ўнучку, унука —

І палоць, і паліваць,
Прарываць і аграбаць.
Замест працы ўнучка ручкай
Цап за рэпку, цап за бручку...
Пастаяў, як цецярук,
У баку ад бабкі ўнук,
Сеў на градку — не відзён,
Боб і мак латошыць ён
Бабка поле, аграбае,
Унук у поле паглядае...
— І памочнікі ж унукі! —
Пацірае бабка рукі.

Станіслаў Шушкевіч

ЗАГАДКІ

Не ў бары расце — у садзе,
Як маленькі парасон,
Грыб няхітры, вельмі смачны,
З гучнай назвай...

(неянішмаш)

Мной дзяўчынак называюць.
А як толькі зацвітаю —
З гудам рупным і вяселым
Да мяне лятаюць пчолы.

(впшл)

Міхась Пазнякоў

Я зацвітаю кожным летам
не пышным —
ледзь прыкметным цветам.

Але як толькі зацвіту,
дык пчолы чуюць за вярсту.

(впшл)

Васіль Жуковіч

Рыжая дзяўчынка
Залезла ноччу ў двор —
Курэй пералічыла
І ўсіх панесла ў бор.

(лшц)

Цемна-сіняя рагожка
Скрозь усеяна гарошкам,
Пасярод акрайчык хлеба.
Хто адкажа так, як трэба?

(неба, зоркі, месяц)

У белым сарафане,
Пад хусткаю zelёнай
Суме на паляне
Танклявая Алёна.

(взроз)

Што за цуд за такі:
Па ўсім полі — светлякі,
А найбольшы святляк
Перагнуўся, як чарвяк.

(зоркі і месяц)

Чорнае сукно
Лезе праз акно.
(нон)

Па зямлі я не хаджу
І на неба не гляджу,
Вочы маю — не міргаю,
Маю рот — не гавару,
Ёсць і хвост, але не звер я
І не птах, хоць ёсць і пер'е?
Хаты зроду не будую,
Ды ні трохі не бядую.

(Ргаб)

У лужку-лужочку
Выраслі сястрычкі:
Залатое вочка,
Белыя раснічкі.

(Рамокі)

Сядзіць пані на мурку
У чырвоным каптурку,
Хто ні пройдзе —
Спыніць крок,
Каб сарваць той каптурок.

(Суіца)

Падпёршыся кіем,
Накрыўшыся шапкай,
Стаіць пад ялінкай
Ціхусенька ён.
Хто міма праходзіць —
Сагнецца з пашанай
І нізенька ў пояс
Адвесіць паклон.

(гірд)

Маленькі сам,
Нос доўгі, колкі,
Танчэй,
Вастрэй
Любой іголкі.
Пакуль ляцеў,
Усё крычаў,
А толькі сеў —
І замаўчаў.
Па ім рукою
Стукнуў я.
Забіў!..
А кроў цячэ мая.

(Камар)

Ніл Гілевіч

ЗАГАДКІ НА ГРАДКАХ

От бабуля важна села
І глядзіць навокал смела.
У зямлю схавала лапаць.
Як зачэпіш — будзеш плакаць.
Гэта злостная бабуля
Назваецца...

(вгубіц)

Не сыдзе з месца
Ні на крок,
Зарыўшыся ў пярыну.
Цярэбіць ціхі весярок
Ягоную чупрыну.
А возьмуць за чупрыну
Ды выцягнуць з пярыны —
Пачырванее, нібы рак.
Вядома хто гэта...

(Бурак)

У бабулі родны брат
Ласкавейшы быццам,
А да слёз давесці рад,
Так, як і сястрыца.
Сам сабе наўме панок,
А прасцей сказаць...

(хонс)

З вусамі,
А не стары.
Зайздросныя вочы.
За што-небудзь на двары
Учапіцца хоча.
Хопіць хітрасці на трох,
Ну на тое ж ён...

(хора)

Рыгор Барадулін

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

Ліпень косіць і жне, доўга спаць не дае.

Хто ў ліпені на полі пачее, таго ўзімку і печка пагрэе.

Сонца ўзыходзіць у тумане — удзень будзе ціха і душна.

Мноства ягад летам — на халодную зіму.

Вялікая раса — прыкмета сонечнага надвор'я.

Калі ў лагчынах вечарам збіраецца туман, які разыходзіцца раніцай, — будзе сонечнае надвор'е.

Вечарам і раніцай туман сцелецца нізка па вадзе і зямлі — дзень будзе сонечны, ясны.

Сонца сярод дажджу — неўзабаве дождж перастане.

Вялікі гром — маленькі дождж.

Сарока лезе пад страху — перад навальніцай, ветрам.

З-пад зямлі вылез крот — на дождж.

Калі ў час непагадзі вецер рэзка мяняе кірунак з усходняга на заходні, хутка палепшыцца надвор'е.

У пахмурнае надвор'е кветкі дзьмухаўца адкрытыя — дажджу не будзе.

Летам часта даводзіцца бачыць на небе вясёлку, нават у ясны дзень.

Ранішня вясёлка прадказвае дождж, а вячэрняя — добрае надвор'е.

Шмат можа сказаць вясёлка і ў час самага дажджу. Калі ў ёй шмат чырвані — дождж хутка перастане, калі ж пераважае сіні колер — дождж узмацніцца.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Што азначае назва месяца «ліпень»?
2. Вывучыце адзін з вершаў пра ліпень.
3. Для чаго збіраюць ліпавы цвет?
4. Які месяц года лічыцца самым цёплым і дажджлівым?
5. Складзіце невялікае апавяданне на тэму «Па грыбы» ці «Па ягады».
6. Назавіце свае любімыя ягады. Калі яны паспяваюць?
7. Намалуйце летні краявід.
8. Дзе растуць шампінёны, лісічкі, сыраежкі?
9. Назавіце атрутныя грыбы.
10. Калі на небе можна бачыць вясёлку? Як па вясёлцы прадказаць надвор'е?

ЛЕТА. ЖНІВЕНЬ

Жнівень — апошні месяц лета. Ягоная назва паходзіць ад слова «жніво», якое прыпадае на гэты час.

У народзе кажуць: жнівень сее, жне і косіць — на сталах багацця досыць.

Жнівень, звычайна, самы багаты месяц на грыбы: маслякі, баравікі, махавікі, апенькі.

На агародзе вырастае бульба, агуркі, памідоры, морква, буракі.

Паспяваюць раннія гатункі яблык, брусніцы і ажыны.

Жнівень халаднейшы за ліпень. Адчуваецца набліжэнне восені.

Птушкі пачынаюць збірацца ў вырай. Першымі, у сярэдзіне месяца, адлятаюць стрыжы, за імі — ластаўкі.

ЖНІВЕНЬ

Жнівень жыта жаў
І сярпок зламаў.
Што рабіць — ай, ай!..
Ды прыйшоў камбайн:

— Слэз дарма не лі,
Абыду палі
Скрозь я, з краю ў край,
І сажну ўраджай.

Авар'ян Дзеружынскі

ЖНІВЕНЬ

Бяда перапёлцы ў жніўні. У жніўні сярпы звіняць, камбайны гудуць, снапы покатам кладуцца... А беднай перапёлцы нідзе прытулку няма. Не паспела яна ў жыце гняздо звіць, птушанят падгадаваць, як Жнівень ужо гукае:

Час адгэтуль вылятаць—
пачынаю жыта жаць.

Ледзь уцякла перапёлка з жыта. Дзяцей ад страху пагубляла... Доўга пасля клікала іх: «Спаць пара! Спаць пара!» А калі сабрала, павяла хуценька ў пшаніцу.

— Тут зроблю гняздзечка, — кажа сваім дзеткам перапёлка.

Толькі паспела месца выбраць, як Жнівень зноў загукаў:

Пакідай сваю святліцу —
Пачынаю жаць пшаніцу!

Пырхнула перапёлка ў ячмень. Зноў дзяцей пагубляла. Доўга шукала і клікала: «Спаць пара! Спаць пара!» Знайшоўшы, павяла ў ячмень.

— Тут нас ніхто не патурбуе!

Але раптам над самаю яе галавою зазвінела каса...

— Вылятай, перапёлка! — пачуўся голас Жніўня.

Спалохалася перапёлка і наўцёкі... Зноў дзетак пагубляла. Доўга клікала: «Спаць пара! Спаць пара!» Даклікалася і пайшла ў аўсы. Але не паспела і асноваць гняздо, як пачула: «Вылятай, перапёлка!»

Перапалохалася бедная, сіганула ў проса, адтуль у грэчку. Нарэшце ў бульбу, а Жнівень — за ёю. «Вылятай, перапёлка! Вылятай!» — усюды чуецца яго голас.

Пырхнула перапёлка на агароды, а за ёю — дзетак чароды. Паляцела яна над лугам, а за ёю — птушаняты цугам.

Акрыялі, падужэлі яе дзеткі ад тых пералётаў. Пацямнелі ў іх крылцы, паспрытнелі ножкі. Не агледзелася перапёлка, як дзеткі яе выраслі. А тут ужо канчаецца лета цёплае, пара ў вырай збірацца.

Сабрала перапёлка сваю вялікую сям'ю і паляцела зімаваць у вырай.

Клаўдзія Каліна.

ЖНІВЕНЬ

Жнівень шчодры, жнівень дбайны
І руплівы лета сын.
Ён прыспешвае камбайны:
— Пераспеюць каласы!
Кажа сонейку лагодна:
— Нам гуляць цяпер не час.
І ў садах, і ў агародах
Не абыдуца без нас.

Падрумянім садавіну
Яркай фарбай, нібы жар,
І падчэрнім дзеткам спіны,
Каб мацнейшы быў загар.
Агародніну даспелім,
Пачырвонім, паджаўцім,
Каб усе з ахвотай елі,
Каб была па густу ўсім.

Ніна Галіноўская

КАЛАСОК

Я знайшоў на ржышчы
Спелы каласок,
Гэта нівы летняй —
Сонечны сыноч.
Сціплы і маўклівы,
Быў амаль відзён,
А на самай справе —
Скарб вялікі ён.
Бо ў ім ажно сорак
Казачных братоў.
Кожны з іх па столькі ж
Адшукаць гатоў,
Каб мы невыводна
Мелі на стале
Заўтра і заўсёды
Свежы, смачны хлеб.
Як завуць, скажыце,
Гэтакіх браткоў?
Не кідайце ў полі
Летам каласкоў.

Міхась Пазнякоў

ЯЧМЕНЬ

Ячмень-вусач	Пад ветрам лёгкім
Хаця калючы,	Шапаціць.
Але зусім,	Даспее на палях
Зусім не злuchy...	Ячмень,
На сонцы летнім	Сажне камбайн яго
Зіхаціць,	За дзень.

Авар'ян Дзеружынскі

ЖЫТА

Вецер шэпча з каласамі.
Жмураць вочы васількі.
Жыта колецца вусамі —
Асцярожна, матылькі!

Ніна Галіноўская

ЦЫБУЛЯ

Сто адзежын	Як старэнькая
Апранула,	Бабуля,
Твар	Дрэмле,
Ад сонца	Седзячы,
Захінула,	Цыбуля.

Авар'ян Дзеружынскі.

МАГАЗІН НА ГРАДКАХ

Прыйдзіце ў наш вясковы агарод —
Гарбуз імкнецца на высокі плот,
Сядзяць на градцы важна буракі,
Выглядаюць з-пад лісця агуркі.
Карункі-косы морква распляла,
Фасоль прыгожа гэтак зацвіла.
А бручка з рэдзкай шэпчуца ўвесь час:
«Цікава ведаць, хто ж таўсцейшы з нас?»
Сцяной стаіць зялёна-сіні боб.
Прыемным пахам дышае ўкроп.
Гарох вусаты сцелецца на дол.
Салату клікні — пабяжыць на стол.

Капуста дбайна росціць качаны:
«Хутчэй бы сталі цвёрдыя яны!»
Сябруюць і цыбуля, і часнок,
А шчаўе адышло ад іх убок.
Стаіць сланечнік, нібы вартавы,
Сур'ёзны, не паверне галавы.
У бантах яркіх палымнее мак.
Да сонца ў госці просіцца, дзівак.
А памідоры, нібы ліхтары,
Вісяць па аднаму, па два, па тры.
Клубніка ажно просіцца ў рот.
Багаты магазін — наш агарод!

Ніна Галіноўская

НЕСЛУХ

На агародзе, за старым плотам, жылі Сланечнік, Кроп і Цыбуля. Памыюцца, бывала, расою, з цёплым сонейкам павітаюцца і пачынаюць адзін аднаму гісторыі расказваць. І пра тое, як на агарод трапілі, і пра тое, як з зямлі вырасталі, падымаліся.

Прагнуліся аднойчы рана-раненька, і высокі Сланечнік усклікнуў:

— А ў нас новы сусед!

Прыгледзеліся Кроп і Цыбуля: сапраўды, ляжыць каля плота, у разорцы штосьці кругленькае, зялёнае, паласатае.

— Мячык гэта, — расчаравана прамовіла Цыбуля.

— І праўда, — падтрымаў яе Кроп. — Відаць, суседская дзяўчына забылася.

— Давайце спытаемся, мячык ён ці не, — прапанаваў Сланечнік і, сагнуўшыся ў паклоне, прывітаўся: — Добры дзень, сусед. Як цябе зовуць?

— Гарбуз, — нясмела адказаў той.

— Чаго ты ў разоры хаваешся? Да нас ідзі, — паклікала Цыбуля.

— Баюся, — ледзь чутна прашаптаў Гарбуз.

Ён быў яшчэ маленькі і таму ўсяго-ўсяго баяўся: і сярдзітай пчалы, і калючага асоту, і нават звычайнага матыля.

— Які ты паласаценькі! — усклікнуў у захапленні Сланечнік.

— Які ты кругленькі! — дадаў Кроп.

— Якое ў яго прыгожае імя! — шчыра пазайздросціла Цыбуля.

Хваляць Сланечнік, Кроп і Цыбуля новага суседа, не нацешацца ім. А ён слухае ды гонару набіраецца. Асмялеў, з разоркі выскачыў:

— Я самы спрытны, я самы дужы! Я на плот магу залезці!

— Навошта на плот лезці? — дзівіцца Сланечнік. — Няўжо табе з намі сумна?

— Разаб'ешся, — папярэджвае Кроп. — Хіба не бачыш, што ў плоце слупы струхнелыя?

Гарбуз і слухаць не хоча. Ад гонару як на дражджах расце. Учапіўся хвосцікам за штыкетнік і пакарабкаўся наверх.

— Куды ты? — крычыць Кроп.

— Злазь хутчэй, — просіць Цыбуля. — Упадзеш. Вунь які ты тоўсты!

Не слухае Гарбуз суседзяў, лезе на плот і хваліцца:

— Я ўсё-ўсё магу. Я самы дужы, я самы спрытны!..

І тут падняўся моцны вецер, па агародзе паімчаўся. Нахіліліся да зямлі Сланечнік, Кроп і Цыбуля, ад ветру схаваліся. Мінуў іх вецер, на плот наляцеў. Не вытрымалі струхнелыя слупы, паваліўся плот, а з ім — Гарбуз на зямлю грукнуўся. Ды так моцна, што адразу на кавалкі разляцеўся.

Аляксей Якімовіч

ГРЫБНІКІ

У грыбы пайшлі, у бор,
Пеця, Лёнік і Рыгор.
Дваццаць два баравікі,
Два старых махавікі,
Шэсць груздоў паклаў у кош,
Не знайшоў нічога больш,
Больш нічога не прыкмеціў
Наш грыбнік старанны Пеця.
Падасінавікаў восем
Лёню зрэзаць удалося
І дванаццаць казлякоў,
Хрусткіх пяць баравікоў,
Пяць жаўцюсенькіх лісічак,
Дробных тоненькіх сястрычак.
Нішчыць мух узяў Рыгор
Велізарны мухамор,
Дваццаць рыжыкаў
Крамяных,
Пяць абабкаў ля паляны
І чатыры сыраежкі
Зрэзаў каля самай сцежкі.
Хлопцы выйшлі да шашы
І паставілі кашы,
Падлічылі, хто найбольш
Палажыў грыбоў у кош.

Станіслаў Шушкевіч

Зазвінелі, загулі
Пругкія струмені.
Затрымцелі на галлі
Лісці ў нецярпенні.
Сітнягі і чараты
Навастрылі пікі.
Чарацянкі,
Раты параскрыўшы, пінькаюць.

У ДОЖДЖ

Папярхнуліся дажджом
Жоўтыя гарлачыкі.
Прыкрываюцца лістом.
Скачуць, быццам мячыкі.
Іх не згоніць скразняком,
Будуць вадалазамі,
Бо сцяблінаю-шнурком
Аж да дна прывязаны.

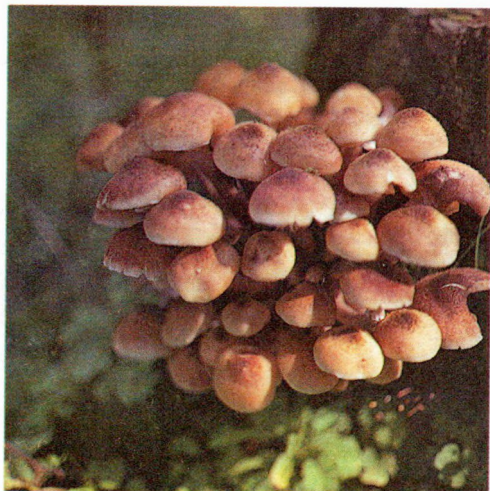
Рыгор Барадулін

ПАСЛЯ ДАЖДЖУ

— Дзядзя, колькі сонц на свеце?
Запыталі ў мяне дзеці.
Адказаў:
— Адно.

Смяюцца:
Не адно, а іх — без ліку.
Сапраўды, пачаў лічыць я:
У кожнай лужы — сонца блікі.

Максім Танк

БАРАВІК

Пад звонкай хвояю іглістай,
Прабіўшы мох, як буравік,

Стаіць у верасе квяцістым
Лясное дзіва — баравік.

МАХАВІКІ

Зайдзі ў гушчар, да хвой шматзвонных: Па шапкі ўбіты ў мох зялёны
І тут, і там, нібы цвікі, Зялёныя махавікі.

МАСЛЯКІ

У саснячку густым, смалістым — У беленькіх манішках чыстых
Загледзішся на цуд такі — Стаяць фарсіста маслякі.

Кастусь Цвірка

КАРАСЬ

Ладжу з вечара я вуду, Што карась клые на золку.
Карася лавіць я буду. Кажа, зловім карася,
Мне сказаў сусед Міколка. Карася, як парася!

Алесь Пісьмянкоў

ПРА ПАХОДЖАННЕ БУСЛА

Гэта было тады, калі Бог хадзіў па зямлі. На зямлі развялося такое мноства гадаў, што не стала ад іх жыцця ні людзям, ні жывёле. І парашыў Бог знішчыць іх, патапіўшы ў якойсьці бяздонніцы.

Бог сабраў гадаў у торбу, завязаў яе, узваліў на плечы аднаму чалавеку і загадаў укінуць у паказанае месца. Як толькі чалавек рушыў з мейсца, то ўсё ў торбе засквірылася, засіпела, засвістала. І ўзяло чалавека цікаўства, што ён такое нясе.

Чалавек развязаў торбу і аслупянеў ад страху. Гады ж тым часам вылезлі з торбы і распаўзліся ізноў па зямлі. Тады Бог пакараў чалавека за яго празмерную цікаўнасць і загадаў збіраць паўцякаўшых гадаў. Дзеля гэтага ён ператварыў таго чалавека ў бусла. Ходзіць гэты чалавек з накінутай паміж плеч торбай па лугах, палёх, балотах ды збірае гадаў, але да гэтай пары ніяк сабраць не можа, нягледзячы на тое, што Бог для дапамогі паслаў яму жонку і дзяцей. З прычыны сваёй крэўнасці з чалавекам бусел не адыходзіць далёка ад людскіх сяліб, мала баіцца людзей і прыносіць ім шчасце.

З беларускай міфалогіі

ПАКАРАННЕ БУСЛА

Калі Бог зрабіў жабаў, яшчарыцаў і вужоў, то злажыў іх у мяшок і даў яго трымаць бацяну, сказаўшы, каб ён туды не глядзеў.

Бацяна ўзяла цікавасць, і ён расхінуў мяшок, каб паглядзець, што там ёсць. Як гэта ён расхінуў мяшок, так усе яшчарыцы, жабы і павыскавалі. Прышоў гасподзь да як увідзеў, што бацян павыпушчаў усіх з меху, то ўзяў дубца і зачаў бацяна гасіць па заду, ад гэтага ў бацяна зад чорны, і казаў яму Бог:

— Усю жысць хадзіць табе па балоту і збіраць тых жаб, што павыпушчаў.

З беларускай міфалогіі

БУСЕЛ

Выйшаў бусел пагуляць.
З'еў рапухаў дваццаць пяць.
Дваццаць пяць ці дваццаць шэсць?
Збіўся з ліку і не есць.
На адной прыстаў назе
І на пальцах лік вядзе.
Ды як злічыш? У яго
Восем пальцаў усяго.

Веў ён лік і так і сяк,
Потым вырашыў, басяк,
Да рапух пайсці спытаць:
— Дваццаць шэсць ці дваццаць пяць?
Толькі штось рапухі ўсе
Пахаваліся ў лазе.
Скуль ім знаць — чаго ізноў
Бусел з клёкатам ішоў.

Максім Танк

НЯМА ЯГАД ПРЫГАЖЭЙШЫХ ЗА АЖЫНЫ!

Гулкі жнівень на прасеках і ў лагчынках ажыны высыпаў.

Няма ягад прыгажэйшых за ажыны! Чырвона-чорныя, з таемным бурштынавым бляскам. І смак у іх асаблівы — салодка-гаркаваты. Ажыны — ягады, якія пастаяць за сябе ўмеюць. Галінкі іх шыпамі пакрыты. Колюцца! Каб іх збіраць, не толькі ўменне, а і цярпенне патрэбна. Так і хочацца не рукамі, а чаравікам галіну прыгнуць. Ды маці папярэджвае:

— Асцярожна, асцярожна вакол кустоў хадзіце, і на наступны год сюды заглянем. А не заглянем мы, дык некага іншага гэтая сонечная мясцінка парадзе.

Мікола Янчанка

АПОШНІ ПАДАРУНАК ЛЕТА — БРУСНІЦЫ

У ціхім жнівеньскім лесе збіраем мы апошні падарунак лета — брусніцы.

Брусніцы — у нашых мясцінах ягады рэдкія. Таму яшчэ загадзя, бываючы ў лесе, прыкмячам мы бруснічныя мясцінкі. Звычайна на сонечных ускрайках бароў, вакол высечак. Яркі-чырвоныя, з бялюткімі, не кранутымі сонцам бачкамі вісяць брусніцы паміж цвёрдых цёмна-зялёных лісцікаў. Гронкамі ля самай зямлі.

Пасля кожнага паходу маці варэнне варыць. А мы пенкамі ласуемся ды слоікі завязваем. Потым у сервант ставім. Так слоік за слоікам хаваецца ў нашым серванце лета.

Мікола Янчанка

КАНЕЦ ЛЕТА

Яблыкі даспелі...
У ярах глыбокіх
Дацвітае лета
Цветам журавін.
Адспявалі жнеі
На палях шырокіх.
Заспяваюць скоро
У небе журавы.
Заўтра нам у школу...
Развітацца трэба
З тымі, з кім гулялі
Летняю парой:
З нашым шумным лесам,
З нашым сінім небам,
З нашаю блакітнай,
Быстраю ракой.

Мы ідзем на поле...
Тонкім павучыннем
І расой халоднай
Крыецца прастор.
Мы ідзем у пушчу...
Быццам у кручыне,
Галаву схіляе
Старадаўні бор.
Мы ідзем да рэчкі...
З намі па дарозе —
З поўначы сцюдзёны
Подых весярка.
І пад ім на воды
Ліст раняюць лозы,
І шуміць маркотна
Нашая рака.

Чуе, скоро лёдам
Будзе ўся адзета,
На палях закружаць
Белыя снягі...
Да спаткання ж, рэчка!
Да другога лета,
Дарагія пушчы,
Нівы і лугі!
Заўтра нам у школу...
За сталы, за парты
Сядзем мы па класах,
Будзем працаваць,
Будзем весяліцца
І вучыцца ўпарта,
Будзем вечарамі
Лета ўспамінаць.

Пятро Глебка

БЕЛЫЯ ВАЛОКНЫ

Белыя валокны	Сірацее рэчка
Сцелюцца над долам.	Халадзеюць хвалі.
Не спяваюць птушкі,	У бязмежным небе
Сціхнуў лесу шolah,	Роўненькім шнуручкам
Замірае лета,	Жураўлі на вырай
Заціхаюць далі.	Мкнуцца над лясочкам.

РАЗВІТАННЕ

Лецейка ты, лета!	Матчынай рукой:	Сонцавай касою
Гучна песня спета.	Воляй маладою,	Уцірала іх...
Весела было!	Цёплаю вадою,	...Чарай асалоду
Бралі поўнай чарай	Чыстаю ракой,	Чэрпалі, як воду,
Шчодрасць тваю, дары —	Полям і лясамі,	Поўнаю, за край.
Сонца і святло.	Спевам — галасамі	Залатое лета!
Цешыла ты дзетак	Ясных дзён тваіх.	Дык прымі ж за гэта
Ды ласкава гэтак —	Мыла іх расою,	Шчырае «бывай»!

Якуб Колас

ЖНІВЕНЬ

Шчодры жнівень замыкае лета:	Туманы дымяцца на лагчынах,
Завяршыў мурожныя стагі,	Беляць разасланыя ільны.
Песнямі птушынымі сагрэты	І паверыць нават немагчыма,
Водзіць развітальныя кругі.	Што ўжо крокі восені чутны.
Там, дзе белы мох,	Ды напамніць жураўліны голас
І там, дзе верас, —	Пра адлёт, што кліча ўдалячынь.
Выпасы тугіх баравікоў.	І да верасня, і да званка ў школе
Лес ніколі не зачыніць дзверы,	Лёгка дні на пальцах палічыць.
Запрашае ў госці грыбнікоў.	Жнівень за аблокамі знікае.
Час такі жаданы, незабыўны.	І яму пара ўжо адпачыць.
Ружавеюць крохкія плады.	Ён спакойна лета замыкае,
Выйдзі і паслухай ноччу жніўнай,	Верасню даверыўшы ключы.
Як скрыпяць ад яблыкаў сады.	

Юрась Свірка

ВОЖЫК

Мне тата вожыка прынес.
А дзе тут вочкі?
Дзе тут нос?
Падышоў каток.
Глядзіць.
Пагуляць яму карціць...
Гэта звер ці мо клубок?
Лапкай — лэп.

І скок у бок.
Хто ў клубок —
Падумаць толькі! —
Панаторкаў скрозь іголки?
А клубок рухава, ходка
Набліжаецца да сподка.
Малачка напіўся вожык
Ды палез сабе пад ложак.

Уладзімір Місун

ЗАГАДКИ

Была маладою
З зялёнай касою...
Ад роду такая
Сярдзітая, злая,
Сядзіць сярод градкі,
Ахугана ў латкі,
Рудая бабуля,
Завещца...

(вгдбгцП)

Цела ўсё чырвонае
А каса зялёная.
У зямлі яна сядзіць,
Бо не можа ўстаць, хадзіць,
Да яе любоў хто мае —
За касу штодня цягае.

(Морквя)

То страляла, як з гармат,
То скакала весела,
Каляровую дугу
Між аблок павесіла.

(Няваляца, вясёлка)

Над лугамі, над палямі,
Плачуць доўгімі слязамі.
Бульба, травы і жыты
Часта слёз чакаюць тых.

(Хмары, дождж)

Выспеў на градзе
Белы чарадзей.
Галава — на славу,
Да зубка зубок —
Добрая прыправа,
А завуць...

(Час)

У гародзе на кусце
Вісне мячык на хвасце,
Чырваней чырвоных зор —
Сакавіты...

(доўгімац)

У гародзе ў летні дзень
Улягліся моўчкі ў цень
Пад лісточкамі ўздоўж градкі
Зялёныя парасяткі.

(вгдбгцП)

Стаіць на градцы —
На малым камлі.
Латка на латцы,
Галава аж да зямлі.

(Кача)

Нічыпар Парукаў

З яе цудоўныя салаты
Прыгатаваць мы вельмі рады.
Хоць злая, горкая, але
Хай будзе часта на сталі.

(Рэзак)

Сакавіты, круглаваты
Здаравяка гэты.
Нам патрэбен на салаты
І на вінегрэты.

(Буряк)

Віселі на градцы
Сакаўныя братцы
Доўгія, шурпатыя,
Вітамінаў шмат у іх.

(Агуркі)

Па каранях і пнях,
Як па ступеньках,
На дрэвы лезуць
Дзіўныя...

(Апенякі)

Міхась Пазнякоў

Што за загадка,
Прашу адгадаць:

Пад латкаю латка
І швоў не відаць?

(Кача)

Ніл Гілевіч

Сто братоў адным паясом падперазаны.

(шонС)

Стаіць дзед пры дарожцы — усім чапляе па брошцы.

(міндоўкзП)

Анатоль Клышка

Ляжыць грушка ў чырвоным кажушку,
хто яе ўкусіць, той плакаць мусіць.

(вглбгяП)

Поўна бочачка круп, а наверху струп.

(Макаўка)

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

Раса поччу — на ясны дзень.

Ластаўкі высока ў небе — дажджу не будзе.

Яркія зоркі — будзе добрае надвор'е.

З ночы туман — дзень пагодлівы.

Вячэрняя вясёлка пасля сонечнага дня — дажджу не будзе.

Канюшына згортвае лісцейка, пахіляецца — чакай непагадзі.

Разбуркаваліся галубы — надвор'е будзе добрае, пагодлівае.

Макрыца закрывае кветкі раніцай — удзень будзе дождж.

Увечары позна лётаюць пчолы — заўтра для іх будзе нялётнае надвор'е.

Ідзе дождж і на лужах з'яўляюцца бурбалкі, куры ходзяць па дварах — дождж доўга не спыніцца.

Кошка спіць выцягнуўшыся на падлозе — пацяплее.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. *Растлумачце паходжанне назвы месяца.*
2. *Як змянілася надвор'е ў жніўні?*
3. *Назавіце збожжавыя расліны, якія паспяваюць у жніўні?*
4. *Разгледзьце каласкі жыта і пшаніцы. Навучыцеся іх адрозніваць адно ад аднаго.*
5. *Якія расліны растуць на вашым агародзе?*
6. *Чаму рэкамендуецца есці шмат гародніны?*
7. *Чым багатыя сады ў жніўні?*
8. *Разгледзьце малюнкi розных грыбоў. Вучыцеся адрозніваць іх. Паспрабуйце самі намаляваць які-небудзь грыб.*
9. *Паназірайце, як змяняюцца паводзіны птушак?*
10. *Якія птушкі адлятаюць у вырай у жніўні месяцы?*
11. *Як называюцца летнія месяцы?*

ВОСЕНЬ. ВЕРАСЕНЬ

Ёсць такая расліна — верас. Верасы цвітуць у верасні. Адсюль і назва месяца.

У верасні дрэвы апранаюцца ў прыгожы стракаты ўбор.

У верасні выбіраюць бульбу, збіраюць гародніну, садавіну.

У верасні паспяваюць журавіны.

У верасні адлятаюць у вырай птушкі, а пушныя звяры мяняюць сваё футра на больш цёплае.

У канцы верасня бывае некалькі дзён цёплае надвор'е. Гэтую пару называюць бабіным летам.

ВЕРАСЕНЬ

Верасень	Ластаўкі	Сад багаты,	У гуртку
Квітнее,	У нябеснай шыры	Агароды	Дзяцей вясёлых
Верасам	Чарадой	Пахнуць кропам,	Ранкам крочыць Янка
Сінее.	Ляцяць у вырай.	Пахнуць мёдам.	У школу.

Авар'ян Дзеружынскі.

ЖЫЦЕНЬ

ЖЫЦЕНЬ — Бог восені. Беларусы ўяўляюць Жыценья крыху грозным, нібыта вечна нечым незадаволеным. Жыцень нізкага росту, худы, даволі сталага веку з трыма вачыма (трэцяе на патыліцы), з ускудлачанымі валасамі. Ходзіць вельмі ціха, сагнуўшыся. Расхаджае ён па палях і агародах, каб агледзець, ці ўсё добра прыбрана, як павінна быць у добрага гаспадарцы. Калі Жыцень знойдзе на жніўніку шмат каласоў, пакінутых жнеямі, збірае іх і, завязаўшы ў адзін сноп, пераносіць на іншы жніўнік, дзе сабрана ўсё чыста, з ашчаднасцю. Вынікам гэтага здараецца неўраджай у наступным годзе на тым месцы, дзе Жыцень знайшоў шмат пакінутых каласоў, і, наадварот, вялікі ўраджай на той ніве, дзе пакінуў ён сноп.

Тое ж бывае і з агародамі, якія наведвае Жыцень і ў якіх знаходзіць нядбайнасць, гаспадарскія непарадкі. Жыцень з'яўляецца беражлівым і старанным гаспадарам, каб папярэдзіць іх пра надыход небяспек і такім чынам даць ім магчымасць падрыхтаваць запас хлеба на галодны год.

Жыцень, паводле беларускага падання, прысутнічае ў полі пры восеньскай сяўбе. У час пасеваў ён з грозным выглядам расхаджае па пасеяным жыце і нібыта ўсё прыглядаецца да чагосьці ўнізе, утоптвае ўсялякае зерне, каб лепш увайшло ў зямлю і хутчэй апладнілася зямельнымі сокамі.

З беларускай міфалогіі

ВОСЕНЬ

Адшумела лета	Аганёк патух,	І абাপал сцежак
Роснымі лугамі,	І ляціць паволі	Выраслі грыбы.
Апусцела поле,	Ад старой таполі,	Заліваюць пчолы
Травы адцвілі.	Кружыцца над лугам	Чыстым мёдам соты,
Праплываюць хмары	Белы-белы пух.	І да кожнай хаты
Нізка над стагамі,	На рабіне скачуць	Нашага сяла
І ляцяць у вырай	Шустрыя сініцы,	З дружнаю работай,
З крыкам журавы.	Пад дажджом намоклі	З добрым умалотам,
Не сціхае вецер	Клёны і дубы.	Выспеўшы на сонцы,
Над асеннім полем,	Наліліся сокам	Восень надышла.
Над ракой рыбацкі	Спелыя брусніцы,	

Сяргей Грахоўскі

ВЕРАСЕНЬ

Месяц Верасень багаты — у яго залатыя шаты. Ходзіць ён па зямлі і дорыць ёй свае багацці.

Зайшоў Верасень у сады цяністыя, атрос ігрушы залацістыя. Асыпаў з яблынь духмяныя антонаўкі, чырвоныя крамяныя малінаўкі, захінуў туманамі слівы сінія...

Выйшаў у поле, наставіў мяхоў бульбы, на лузе склаў у копы траву і падаўся ў лес.

Ідзе Верасень лесам, прыбірае дрэвы ў дарагія ўборы: бярэзінку — у золата, асіну — у чырвань; на дубы навесіў медны ўбор. Не забыўся і пра каліну ды рабіну, прыхарашыў іх пацеркамі чырвонымі. Пад пянёчкі ды пад кусточки пасадзіў грыбочкі... Азірнуўся Верасень, паглядзеў на-

вокал: гарыць-палае асенні лес! Вось толькі ўнізе трава сухая і па-жоўклая. Няма красак, адцвілі за лета.

Страсянуў Верасень з дрэў буйную расу — і дзіва! Упалі да камлёў зялёных сосен ды залатых бяроз драбнютка званочкі! Зацвілі верасы!

Загулі, зазванілі званочкі! Клічуць дзяцей у школу.

Багаты месяц Верасень, багаты! Ён падараваў зямлі пышныя шаты. Насыпаў поўныя засекі збожжа. Адзеў у золата лясы і расквеціў верасы.

Таму і завуць яго Верасень.

Клаўдзія Каліна

ПАВУЧОК

Павучок — ткач-ткачок
Сеў на тоненькі сучок.
Павуцінне сваё праў

І на голлейку снаваў.
Нітку да ніткі —
Камарам на світкі.

Ларыса Геніюш

ТЭЛЕГРАМА

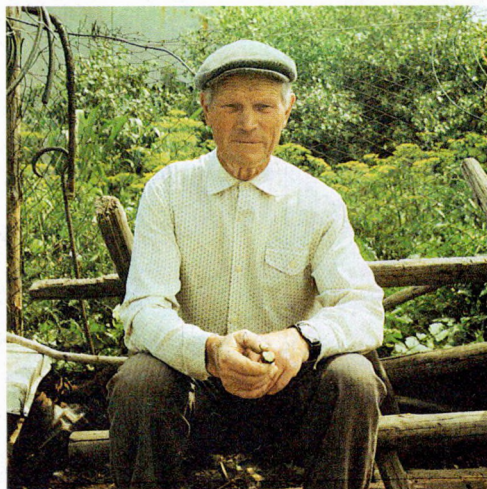
Паедзем у Антонаўку!
Паедзем па антонаўку!
Там у дзеда, у Антона,
Ужо выспелі антоны.
Імі пахне тэлеграма
Мы яе чытаем з мамай:
«Для выдатніка Антона
Ёсць выдатныя антоны».

Алесь Пісьмянкоў

БЕЛАРУСКАЯ БУЛЬБА

Бульбу вараць, З беларускай бульбы
Бульбу смажаць, Стравы—
Бульба наша — Смаката.
Любата.

Авяр'ян Дзеружынскі

КЛЁН

Барвова-жоўтыя хусцінкі
Павесіў верасень на клён.
Гараць і свецяцца галінкі.
Нібы маяк той, клён відзён.

Ніна Галіноўская

ВОСЕНЬ

Восень пацеркі рассыпала на мох.
Іх нізаць жураўка дапамог.
Везла восень пэндзлікі на возе.
Малявала лісце на бярозе,

На ручай пускаў лістоту клёнік,
Кожны лісцік — каляровы чоўнік.
Холадна, маркотна без абновы —
Стане Беларусі ліст кляновы.

Данута Бічэль-Загнетава

КІСЛІНКИ-ЖУРАВІНКИ

— Сцяжыначка-сцяжынка
Куды нас прывяла?
— Збірайце журавінкі,
Іх восень вам дала.

Кіслінкі-журавінкі,
Чырвоныя бакі,
Бяруць у кош дзяўчынкі,
Бяруць і хлапчукі.

Ніна Галіноўская

СЛАНЕЧНІК

Вырас сланечнік
Вышэйшы за плот,
Як вартавы стаў
Ля самых варот.

Жоўтая кветка,
Як сонца кружок
Хто не заўважыць
Сланечнік здалёк?

Стаіць веліканам
Ён толькі адзін
Сярод агародных
Розных раслін.

Захар Бірала

ВЕРАСНЁВЫЯ ЛЯСЫ

Незвычайнай прыгажосці
вераснёвыя лясы.
Узняліся ў поўным росце,
расквітнелі верасы.
Яркагронкія рабіны
запалалі ў гушчарах,
нетаропка журавіны
даспяваюць на імхах.
А з-пад лісця, з-пад іглічкі
ўзышлі баравікі,

сыраежкі і лісічкі,
бабкі і махавікі.
Ды ў лясах, такіх багатых,
шчодрых восеньскіх лясах
нам чамусьці сумнавата
па птушыных галасах.
Адзвінелі, адзвінелі
звонкіх птушак галасы,
пацішэлі, пасумнелі
вераснёвыя лясы.

Васіль Жуковіч

ПАГАНКА

Зірнеш: паненка-выхвалянка,
Што апранула новы ўбор,
Ды не бяры: яна — паганка!
Нясе не толькі мухам мор!

ГРУЗДЫ

У векавых бярозах чорных,
Як сподкі, круглыя грузды.
З іх быццам бы ў сталоўцы шчодрай,
П'юць дожджык сойкі і дразды.

МУХАМОР

У яркім шоламе агністым,
Як рыцар — палюбуйся, бор! —
Стаіць на варце, ганарысты,
Граза ўсім мухам — мухамор!

Кастусь Цвірка

ЖУРАВЫ

Як пачулі журавы	— Гэй, цыбатыя танцоры,
Шум асенні баравы,	Вам ляцець у вырай сора!
Паляцелі на імшары,	Не таміце лёгкіх ног,
Пазбіраліся па пары,	Не тапчыце мох, былёнг.
Сталі дружна ў карагод.	Не тапчыце, журавы,
З імі ўвесць лясны народ.	На балоце журавін.

Станіслаў Шушкевіч

ВОЖЫК-ВОЗЧЫК

Едзе, едзе лісця воз	Ліст ніводзін не зваліўся.
Паміж клёнаў і бяроз.	Падчапіў ён новыя
Лісце жоўтае на возе.	Два лісты кляновыя.
Гэй, не стойце на дарозе!	Едзе, едзе дзіўны воз
Воз клубочкам пакаціўся —	Паміж клёнаў і бяроз.

Ніна Галіноўская

ЗАЯЦ ВАРЫЦЬ ПІВА

Туман плыве з нізіны сівы
Над нівай голай і пустой.
«Глядзіце, заяц варыць піва», —
Жартуюць людзі між сабой.
А я відушчым бачу зрокам,
Як ён прысеў каля агню,
Трыгубы, шэры, касавокі,
І піва варыць з ячмяню.
Яліна іскрамі страляе,
А ён прыладзіў кацялок
І трэскай варыва мяшае,
Каштуе, сплёўвае набок.

І піва заяц зварыць густа,
А на закуску — бурачок,
Трава, заечая капуста,
Галін асінавых пучок.
З зайчыхай вып'юць па маленькай
І дзеткам трошкі паднясуць,
Пужлівым галаском таненькім
«Цвіцела морква» завядуць.
Пабачыш — не гані з абсады,
Дай хоць на гэты дзень спакой,
Павінна ж быць і ў зайца радасць
Перад халоднаю зімой.

Уладзімір Караткевіч

ЗАВІТАЛА ВОСЕНЬ

Завітала восень. Вось і верасень.
 Жаўцізна кранула голле гаю.
 Прыгажосць такая, нібы ў дзіўным сне...
 Важка яблыкi з галін звiсаюць.
 Чырванее ў саде ля платоў
 Адзінокая пахілая каліна.
 Пралівае, пэўна, сто патоў
 Пад цяжкімі гронкамі рабіна.
 Спяць яшчэ дажджлівыя вятры
 За далёкімі ад нас лясамі.
 Сонейка, ад хмараў твар пратры,
 Пабывай, вясёлае, між намі...
 Верасень бярозавым лістком
 На сцяжынках часта след азначаць
 Хутка ў вырай паляцаць гуртом
 Журавы з працягла-сумным плачам.

Станілаў Шушкевіч

ЗАГАДКІ

Да яліны, да сасны
 доктар прыляцеў лясны.
 Палячыў сасну, яліну
 і высокі бор пакінуў,
 паляцеў у той лясок,
 дзе бярозавы піў сок.

(Ляцель)

Гальчастыя рогі,
 хуткія ногі,
 колер поўсці — залаты.
 Хто я, ці ведаеш ты?

(Алень)

Іголкі на спіне, на шыі...
 Ён з імі не расстанецца.
 Іголкамі зусім не шые,
 аднак жа — карыстаецца.

(Вожык)

У вадку нырае смела,
 хатку ён будзе ўмела.
 Пад вадой і на вадзе
 будаўніцтва ён вядзе.

(Бабёр)

У рыжай разбойніцы
 хвост, як мятла.
 Ад кары ўцякла —
 сляды замяла.

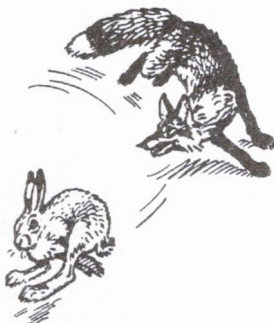
(Ліса)

З ялінкі на ялінку,
 з галінкі на галінку
 скача агеньчык жывы...?
 Хто гэта Знаеце вы?

(Бавёрка)

Даўгавухі, касавокі,
 скача без аглядкі
 ад ваўка і ад лісіцы...
 Хто знайшоў адгадку?

(Заяц)

Васіль Жуковіч

З-пад мохавай сховы
павысоўвалі хлопцы галовы.
Хто ні ідзе — іх вітае,
З сабой забірае.

(1901911)

Уладзімір Карызна

Нішто не ляцела,
Нішто не спужала,
А ўся затрымцела,
А ўся задрыжала.

(9101911)

Ніл Гілевіч

Стаіць у шоламе агністым
На ўзлеску воін ганарысты.

Ад мух ахоўвае ён бор,
Завём яго мы...

(10901911)

Міхась Пазнякоў

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

Жоравы і лебедзі позна ляцяць у вырай — восень будзе цёплая і працяглая.

Жоравы восенню ляцяць высока і няспешна, часта курлыкаюць — восень будзе звонкая, чыстая, прыгожая.

Вераснёўскія перуны абяцаюць цёплую восень.

Працягла грыміць гром, перакочваецца ў воблаках — дрэннае надвор'е будзе працяглы час.

Калі на працягу верасня ліст на дрэвах трымаецца моцна — зіма няскора прыйдзе.

Жураўлі ляцяць высока — зіма яшчэ далёка.

Воблакі нізка сцелюцца — чакай халадоў.

Цеперукі на вяршалінах дрэў расселіся — на яснае надвор'е.

Каток-вуркаток вымываецца і сцены шкрабае — на непагадзь, а на спіне качаецца — на добрае надвор'е.

Добры ўраджай рабіны — на восень яркую, агніста-залатую.

Дым сцелецца па зямлі — будзе дождж.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ.

1. Як называецца першы месяц восені?
2. Адкуль паходзіць назва месяца?
3. Чаму вераснёвую пару называюць залатой?
4. Назавіце асноўныя прыкметы восені.
5. Куды знікаюць птушкі?
6. Паназірайце, як ляцяць у вырай журавы.
7. Чым багаты верасень?
8. Якія ягады паспяваюць у верасні? Спытайцеся ў старэйшых, чым карысныя гэтыя ягады.
9. Растлумачце прыказкі: «верасень агнём у лесе палае», «восень — работ восем».

ВОСЕНЬ. КАСТРЫЧНІК

Кастрычнік. Назва месяца паходзіць ад слова «кастрыца». У гэты час нашы продкі церлі ды трапалі лён, з якога ападала шмат кастры.

Дні становяцца карацейшымі і халаднейшымі.

Працягваецца лістапад.

Адлятаюць у вырай гракі, шпакі, дразды.

Заканчваецца лінька пушных звяроў.

Грыбнікі ведаюць, што ў кастрычніку свае зімовыя запасы можна папоўніць зялёнкамі і падзялёнкамі, радоўкамі.

14 кастрычніка — вялікае старажытнае земляробчае свята Пакровы.

Народная мудрасць кажа: прыйшлі Пакровы, пытаюць: ці да зімы гатовы. На Пакровы заганяйце ў хлеў каровы.

КАСТРЫЧНІК

Ад дрэва да дрэва ідзе пехатой
Кастрычнік, мастак адмысловы,
І фарбай бурштынавай і залатой
Малое лісточкі ў дуброве.
Зірні: ён і сам, адступіўшы на крок,
Глядзіць на абсяг маляўнічы,
І робіць апошні агністы мазок,
І подпіс выводзіць: Кастрычнік!

Алег Мінкін

ВОСЕНЬ ДРЭВЫ ПАДПАЛІЛА

Свеце брат сказаў Даніла:	Што лісток патрэбен Свеце.
— Восень дрэвы падпаліла.	Ён дыхнуў — і з шапкі клёна
І яна сама ў скверык	Ліст упаў, як жар, чырвоны.
Завітала, каб праверыць...	Яго Света падымае,
Пэўна, здагадаўся вецер.	Ён... халодны, а палае.

Паўлюк Прануза

ЛІСТАПАД У ЛЕСЕ

Стракатыя дрэвы і хмызнякі паволі скідаюць свой асенні ўбор. Вось адзін лісцік вінцікам ляціць з жоўтай бярозкі. Другі — валікам па паветры коціцца. І чым бліжэй да зямлі, тым усё паскарае і паскарае абароты. Трэці — стракатым матыльком пырхае над парыжэлай травой, доўга выбіраючы месца, дзе б апусціцца. А гэты, буры, лёгкай птушкай пераляцеў прасторную палянку і паволі прысеў пад чырвоным кустом брызгліны.

З розных дрэў па-рознаму лісце ападае. Лісце клёнаў парашуцікамі апускаецца ўніз. Іншы раз нават з парашутыстам на канцы чаранка — павучком якім-небудзь альбо мошкай.

І няма двух лістоў, якія б аднолькава падалі. Колькі б іх ні было ў лесе, кожны па-свойму з асенняй зямлёю сустракаецца.

Рыгор Ігнаценка

ЧАГО ДОЖДЖЫК ІДЗЕ

Жураўлі па-над лясочкам	І цяпер мне зразумела,
Ляцяць роўненькім шнурочкам;	Чаго дождж ідзе дзень цэлы:
Мама ж кажа мне, што гэта	Гэта лета, не іначай,
Адлятае ад нас лета.	Па дзяньках вясёлых плача.

Іван Шуцько

КАСТРЫЧНІК

Кастрычнік барваю	Хмурліва, зябка	Ды часам
Прыбраў	Па начах,	Выпадуць дзянькі...
Дубы, асіны	Цярусіць дождж	Блакiт i сонца.
I рабiнкі;	Нiбы праз сiта.	Ранак звонкі.
Лiсты ён з дрэў	Пажоўклi травы	I разам з Янкам
Параскiдаў	На палях,	Хлапчукi
На ўзлескi,	I толькi	Идуць у лес
Вузкiя сцяжынкi.	Зелянее жыта.	Збiраць зялёнкi.

Авяр'ян Дзеружынскі

ВОСЕНЬ У ЛЕСЕ

То загамонiць лес тужлiва,	Працуе восень пэндзлем тонкiм,
То стане цiха i маўклiва.	Абходзiць елкi i сасонкi:
Працуе тут мастачка-восень,	Як дакрапецца да iх толькi —
А вецер фарбу ёй падносiць.	Балюча колюцца iголкi.
Адзiн мазок, другi i трэцi—	Бярозак тонкiя галiнкi
I жоўты лiст гайдае вецер.	Скiдаюць жоўтыя хусцiнкi,
Дабавiць фарбы бурачковай —	I кружыць, гушкае iх вецер...
I лiст трапечацца барвовы.	Сумуе лес па звонкiм леце.

Нiна Галiноўская

АСЕННЯ ЦIШЫНЯ

Лiсты ападаюць... Жоўтыя, чырвоныя, барвовыя... Як вялiкiя птушкi — кляновыя, каштанавыя, ясеневыя — яны танцуюць свой апошнi вальс: пацiхеньку кружацца, плаўна апускаюцца долу. Лёг... i прыцiх... Цiшыня. Асенняя залатая цiшыня. Здаецца, цiшыня... А на самай справе — звiняць цiхенька, ледзь-ледзь чутна ды такой цудоўнай мелодый. Толькi б навучыцца слухаць. Слухаць затоены, цiхi, крыху сумнаваты напеў, асеннi напеў самой цiшынi. А яна, цiшыня, таксама пiе. Своеасаблiва, толькi прыслухацца трэба, i пачуеш...

Рабiна... рабiначка... Уся гарыць, палае пунсовымi гронкамі-цяпельцамі... Здаецца, вось-вось перагарыць галiнка, i звалiцца тады агонь на зямлю i пабяжыць па сухой траве... Ды не. Нiкуды не ўпадуць рабiнавыя ягадкi i нiкуды не зникнуць. Будуць чакаць першага марозу, падмарожання, стануць яны смачныя, прывабныя i для людзей, i для птушак... Надзейны паратунак ад голаду.

Зусiм не за гарамi сцюжа, халады, паваротак на зiму. А пакуль дыхае прырода восенню, пераплеценай з летам, шматфарбнай, толькi цiхай. Але ж i цiшыня бывае гучыць... Нават злiваецца ў адзiн зык, у адну восеньскую мелодыю i жыве, прадаўжае жыць...

Наталля Суслава

ЖОЛУД

Зімка ўжо	Засмяяўся
Не за гарамі.	Жалудок,
Зайчаняткі	Пад лісток у траўку —
Кажуць маме:	Скок...
— З дуба ўпаў вунь	Зімку спаў ён
Жалудок,	Пад лістком
Абмарозіць можа	І ўзышоў вясной
Бок.	Дубком.

Лявон Шырын

ПЕСЕНЬКА

Назбіраю лісцяў я	Хай ляжаць, аціхлыя,
У двары,	Каля слоў.
Што зляцелі з клёніка	Хай гавораць-шэпчуцца
Без пары.	Аб вясне.
Пакладу ў кнігу іх	Хай складаюць песеньку
Між лістоў.	Для мяне.

Галіна Каржанеўская

КАПУСТА

На гародзе стала пуста	Мае цёплыя спадніцы.
Толькі пышная капуста	Гожая, здаровая,
Ветру, сцюжы не баіцца:	Уся белагалоная.

Ларыса Геніюш

МЯДЗВЕДЗЬ

Прыйшла з вятрамі восень,	Вось Мішка ужо ў бярозе,
Шуміць высокі лес.	Утульна тут яму.
Пайшоў мядзведзь па лесе,	Паправіў ён галінкі,
Далёка ў глуш залез.	Залёг на ўсю зіму.
Пад елкай вырыў яму,	Прыйшла зіма з марозам,
Паслаў у ёй галлё, —	Заснуў і лес, і бор.
І ужо гатова ў Мішкі	Завеі заспявалі
Зімовае жыллё.	На ўвесь лясны прастор.
А каб мароз траскучы	А Мішка і не дбае.
Не ўлез к яму зімой,	Яго спакойны сон.
Наклаў галля над новай	Ён спіць на мяккім вецці
Бяролагаю сваёй.	Аж да вясенніх дзён.

Янка Журба

БАВЁРКА

Я рухавы звярок,
Заўжды весела мне.
Мая хатка — дупло
На высокай сасне.
Я на дубе нарву
Шмат буйных жалудоў
І к зімовай пары
Прынясу іх дамоў.
На галінках сасны
Я грыбоў нанашу.
Іх багата к зіме
У свой дом насушу.

Я рухавы звярок —
Шмат арэхаў знайду,
Самых лепшых нарву
І ў дупло пакладу.
Не баюся зімой
Я марозаў ліхіх:
Спачываю ў дупле
На лісточках сухіх.
А як сонца зірне,
Я скачу па сасне.
Цёпла ў шубе маёй
І суровай зімой.

Янка Журба

ЛІСТАПАД

Пэўна, сонца знебылося,
Адпачыць пайшло за хмары,
І паўзе павольна восень
Праз іржышчы і папары.
І ад холаду рабіна
Чырванее, нізка гнецца.

Паляцелі гусі клінам,
Каб у выраі пагрэцца.
Сыплюць лісцікі бярозы,
Стала ветрана і суха —
Недалёка ўжо марозы,
Люты вецер, завіруха.

Станіслаў Шушкевіч

ВОСЕНЬ

Паляцела лета
З птушкамі на поўдзень.
Ні травы, ні кветак,
Пуста ў агародзе.
Вецер гоніць лісцік,
Скручаны, счарнелы.

Коціцца кудысьці
Ён, асірацелы.
Голы сад знямелы
Да сябе не кліча,
Неба пацямнела
І цяпла не зыча.

Ніна Галіноўская

ЗЯЛЁНКА

Мароз-дзядуля сцюжам звонка
Ўжо распускае паясок,
Ды пад ялінаю зялёнка
Жыве, зашыўшыся ў пясок.

РАДОЎКА

А побач (ну, не лес — кладоўка),
Уся фіялетава, з траў
Адважна вылезла радоўка —
Зялёнкі родная сястра.

Кастусь Цвірка

АДЛЁТ ШПАКОЎ

Згушчаюцца ў небе аблогі.	Над рунню,
Абшары мяняюць аблічча,	Над выцвілым лугам.
А восень у вырай далёкі	За мора яны адлятаюць,
Шпакоў і збірае, і кліча.	У сумную далеч-дарогу...
Збіраюцца птушкі, павольна	І доўга ад роднага краю
Іх круг развітальны за кругам	Шпакі
Ізноў узнікае над полем,	Адарвацца не могуць.

Іван Гурбан

ВОЖЫК

Студзіць восень лес ізноў	Потым лісцем абчапіўся,
Вожык норку ўжо знайшоў.	На бачок пераваліўся,
Час дарэмна не губляў —	Пацягнуўся, пазяхнуў,
Лісцем ён яе ўслаў.	І на ўсю зіму заснуў.

Тадзіяна Кляшторная

ЗАГАДКІ

У верасні толькі да нас завітала,	Ой, як спрытна, нібы мячык,
А лес па-мастацку афарбавала.	Скача з елак на дубы.
Хоць золата ўсюды старанна развесіла,	На сучках к зіме, няйначай,
Ды сумна ў прыродзе,	Сушыць ягады, грыбы.
маркотна, нявесела;	Спелы ёй арэх трапляе —
Неба вунь плача, і птушкі маўчаць,	У таемны склад схавала.
Вецер штодзённа стаў злы бушаваць...	На зіму каб мець запас,
Дык хто з вас адкажа, хто адгадае,	Даць ёй трэба ў летні час.
Што за мастачка ўжо гэта такая?	(Вавёрка)

(Восень)

Без гадзінніка жыве,
а ў пару заўжды ўстае,
галасіста ён спявае —
нас прагнуцца заклікае.

(Певень)

Нічыпар Парукаў

Маленькія лапкі, на лапках драпкі, ціхенька ступае, мышак пужае.

(Кот)

Белая, як снег, цэлы дзень у рэчцы купаецца, а на бераг выйдзе — сухая.

(Ліць)

Пасярод двара стаіць гара, спераду вілы, ззаду мятла.

(Карова)

Без нары не можа жыць,
хвост пушысты мае,
як ад ворага бяжыць,
след ім замятае.

(вс!Г)

Мікола Чарняўскі

Гэта ж трэба!
На сцяжынцы —
Шпількі вострыя ды шыльцы!
(жыжы)

Ярка-рыжы, ярка-рыжы!
Кураняты — хто куды.
Зловіць, у ланцуг паніжа!
Замяце хвостом сляды.
(с!Г)

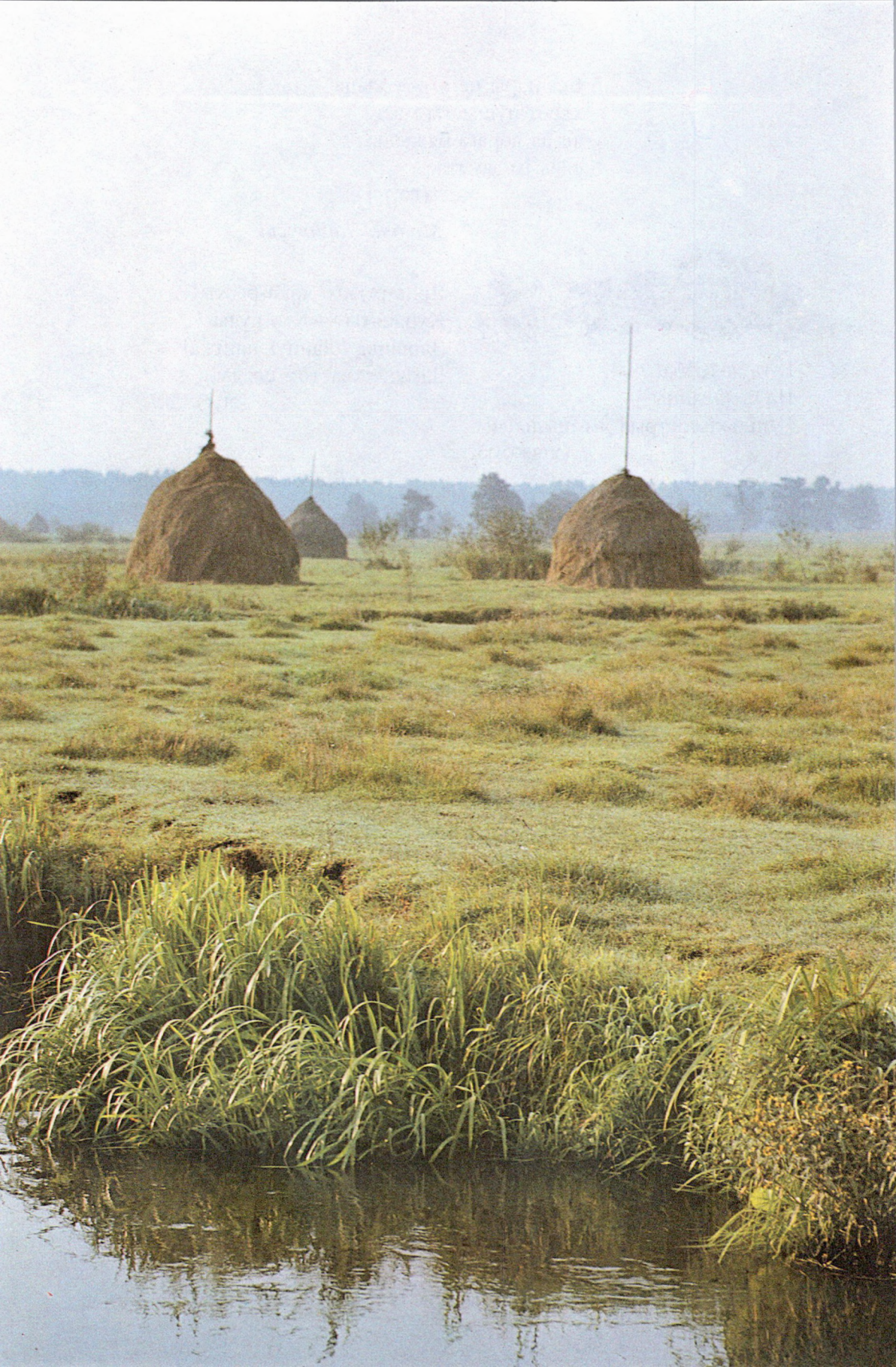
Данута Бічэль-Загнетава

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

Кастрычнік ходзіць па краю і гоніць птушак з гаю.
Кастрычнік зямлю балоціць, а лес залоціць.
У кастрычніку гром — зіма без снегу.
Першы восеньскі снег з завірухаю — прыкмета доўгай восені з частымі снегападамі.
Гусі адлятаюць у вырай — зіму на хвастах цягнуць.
Чорныя воблакі на небе ідуць нізка і хутка — дрэннае надвор'е будзе працяглы час.
Пакровы пакрываюць траву лістам, зямлю снегам, вадзі лёдам.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Растлумачце паходжанне назвы месяца «кастрычнік».
2. Як змяняецца лес, поле, луг у кастрычніку?
3. Які колер набываюць лісты бярозы, асіны, клёна, ліпы?
4. Паназірайце, як ападае лісце з розных дрэваў.
5. Прачытайце верш Алега Мінкіна «Кастрычнік», адкажыце на пытанне, чаму аўтар называе гэты месяц адмысловым мастаком?
6. Якія грыбы растуць у гэтую пару ў лесе?
7. Як рыхтуюцца да зімы пушныя звяры?
8. Якія птушкі адлятаюць у вырай у кастрычніку?
9. Намалюйце восеньскі краявід.

ВОСЕНЬ. ЛІСТАПАД

Лістапад. Апошні месяц восені.

Самы змрочны, самы няўтульны месяц. Рэдкае цяпло змяняецца холадам, снег — дажджом, замаразкі — слатой, адлігай.

Прырода замірае, рыхтуецца да зімы. Прыхавалі свае зімовыя прыпасы птушкі і звяры: краты — дажджавых чарвей; вавёркі — арэхі, жалуды, грыбы; совы — мышэй і дробных птушак; бабры — галінкі і карэнішчы; выдры — рыбу; мышы — арэхі, ягады. Дрэвы скідаюць свае апошнія лісты. Адсюль і назва месяца — лістапад.

Усё менш святла і сонца, усё даўжэй цягнецца ноч. У народзе пра гэты месяц кажуць: у лістападзе досвітак са змрокам сярод дня сустракаюцца.

ЛІСТАПАД

Сонца ўлетку шчыравала,
Прытамілася, відаць,
Мяккіх хмараў прычакала
І пайшло адпачываць.
Шэры дробны дождж цярусіць.
Лісце плавае ў вадзе.

Адцялі ў вырай гусі,
Восень з кульбаю ідзе.
Прыляціць з-за лесу хутка
Вецер колкі і сухі,
Потым коўдраю бялюткай
Лягуць звонкія снягі.

Міхась Пазнякоў

ЛІСТАПАД-СНЕГАПАД

Задумалася была пахмурная, як заўседы, восень. Усё думала, гадала бедная: «Ці то яшчэ пагасціць?» Ды дзе там, нечакана, неспадзявана на самай сярэдзіне свайго апошняга мясяца сыпанула зіма злоснай жменнай снегу, адной, другой і яшчэ, яшчэ... «Ідзі, хопіць, і так заседзелася», — незадаволеная вурчыць зіма, пазіраючы злоснымі, халоднымі, калочымі вачыма з-пад ілба.

Глянула расчаравана восень на чырвоную рабіну, што так доўга гарэла агнём-полымем, на прыціхлую зялёную сасонку і на ўвішную сінічку — звеставанку зімы...

Пайшла восень некуды далёка-далёка, раз-пораз страсаючы апошнія парудзелыя лісточкі, каб і следу не засталася. А кволы, першыя яшчэ марозік сваволіў, падпякаючы старой восені пяты. Знайшоў з каго пацвельвацца — не-не ды і ўшчыкне нямоглу старую то за нос, то за рукі, падганяючы ў далёкую дарогу.

Выйдзеш раным-раненька на вуліцу... І што гэта?! Танюсенькая белла-шэрая пелярынка нібы накінутая на плечы зямныя. Дакранешся цёплай рукой да травінкі збялелай, халоднай і штосьці прыемнае, дрыготкае прабяжыць па целе.

Зводзяла заблішчэла лужына, зацягнутая тоненькім шкельцам лёду. Радасны верабейка растапырыў крылцы і пырхнуў долу на край лужыны. «Тук-тук» дзюбкай, а вады няма. Скокнуў з другога боку — зноў «тук-тук» і зноў нічога няма. «Дзе ж вада?» — здзіўлена павярнуў галоўку да мяне.

Падыдзем да лесу. А за шкляным люстэркам нейкая нязвыклая для вока і для душы пустэча. Толькі голыя галінкі махаюць на ветрыку, нібы развітваюцца з восенню.

Адыходзіць лістапад у прошласць. Прачытана апошняя старонка ў кнізе восені. Надыходзіць зіма — траскучыя маразы, мяцеліцы, адлігі, зноў завірухі...

Наталля Суслава

ДУБ

Распусціўшы сучча
У глухім прыволлі,
Сам адзін расце ён
На далёкім полі.
Як цар, у кароне
Аб нічым не дбае,
Ці то стогне бура,
Ці віхор гуляе.

На адным ён месцы
Дняе і начуе;
Многа казак знае,
Многа песень чуе.
Дождж падмыў карэнне;
У ім дупло — як хата...
Ён стаіць і дрэмле —
Грозны. Расахаты.

Янка Купала

ЛІСТАПАД

Як малое птушанятка,	Любыя, не адлятайце —
Перабег лісток дарожку.	Будзе вырай ваш кароткі.
Кінуўся за жоўтым статкам,	Зменіцца зіма вясною,
Мільганулі толькі ножкі.	Узяціце зноў на дрэвы.
Закружылі па асфальце	Зноў шчасліваю парою
За чародкаю чародка.	Я пачую вашы спевы.

Васіль Вітка

БАРАВІК

Як завуцца белыя грыбы-браты? Хто за кім і дзе ўладарыць у грыбным царстве?..

Дык слухай, дружа мой, і запамінай — потым табе яшчэ не раз прыдасца такая навука.

Першымі ў чэрвені з'яўляюцца КАЛАСАВІКІ — яны растуць, калі цвіце-красуе жыта.

Потым разам з пачаткам жніва ў барах высыпаюць ЖНІЎНІКІ.

А восенню, у верасні і кастрычніку, калі на зямлю ападае лісце, грыбнікоў радуюць крамяныя ЛІСТАПАДНІКІ.

Так, усе яны родныя браты, хоць растуць у розныя поры года і часта непадобныя адзін на аднаго. І колерам капляюшыка, і памерам ножкі-карэньчыка.

Самыя раннія белыя грыбы, як яшчэ іх называюць баравікі, сустракаюцца ў дубровах. І капляюшыкі, і ножкі ў баравікоў-дубровікаў пафарбаваны ў аднолькава светлы колер.

У бярозавых гаях растуць каржакаватыя баравікі з самавітымі карычневымі капелюшамі.

У яловым лесе, сярод бруснічніку і шапкаў моху, хаваюцца ад людскога вока самыя высокія з братоў-уладароў.

А у сасновым бары гаспадарыць баравікі-чарнагаловікі.

Вось бачыш, дружа, які выбар — на любы густ. І які б ні цяжкі быў кошык, заўсёды памятай: грыбнік без баравіка — што салдат без медаля.

Уладзімір Ягоўдзік

ВОСЕНЬ

З поўначы цёмнае, з сіверу дальняга	Птушак міленькіх з краю радзімага
Нудная восень прыйшла;	У вырай загнала ад нас;
З поля ўбранага, з лугу зялёнага	Песні іх мілыя, дзіўна спявання,
Жыцце-красу прыняла;	Ветрам заглушыла ўраз.
Холадам-сцюжаю разам паваяла,	Ветрам паваяным з дальняга сіверу
Смерць за сабой прынясла.	Хмар прынясла за сабой;
З дрэва прыбранага, лісцем адзетага	Неба высокае, сіня-крыштальнае
Уборы сарвала, страсла.	Усё спавіла туманом.

Цішка Гартны

ВОСЕНЬ

Дождж ідзе і дрэвы хвошча,
Дождж ліе і дах палошча,
Лье па ганку, б'е па браме,
Расцякаецца па раме.
Адзінокі лісцік рвецца:
Ой, куды ад слоты дзецца?
Вецер б'ецца спуджана,
Што ні крок, дык лужына,
Вецер грукае па браме,
І зіма не за гарамі.

Станіслаў Шушкевіч

ПРАДЧУВАННЕ

Аблятае ліст з таполяў,
Лужы студзіць халадок,
Вецер лётае па полі
І пагладжвае стажок.

У вокны стукае сініца,
Кажа:
— Корм рыхтуйце мне.
Прадчуваю я, што восень
Хутка ўладу здасць зіме.

Тадзіяна Кляшторная

РАЗВІТАННЕ

Шэрай раніцай	Трошкі палятаю	Па свеце
Сцюдзёнай	Сілы крылцам	І панёс,
Ліст зляцеў	Назбіраю,	Панёс,
Апошні	Каля вокнаў	Дальш ад клёнаў і бяроз.
З клёна:	Пакручуся	За ракою
Надакучыла	І назад	Апусціў.
Сядзець,	Ізноў вярнуся...	Больш дахаты
Сіл ужо няма	Покуль думаў гэтак —	Не пусціў.
Трымцець.	Вецер	
Думаў:	Закружыў яго	

Уладзімір Карызна

СКУЛЬ УЗЯЛІСЯ Ё НАС БЯРОЗЫ І АСІНЫ

Гарачае, ой, якое гарачае было ў нас лета! Людзі абліваліся потам, жывёла хавалася ў кусты ад гарачыні і ад мухаў; нават птушкі змоўклі і драмалі ў цяньку зялёных галінак.

На вузкім загоне жала трое людзей: бацька, маці і дачка. Бацька і маці, хоць пот ліўся цурком з іх твараў, працавалі шчыра, каб толькі зжаць хутчэй сваю ніўку. Але ж дачка не тое: аглядалася, пацягвалася, пастойвала. Відаць, гультайка была добрая. Наракала то на гарачыню, то на мухі; то жалілася, чаму не наляціць цёмная хмарка, чаму дожджык халодны не асвежыць зямлі. Не памаглі ні просьбы мацеры, ні пагрозы бацькі.

Нарэшце маці, угледзеўшы, што дачка зноў стаіць рукі злажыўшы, не выцерпела, ды са злосці крыкнула:

— Чаго ж ты зноў стаіш? А каб ты стала асінаю!

У дрэнную гадзіну быу кінуты праклён. У моманцік ногі дзяўчыны перамяніліся ў пень, каторы ўрос у зямлю; рукі выраслі ў паднятыя ў неба галіны, пакрытыя круглаватымі зялёнымі лісточкамі, што так безупынку дрыжэлі, як дрыжэла ў мінуту праклёну цела спалоханай дзяўчыны.

Загаласіла маці, заплакала. Абедзвюма рукамі ўхапілася за галаву, ірве валасы.

Распляліся косы, слёзы ракой ліюцца.

Спалоханы бацька анямеў на хвіліну, ды і ён як загалосіць:

— А што ж ты нарабіла!.. А долечка мая няшчасная... А каб ты сама бярозаю стала!..

Стаіць маці, рукі апусціўшы. Белая яе вопратка белай карой стала; валасы галінкамі тоненькімі, цёмнымі, бліскучымі да зямлі звешваюцца; як густыя слёзы, дробнае лісце па галінках спывае. Стала маці бярозаю.

Многа вякоў з таго часу прайшло, а бярозы і асіны развяліся ўсюды па нашай зямлі.

Зорка Верас

Цуд тварыўся — я праспаў:
Снег дасвеццем перапаў
Рана-рана.
І ляжыць ён на дварах,
На парканах, на дравах —
Чысты-чысты.
Для гасцей абрус у нас
Сцеляць гэтакі якраз

Белы-белы.
Счараваў вяскоўцаў снег:
Хоць бы слова, крык ці смех, —
Ціха-ціха.
Моўчкі й я стаю ў цішы,
І так лёгка на душы,
І так светла...

Ніл Гілевіч

ВЕЦЕР ВЫЎ

Вецер асенні шалеў, выпочы ўсімі тонамі распачы і болю. Выў ве-
цер, бяздольны пан і ўладар апусцелых абшараў. Выў і праклінаў
адзіноцтва сваё.

Кідаў пракляцці, як громы магутныя; у бяссільнай злосці сваёй ла-
маў галіны бязвінных дрэў. Гнаў цэлыя хмары мёртвага лісця. І плакаў, і
стагнаў. А яму ўторылі совы велікавокія з глыбіні чорных дуплаў...

Дрыжалі бязлітасныя жалобныя дрэвы. Ціхім шэlestам скардзіліся
жоўтыя хмары лісцяў. Чырвонымі слязамі сыпалі каліны і рабіны...

З шэрага халоднага неба ліліся хвалі дробнага дажджу.

А вецер выў...

Зоська Верас

ВЕРАБЕЙКА

Верабейка ўвесь дрыжыць:
— Як тут жыць? Як пражыць?
Набліжаецца зіма,
Цёплай вопраткі няма.
Чык-чырык! Чык-чырык!
Я ад холаду адвык.
І азяб я, і прамок,
Слаба грэе мой пушок.
Вецер. Холад. Дождж імжыць...
Як тут жыць? Як пражыць?
Чык-чырык! Чык-чырык!
Я ад холаду адвык.

Станіслаў Шушкевіч

БЕЛЯЧОК

Клікала
Лісічка ў лесе зайца
Футрам
Прапаноўвала мянцца.
Белячок
Быў вельмі асцярожны —
Рыжага
На снезе ўбачыць кожны,
І таму
Ён не згадзіўся з ёй:
Лепш
У белым футры быць зімой.

Тадзіяна Кляшторная

ЗУБРЫ

Як ідуць — чутно здаля.
Як бягуць — дрыжыць зямля.
Раптам спыняцца, нібы
карчаватыя дубы.
Два рагі, бы два сукі.
Цёмна-бурыя бакі.
Не ад працы цяжкай, не.
Па гарбу ў іх на спіне!
Хто прыдумаў, што зубры —

беларускія цары?
Не цары — гаспадары
ў дрымучым гушчары.
Як ідуць, бары гудуць.
П'юць — успеняцца азёры.
Зарыкаюць — нікнуць зоры.
Узвышаюцца, як горы.
Хоць звяры яны, ды ўсё-ткі
неўміручыя, бы продкі.

Данута Біцэль-Загнетава

МЯДЗВЕДЗЬ

Дзед Мядзведзь стаміўся троху —
лёг у мяккую бярогу.
Смачна спалася яму,
не ўставаў усю зіму.

Данута Бічэль-Загнетава

ЗАГАДКІ

З чалавекам ён сябруе,
Ноччу двор яго вартуе,
Служыць шчыра небарака,
Хоць і кажуць: «Злы...»

(Сабака)

Ці то ў будні, ці то ў святы —
Носіць свой кажух багаты.
А яна ж яго не шыла
І за грошы не купіла.

(Авечка)

Нічыпар Парукаў

Хоць і звер, а ласкавы,
Кажушок атласавы,
Лапкі аксамітныя —
Вельмі ж яны спрытныя,
Вушкі хоць маленькія —
Надта ж удаленькія,
Вочкі ўночы стрэцяцца —
Вугалькамі свецяцца,
На пяколку грэцца,
Без вадзіцы мыецца,
Часам раздурэцца —
Посудам абмыліцца:
Зліжа не са сподка,
А з таго гарлачыка,
Дзе надзвычай смачненька.

(Кот)

Бочка стогне на падворку,
Заваліўшыся пад плот,
А баяры ўсёй дружнай
Прагна смокчуць з бочкі мед.

(Свінкі і параскаты)

Чатыры хадунны —
Каб чабаткі таптаць.
Чатыры цвыркуны —
Каб дзецям радасць даць,
А вілы прад сабой —
Усім звярам на страх,
А ззаду — мухабой:
Хлясь — мах!
Хлясь — мах!
Хлясь — мах!

(Карова)

З белага каменя,
З жоўтага воску
Выйшаў спявак
І запеў на ўсю вёску.
(чнэвэЦ)

Ідзе
Спаважнаю хадой,
Нясе
Бліны пад барадой.
(чнэвэЦ)

Ніл Гілевіч

Восень ці лета,
Зіма ці вясна —
Ніколі кажух
Не здымае яна.
(вжэчв)

Міхась Пазнякоў

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

Лістапад снегу навее — хлеба прыбудзе, а вадою разальцеца — летам сена набярэцца.

У лістападзе кладзі капусту ў кадзі.

У лістападзе гола ў садзе.

Частыя лістападаўскія дажджы — лета будзе мокрае.

Высока ляцяць гусі — снегу будзе шмат, нізка ляцяць — мала.

Позна ўвосень звяліся камары — зіма прадбачыцца мяккая.

Сырое лета і доўгая восень — перад доўгай снежнай зімой.

Лістападаўскія туманы — будзе суровая і працяглая зіма.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Назавіце восеньскія месяцы.
2. Чаму апошні месяц восені называецца «лістапад»?
3. Як змяняецца працягласць дня ў лістападзе?
4. Якія птушкі сталі часцей з'яўляцца ў дварах, ля людскога жылля.
5. Якія харчовыя прыпасы рыхтуюць на зіму вавёркі, краты, совы, мышы?
6. На якім дрэве лістота трымаецца найдаўжэй?
7. Складзіце вусныя апавяданні пра жыццё прыроды ў лістападзе, пра тую змену, якія адбываюцца ў гэты час?

ЗІМА. СНЕЖАНЬ

Вось і зіма. Яе распачынае месяц снежань. Халодныя мяцеліцы, вятры і моцныя маразы ўрываюцца на нашу старонку. Замярзае глеба. Бялуткай снегавай коўдраю пакрываюцца лугі і палеткі. Яліны і сосны апранаюць цёплыя шапкі. А рэчкі, азёры і крынічкі хаваюцца пад лёд.

У народзе кажуць : снежань год канчае, зіму пачынае.

У снежні самы кароткі дзень, усяго каля сямі гадзін, і самая доўгая ноч.

ЗІМА

Сёння першы дзень зімы.

І сняжынкі ловім мы.

А сняжынкі — жартаўніцы:

На руках адна вадзіца.

Ніна Галіноўская

ЗЮЗЯ

Зюзя — Бог зімы. Зюзець — значыць мерзнуць, калець ад марозу. Зюзя ва ўяўленні беларусаў — стары з белымі, як снег, валасамі на галаве і такой жа даўжэзнай барадой, нізенькага росту, тоўсты чалавечак. Увесь у белай цёплай вопратцы, ногі ў яго босыя і галава нічым не пакрытая. У руцэ носіць жалезную булаву. Зюзя большую частку зімы праводзіць у лесе. Часам ён заходзіць у вёску, каб папярэдзіць сялян пра жорсткую суровую зіму, ці каб дапамагчы каму-небудзь, напрыклад, вызваліць ад холаду нячасную бедную сям'ю, ці проста для таго, каб наесціся куцці. Каб як-небудзь задобрыць Зюзю, беларусы напярэдадні Новага года гатуюць, як звычайна, куццю, адкладваюць частку яе ў асобную міску і пакідаюць на ноч на асобным стале. Куцця застаецца цэлая, але павер'е сведчыць, што яе з'ядае Зюзя.

Кажуць, нібыта Зюзя, раззлаваўшыся на людзей, звычайна стукае сваёй булавой у пень і гэтым ударам робіць такі пераварот, такую ломку па ўсёй зямлі, што зямля, а часам і дамы трэскаюцца. Здаралася, кажучь, быць у лесе ў гэты час і пытаць: «Хто гэта там стукае?» На гэта пытанне быў адказ: «Сам Зюзя стукае, людзей ушчувае».

З беларускай міфалогіі

ЗІМА

Надышлі марозы,
Рэчкі закавалі,
Белыя бярозы
Шэранем убралі.
Замялі дарогі
Ветрыкі снягамі
Лес, як дзед убогі,
З доўгімі вусамі,

Апусціў галіны
І стаіць журботна,
Зрэдку верхавіны
Зашумяць маркотна.
Мяккая пярына
Вочы адбірае.
Белая раўніна —
Ні канца, ні краю.

Пад пялёнкай белай
Травы і лісточкі.
Рэчка анямела,
Змоўклі ручаёчкі.
Амярцвелі лозы,
Чуць галлём хістаюць,
А ў палях марозы
Ды вятры гуляюць.

Якуб Колас

СНЯЖЫНКА

Упала сняжынка
На шчочку Ірынкі —
Адразу ж растала,
Слязінкаю стала.
Смяецца Ірынка,
Плача сняжынка...

Алена Кобец-Філімонава

СНЯЖЫНКІ

—Мая сняжынка!

— Мая сняжынка! —

Крычаць, спрачаюцца дзве Ірынкі,
Сняжынкi ловачы, якія
Лятуць, як матылькі жывыя.
Пайшлі да зайчыка дзве Ірынкі,
Каб рассудзіў ён: чые сняжынкi?
А зайчык кажа: — Ну, пакажыце,
Хутчэй далонькі свае раскрыйце!
Раскрылі. Дзівяцца дзве Ірынкі:
Куды падзеліся іх сняжынкi?

Максім Танк

СНЕЖАНЬ

Снежань кружыць,
І скуголіць.
І з мяцеліцай
Сваволіць,
Мяккі снег
Бярэ ў ахапкі,
Беліць елак,
Сосен шапкі.
Толькі Янка не зважае,
Снег ён

Скруткамі качае,
«Бабу» лепіць
На двары,
Дзе сабраліся
Сябры.
Снежань
З веямі ідзе,
Нам нясе
Кароткі дзень.

Авяр'ян Дзеружынскі

ЧАРАЎНІЦА

З далёкай поўначы, з краю вечнага снегу і лёду, парай белых касматых мядзведзяў, спавітая ў белыя пуховыя тканіны, прыехала да нас Чараўніца. Зачаравала воды нашай мілай Зямелькі, і зрабіліся яны камянямі празрыстымі. Зачаравала лясы нашы, і заснулі яны сном глыбокім. Патрэсла шырокімі рукавамі сваёй пуховай вопраткі, і пакрыліся палі нашы снежнай беллю. І лёг наш край пад нагамі Чараўніцы белы... ціхі... задуманы. Рада яна са свае моцы, усміхнулася смехам ясным, хоць і халодным, і ад гэтага ўсмеху заіскрылася ўсё кругом цэлым морам брыльянтаў шматкалёрных. І стаіць сярод гэтага мора белі і бляску, магутная, грозная, хоць прыгожая, ды бязлітасная. Госця наша штогодняя з далёкай поўначы — Чараўніца-Зіма.

Зоська Верас

МАРОЗ

На дварэ — мароз.
Снег да стрэх прырос.
Змерзлі рукі,
Змерзлі ногі,
Стаў чырвоным нос.

Ой, мароз, мароз!
Шчыпле твар да слёз,
Цёпла толькі снежнай бабе,
Ды не ляскае зубамі
Белы Дзед Мароз.

Ларыса Геніюш

ЛЕГКІЯ СНЯЖЫНКІ Ў ЦІШЫ...

Легкія сняжынкі ў цішы
Долу апускаюцца нясмела...
Светла ў полі, светла на душы...
Лёгкія сняжынкі ў цішы...

Спіць сасна ў бахматым шалашы,
А навокал так бялютка-бела...
Легкія сняжынкі ў цішы
Долу апускаюцца нясмела.

Данута Біцэль-Загнетава

ПУРГА

Загуляла, закружыла,
Свае песні завяла,
Гурбы снегу наваліла,
Усе сцежкі замяла.
Сівер люта завывае,
Свішча, гойкае, пяе,

Снег ахапкамі кідае,
Стрэхі ломіць, стрэхі рве.
А пад раніцу спіхае
Ды малым шчанём скуліць...
І зямля супачывае —
У белай світцы моцна спіць.

Сяргей Новік-Пяюн

Жыццё раслін зімой замірае... Журботна стаіць голы лес. Толькі дуб не скідае свайго мядзянага ўбранства аж да самой вясны. Застаюцца зялёнымі сосны, елкі і ядловец. Цікава, што і пад снегам шмат якія расліны зімуюць у сваім летнім адзенні. Гэта журавіны, буякі, бруснічнік і іншыя. Чым таўсцейшая снеговая коўдра іх пакрывае, тым цяплей, лепш пачуваюць яны сябе.

ЗІМОВЫ ДУБ

Ідзе лесам Лістапад, лісце сыплецца, як град, сякуць дажджы касыя, шумяць вятрыскі злыя... Дрэвы нізка кланяюцца Лістападу, сцелюць пад яго пажоўклае лісце. Адцялілі ў вырай птушкі, звяры пахаваліся ў зацішак, апусцелі палі.

Задаволены Лістапад: усё скарылася яму. Усміхнуўся, паслаў на зямлю бледны сонечны прамень, глянуў з-за шэрых хмар лапінкай блакіту. Але што гэта? Вунь на ўзлесеі раскінуў вецце магутны дуб, увесць у мядзянай лістоце.

— Чаму ты не скарыўся мне? — грозна спытаў Лістапад.

— Я зімовы. Таму да вясны буду ў мядзяным убранні.

Угневаўся Лістапад.

— Гэй, вятры буйныя! — паклікаў ён сваіх памочнікаў. — Сарвіце з дуба яго мядзяны ўбор!

Завылі вятры, зашумелі галіны Дуба.

— Гэй, дажджы халодныя! — гукнуў Лістапад. — Пазбівайце з Дуба лісце.

Секанулі дажджы, забарабанілі па буйным лісці, але Дуб не зварухнуўся.

— Гэй, браце Снежань, — загукаў Лістапад. — Прышлі мне марозу пякучага, завеяў сыпучых, няхай замарозяць, засыплюць снегам непакорнага!

Прымчалі маразы, прыляцелі завеі, марозілі, снегам секлі, але не скарыўся Дуб.

Спахмурнеў Лістапад і адступіўся ад цара лесу... Усю зіму стаіць Дуб у сваім мядзяным адзенні. Толькі вясною ненадоўга скідае яго, каб пераапануцца ў новае, зялёнае. За гэта называюць яго Зімовым Дубам.

Клаўдзія Каліна.

МЯДЗВЕДЗЬ

Звер вядомы ён усім —
І старым і дзецям:
Футра цёплае на ім,
А завуць мядзведзем.

ЛІСКА

Навастрыла вушы ліска:
Пачала ўглядацца:
Ці няма спажывы блізка —
Птушкі або зайца?

Алесь Якімовіч

У ЗІМОВЫМ ЛЕСЕ

Пад снегам — дарога,	зусім не чуто.	вясной там работа
на снезе — лыжня.	Пад хвойй старою	ізноў закіпіць.
У лесе зімовым	я горку знайшоў,	Усё ад зімовых
стаіць цішыня.	там цёпла пад снегам	абудзіцца сноў,
Кусточки і дрэвы	сям'і мурашоў.	пачуюцца песні
заснулі даўно,	Мурашнік пад снегам	птушыныя зноў.
і песень птушыных	зімою паспіць,	

Васіль Жуковіч

ЁЛКА

Ёлачка-бароўка	Пацеркі-каралі	Асвяціла ёлку	Пачынаюць гулі
У хату да цяпла	Ёлачку прыбралі.	Яркая вясёлка.	Дудары-музыкі.
Ад шэрага воўка	Запалілі зорку —	Скокнула пад ёлку —	Развяжы, дзядуля,
З бору ўцякла.	Пачалі гаворку.	Шустрая вавёрка.	Свой мяшок вялікі!

Данута Бічэль-Загнетава

САСОНКА

Сасонка грэецца ў сняжку,	І залацістыя сукі,
Нібы дзяўчынка ў кажушку.	Не мерзне ціхая дзяўчынка
У белым футры верхавінка	У свае марозныя дзянькі.

Еўдакія Лось

ЛІС-РАЗБОЙНІК

Ліс прачнуўся рана-рана.	Паўз яго хадзіць нары.
Дрэмле бор, сняжком прыбраны.	Толькі вожык — самы храбры —
Дрэмлюць сосны, дрэмлюць хвоі,	Ад яго яшчэ не драпаў.
Ліс жа марыць аб разбоі.	Ён сказаў аднойчы лісу:
Ой, разбойнік ліс, разбойнік!	— Лепш, разбойнік, адступіся!
Ён вядзе з усімі войны:	Ну, а ліс смалою лезе:
То ганяе зайку ў лесе,	— Гаспадар я, — кажа, — у лесе,
То ў чужую хатку лезе.	А з такіх, як ты, харобрых,
А вяртаецца з разбою —	Я абед гатую добры...
Рыжы хвост стаіць трубою!	Носам тыцнуўся ў іголку —
І баяцца ўсе звяры	Цэлы месяц жыў на зёлках.

Алесь Пісьмянкоў

Снежань — цяжкая пара для жывёл. Пакутаюць ад моцных маразоў лясныя жыхары. Птушкі шукаюць дуплы, ціснуцца адна да адной на галінцы. У глыбокім снезе спяць рабчыкі і цецерукі. Некаторыя птушкі на час халадоў перабіраюцца бліжэй да чалавека. Многія звяры, хоць і маюць цёплае футра, хаваюцца ад моцных халадоў у лясных гушчарах. Вожыкі, барсукі, мядзведзі бавяць зімку ў спячцы.

ВЯДЗЬМАК-ВАЎКАЛАК

Жылі два суседы. Адзін бедны, другі багаты. Багаты быў вядзьмак, а бедны — добры чалавек. Бедны купіў каня і вывеў на выган, а багаты ўзяў тры нажы, утачыў у зямлю і пачаў куляцца. Перакуліўся праз адзін нож — у яго галава стала воўчая, перакуліўся праз другі — тады ўвесь стан стаў воўчы, ён перакуліўся праз трэці — тады і ногі зрабіліся воўчыя. Тады ён паляцеў і задушыў каня, а бедны тым часам выняў адзін нож.

Воўк задушыў каня і бяжыць назад к нажам, каб адварнуцца назад на чалавека. Прыбег. Ён перакуліўся праз адзін нож — тады стала галава чалавечая; ён перакуліўся праз другі нож — тады ўвесь стан зрабіўся чалавечы; перакуліўся трэці раз, але ногі засталіся воўчыя, бо не было трэцяга нажа.

З беларускай міфалогіі

АДМАРОЗІЎ ЛАПКІ

Коцік басаногі
Па сняжку гуляў.
Адмарозіў лапкі
І запалакаў: — Мяў...

Што за дзіва гэта?
Трэба бегчы ў дом:
Снег такі халодны,
А пячэ агнём...

Іван Муравейка

МУРКА

Мурка скокнула за дзверы,
Твар спалоханы ў Веры —
На дварэ стаіць зіма,
У кошкі боцікаў няма...

Тадзіяна Кляшторная

СНЕГІРЫ

Як агеньчыкі, у двары
Скачуць, скачуць снегіры.
Запытала ў брата Таня:
— Можа, снег ад іх растане?

Паўлюк Прануза

ДАЧАКАЛІСЯ

Рады снегу
Сініцы і мы —
Дачакаліся ўрэшце зімы!
Па душы нам яе халадок.
Выбягаем на першы лядок.
Ідзе асцярожна па лёдзе

На тонкіх абцасіках
Цёця.
Лёдзік парыпвае ледзь...
— Цёця, не бойся!
Праедзь!

Галіна Каржанеўская

НАШЫ СЯБРЫ

Снегіры, сінічкі,
Сыплю вам пшанічкі,
Крупак, крошак хлеба!
Вам жа мала трэба!
Ешце, любяы сябры!
Не ляціце ў лес, бары,

А жывіце ў двары
Да вясенняе пары.
Вось для вас кармушкі,
Птушкі-шчабатушкі,
Нашы весялушкі!

Станіслаў Шушкевіч

ПІСЬМО ПТУШАК

Лёг сніжок пушысты,
Белы, як папера,
А на снезе птушкі
У каляровым пер'і.
Снегіры, сініцы,
Галкі-забіякі
На паперы гэтай
Пакідаюць знакі.
Цэлую гадзіну
Дзеці прастаялі,

Што гэта за знакі —
І не адгадалі.
Падышоў дзядуля,
Акуляры — у рукі:
— Зараз адгадаем,
Дарагія ўнукі.
Гэта ж пішуць птушкі:
У іх няма кармушкі,
Прозяць хоць бы трэшкі
Зерняў, хлебных крошак.

Аляксей Пысін

Не сядзіцца ў хаце
Хлопчыку малому:
Кліча яго рэчка,
Цягнуць санкі з дому...
— Мамачка-галубка! —
Просіць ён так міла, —
Можа б ты на рэчку

Пагуляць пусціла?
Я не буду доўга,
Зараз жа вярнуся,
Трошачкі на рэчцы
Ў санках паважуся.
— Ну, ідзі пабегай,
Толькі апраніся

Ды, глядзі, у палонку,
Сынку, не ўваліся.
Радасць і раздолле
Хлопчыку малому,
І не пазайздросціць
Ён цяпер нікому!

Якуб Колас

ПАДАЮЦЬ СНЯЖЫНКІ

(Урывак з паэмы «Дзесяты падмурак»)

Падаюць сняжынкі —
дыяменты-росы,
Падаюць бялюткі
за маім акном...
Расчасалі вішні
шоўкавыя косы
І ўранілі долу
снегавыя вянок.
Зноў зіма паслала
снежныя кілімы,
Зажурыла беллю

паплавы, лугі,
І прыходзіць радасць
у красе маўклівай.
Адплываюць хвілі
смутку і тугі...
А сняжынкі сеюць
кволую імглістасць,
Падаюць бялюткі
за маім акном,
І цвіце на вішнях
снежная ўрачыстасць,

Сцелецца на скронях
перад раннім сном.
Хочацца навеяць
казкі-таямніцы
Гукамі мелодый,
радасцю без слоў.
І застылі сцені
у маёй святліцы,
Засынаю... Сніцца
роднае сяло.

Паўлюк Трус

ЗІМОЮ

Зіма хадюю смелаю
да нас прыйшла здаля,
і стала бела-белаю
уся вакол зямля.
Такія гурбы выраслі:
як прывіды стаяць.

На двор мы санкі вынеслі —
давай гуртом гуляць.
У саначак бліскучыя,
як струны, палазы.
Не страшны нам траскучыя
тугія маразы.

Мы хутка-хутка з горачкі
на саначках ляцім.
Не холадна
ніколеккі —
нам весела ўсім.

Васіль Жуковіч

СНЕЖНЫ ДЗЕД

Скачуць дзеці. Шум і смех.
У камы качаюць снег,
І з вясёлаю ўсмешкай
Б'юць адзін другога снежкай.
Толькі снегу быў камяк,
А ўжо вырас дзед-дзівак:
Галава, нібы падушка,
Шапка з'ехала на вушка,
Губы — порхаўка,
Нос, як моркаўка.

Пояс — рэмень наўскасяк,
З боку венічак-галяк.
Крочаць дзеці на абед,
І адзін застаўся дзед.
Верабейчык на плячы
Чыркнуў дзеду: чык-чык-чык!
Пасля пырхнуў — і няма.
Сыпле белы пух зіма.
Паглядзеў яму ў след,
Зажурыўся снежны дзед.

Станіслаў Шушкевіч

З НОВЫМ ГОДАМ

Год за годам — карагодам,
І ўжо сёння з Новым годам
Я сардэчна, ад душы
Вас віншую, малышы!
А чаго ж я вам жадаю?
Зараз, зараз прыгадаю...
Каб бадзёрымі былі вы,
Каб разумнымі раслі вы,
Каб прынёс вам Новы год
Многа радасных прыгод.

І здароўя ў вашы хаты,—
Каб былі здаровы самі,
Каб былі здаровы мамы,
Каб былі здаровы таты,
Каб не ведалі напасці,
Каб і я за вас быў рад.
З Новым годам!
З новым шчасцем!
Вас віншуе дзед Кандрат.

Кандрат Краніва

ДЗЕД-ГОСЦЬ

Ходзіць дзед белабароды
Полям, лесам, пералескам,
Засцілае рэчкі лёдам,
Брыльянцістым снежным блескам.
Сыпле іней на бярозы,
Туліць дрэвы лёгкім пухам,
Крые рэкі, травы, лозы
Белай воўнаю-кажухам...
Дзеда ўсюдыносяць ногі,
І к нам прыйдзе на хвілінку
Адпачыць крыху з дарогі,
Важна сеўшы на ялінку.
А ялінка!.. Чаго толькі
На яе няма галінках!

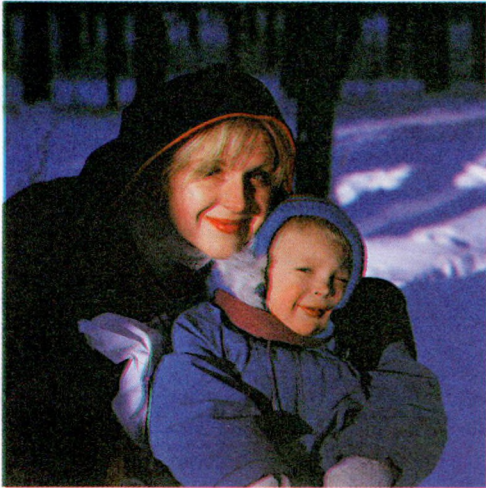
Свецяць зоркі і вясёлкі
У бліскучых павуцінках.
Тут лісічка, зайчык, мышкі,
Рыбкі, буслік даўгавязы.
А як ззяюць на ёй шышкі,
Нібы ў іх гараць алмазы!
Каля ёлкі карагоды,
Песні, гутарка жывая,
А той дзед белабароды
Толькі ў вусы смех пускае.
Дык рассунем кола шырай.
Патанцуем на памосце,
Песняй звонкай, песняй шчырай
Прывітаем дзеда-госця.

Якуб Колас

НОВЫ ГОД

Пасінеў на рэчцы лёд,
Неба ў ясных зорках.
Зноў прыйшоў к нам Новы год
З песнямі і ёлкай.
Водзіць з намi карагод
Сам Мароз-дзядуля.
Многа казак у яго
І вясёлых гульняў.

Мікола Чарняўскі

ЁЛАЧКА

Узышла ў лесе ёлачка,
У лесе і расла,
Узімку, улетку стройная,
Зялёная была.
Мяцеліца ёй песеньку
Пяла: баю-бай.
Мароз сняжком атуліваў:
Глядзі не замярзай!

Пужлівы зайчык шэранькі
Пад ёлачкай скакаў,
Падчас і воўк, сярдзіты воўк,
Ускоч перабягаў.
Цяпер яна, прыбраная,
На свята к нам прыйшла
І шмат пацехі, радасці
Для дзетак прынясла.

Пераклад з рускай мовы Янкі Купалы

ЗАГАДКИ З РОДНАЙ ХАТКИ

Ляцяць птушкі без крыл, а садзяцца без ног.

(Сняжыкі)

На дварэ гарою, а ў хаце вадою.

(Ісці)

Днём акно разбіта, а за ноч устаўлена.

(Ізноў у лед)

Шмат на ёй іголак, але ўсе без вушак.

(Ісці ў асцяжыныя вясны)

Усе паны паскідалі жупаны, толькі трое ў жупанах стаяць.

(Сасна, ёлка, ялівец)

Улетку шэранькі, узімку беленькі, доўгія вушы мае, хутка ў лес уцякае.

(Заяц)

Пад соснамі, пад ёлкамі ляжыць клубок з іголкамі.

(Вожык)

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

У снежні мароз і снег вышэй хаты — год будзе багаты.

У снежні адкрытае вуха — летам будзе горача і суха.

Сухі снежань — сухія вясна і лета.

Калі замёрзлыя вокны паволі сталі раставаць, заўтра наступіць пацяпленне.

Калі пад нагамі перастаў рыпець снег і вецер падзьмуў з поўдня — чакаецца цяпло.

Калі варона ў добрае надвор'е крычыць на ляту, то зімою будзе снег, а летам — дождж.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Як называецца першы зімовы месяц? Чаму?
2. Паводле верша Якуба Коласа «Зіма» намалуйце зімовы краявід.
3. Калі бывае самы кароткі дзень?
4. Як дрэвы рыхтуюцца да зімы? Якія з іх застаюцца зялёнымі?
5. Якое дрэва аж да вясны не скідае сваёй лістоты?
6. Якія расліны застаюцца зялёнымі пад снегам?
7. Як вы дапамагаеце птушкам зімаваць?
8. Якія птушкі трымаюцца зімою каля чалавека?
9. Паназірайце за снегірамі, сініцамі, вераб'ямі.

ЗІМА. СТУДЗЕНЬ

Студзень... Ён прыходзіць да нас вясёлым і чаканым навагоднім святам. Шмат радасці прыносіць яно дзецям: зялёную прыгажуню ёлку, падарункі.

Студзень — сярэдзіна зімы, самы халодны месяц на Беларусі.

Людзі кажуць : студзень скаваў зямлю сцюжай...

Студзень — душу студзіць.

ЗІМОЙ

Здароў, марозны, звонкі вечар!
Здароў, скрыпучы мяккі снег!
Мяцель не вее, сціхнуў вечер,
І волен лёгкіх санак бег.
Як мары, белыя бярозы
Пад сінявой начной стаяць,
У небе зоркі ад марозу
Пахаладзеўшыя дрыжаць.

Вільготны месяц стуль на поле
Празрысты, светлы стоўп спусціў
І рызай срэбнаю раздолле
Снягоў сінеючых пакрыў.
Ўзрываўце ж іх санямі, коні!
Звіні, вясёлых бомаў медзь!
Вакол лятуць бары і гоні,
У грудзях пачала кроў кіпець.

Максім Багдановіч

СТУДЗЕНЬ

Ходзіць
Студзень,
Студзіць
Студзень,
Цэлы месяц
Холад будзе,
Вечер зябкі
Шуміць,
А мароз
Аж трашчыць.
Ды не страшна
Янку,
Коціцца
На санках
З горкі снегавой
Крутой

Разам
З дружнаю дзятвой.
Студзіць
Студзень,
Стыне лес,
Зай пад ёлачку
Залез.
Стаў, нібы
Пад парасон,
У зацішку
Морыць сон.
А спрытнюгі
Курапаткі —
Пад сняжком
Зрабілі
Хаткі

І сядзяць
Уночы,
Заплюшчыўшы
Вочы...
Спяць салодка
І не чуюць
Як вятры
Наўкол сярдуюць.
З маразамі
У гуле-гудзе
Ходзіць
Студзень,
Студзіць
Студзень.

Авар'ян Дзеружынскі

ІНЕЙ

Дзед-Мароз сягоння ўночы
Не заплюшчыў пэўна вочы.
Пэўна ён не еў, не піў —
Дрэвы ў садзіку бяліў.

Пабяліў і правады.
Як забраўся ён туды?
Мабыць, лесвіцу стаўляў,
Раніцой яе схаваў.

Ніна Галіноўская

МЯЦЕЛІЦА

Дзьмуханула завіруха,
Закружыла снегам-пухам,
Загула мяцеліца,
Аж вачам не верыцца.
Замяла канаўкі, сцежкі.
І лагчыны, і ўзмежкі.
Не відаць зусім нічога.
І згубілася дарога.

Свішча ветрык між галінак,
Ліпнуць вейкі ад сняжынак.
Гурбы снегу. Не прабрацца...
Вось дзе будзе дзецям праца.
— Гэй, за шуфлі і лапаты,
Снег адкідаем ля хаты!..
Закружыла завіруха,
Дзьмуханула снегам-пухам.

Станіслаў Шушкевіч

СНЯЖЫНАЧКІ

Сняжыначкі-пушыначкі,
Як матылькі ляцелі;
Як красачкі-пралесачкі,
Над хаткамі блішчэлі.
Бялеліся-мігцеліся
Ў багатых калёры,
Драбнютка-пакнютка,
Як зоранькі, як зоры.
Насіліся-кружыліся
Над ціхімі палямі,
Даліначкі — сняжыначкі
Пакрылі дыванамі.

Над ёлкамі, над хвойкамі
Шапталі свае песні:
«Як смутна тут, пакутна тут,
Тут страшна, ах, тут цесна...»
«У хмараньках — пры матаньках,
У срыбным у замчышчы
Спявалі мы, скакалі мы
І ладзілі ігрышчы».
Сняжыначкі-пушыначкі
На Бога наракалі:
«Нас кволенькіх-вясёленькіх
На полі растапталі».

Змітрок Бядуля

Елка ў ельніку жыла,
Елка ў ельніку расла.
Елку везлі нам на свята.
Мы чакалі ля акна,
А прывезлі елку ў хату —
Стала ёлачкай яна
Ёлачка. Ёлачка

Са сцюдзёнай вуліцы!
Едкія іголачкі
Да галінак туляцца.
Мы галлё зялёнае
Апанем вясёлачкай.
Самае ўлюбёнае —
Гэта свята з ёлачкай.

Сяржук Сокалаў-Воюш

ДВА МАРАЗЫ

Казка

Гулялі на полі два маразы, два родныя браты: мароз Сіні-нос і мароз Чырвоны-нос.

Гуляюць-пагульваюць маразы, адзін аднаго пахваляваючы. А ноч ясная-ясная. Прасторна маразам на волі. А ціха, так ціха, нібы жывой душы не засталася на свеце. Перабеглі маразы з поля на лес. Бегаюць, палускваюць, з дрэва на дрэва пераскокваюць, зайчыкаў палохаюць. З лесу ў вёску заскочылі і давай на даху страляць.

— Эге, — кажа мароз Сіні-нос, — усе пахаваліся, баяцца на двор вылезці.

— Няхай толькі вылезе хто: задамо яму страху, — адказвае мароз Чырвоны-нос.

Пачало развідняцца. Паваліў з комінаў дым густы. Заскрыпелі калодзежы. Павыходзілі мужчыны з хат. Хто малаціць пайшоў, хто ў лес па дровы збіраецца.

— Стой жа, брат, — сказаў мароз Чырвоны-нос. — Пабяжым жа мы на дарогу ў поле.

І пабеглі яны зноў у поле; стаяць, прытуліўшыся, падарожных чакаюць.

Заскрыпелі сані на дарозе. Зазваніў дзесь званочак пад дугою.

У саннях селянін сядзіць, коніка паганяе. А ззаду за ім зухаўскі вазок плыве. Званочак пазвоньвае.

— Ну чакайце ж вы, — кажа мароз Сіні-нос. — Ты бяжы за мужыком, а я за панам паганюся.

І пабеглі яны падарожных марозіць. Доўга бег мароз Сіні-нос, пакуль пана дагнаў. Нарэшце дагнаў, пад футра залез, цяпло выганяе адтуль. Паціскаецца пан, ногі зябнуць; холад па цэле пайшоў, панскі нос пасінеў.

А мароз Сіні-нос толькі пасмейваецца. Ледзь да смерці пана не замарозіў. А мароз Чырвоны-нос дагнаў селяніна і давай яго марозіць.

— Эге, мароз не жартуе, — кажа селянін. Злез ён з саней, бяжыць, нагамі тупае, рукамі аб плечы б'е. Прабег так з паўвярсты, аж горача стала яму. Сеў сабе на сані, едзе — і гора мала.

— Ну пачакай ты, брат: прайму я цябе, як ты дровы сячы будзеш.

Заехаў чалавек у лес. А мароз Чырвоны-нос выперадзіў яго, у лесе чакае. Выпраг коніка селянін, сякеру ўзяў ды як пачаў секчы — горача стала яму. Скінуў кажух. А мароз і ўзрадаваўся: залез у кажух і давай там белыя кросны ткаць.

Зрабіўся кажух белы, як снег. Насек дроў чалавек, да кажуха ідзе, а ён увесь абмёрз.

Эге, браток, дык ты тут!

Узяў пугаўё ды як стаў калаціць — ледзь жывы выскачыў мароз Чырвоны-нос ды драла ў лес.

Узлаваўся мароз Чырвоны-нос на селяніна, але аніякай рады даць яму не можа.

Якуб Колас

Студзень прыносіць нам яшчэ адно цудоўнае народнае зімовае свята — Каляды. Перад Калядамі спраўлялі святочную вячэру — Куццю. Усе стравы гатаваліся абавязкова нескаромнымі.

Куцця. Марозна. Хмурнавата.
Сняжок падкідвае заўзята;
Снег на куццю — грыбы на лета,

Такая матчына прымета,
А сцежкі чорны — ягад многа;
Ну, і за гэта хвала Богу.

Якуб Колас

МАРОЗ

Мароз уяўляюць у вобразе велізарнага дзеда з лёду (Ледзяны дзед) у снегавай сярмязе, валасы і доўгую бараду якога пакрывае густы іней.

Начное стуканне і трэск у кутках у час вялікіх маразоў прыпісваюць Ледзяному дзеду, які мае звычай садзіцца на хаце. Менавіта таму, каб задобрыць гэтага страшнага дзеда запрашаюць яго на калядную вячэру...

З беларускай міфалогіі

ПТУШКІ І МІХАСЬКА

На дварэ суровы студзень

Снег мяце.

Птушкі ранкам вас разбудзяць

Ў цемнаце.

— Мы не маем сваіх хатак,

Ціў-ціў-ціў.

Мы шукаем тут зярнятак,

Ціў-ціў-ціў.

Дык ляціце да Міхаські

На балкон,

Канапелек і зярнятак

Дасць ён вам.

Ларыса Геніюш

ЗІМА

Зіма сярдзітая з марозам,

З завеяй белаю прыйшла,

Дыван прыгожанькі, сняжысты

Да нас з паўночы прынясла.

З-за хмараў выпаўз ціха месяц,

Збірае зоркі ў карагод,

І заблішчэлі, як брыльянты,

На дрэвах іней, снег і лёд.

Ці то ад іх, ці то ад зорак,

Ды відна стала ўсё, як удзень,

А шэранькія хаткі вёскі

На белым снезе, нібы цень.

Ларыса Геніюш

ДЛЯ НАШЫХ ПРЫЯЦЕЛЯЎ

Штораз цішэй і пусцей робіцца ў лясах, зараслях і агародах. Частка птушак адляцела ўжо ў вырай, а тыя, што зімуюць у нас, не пяюць ужо так весела, як вясной і летам. Наступаюць зімовыя халады, і сціскаюцца маленькія птушыныя сэрцы і б'юцца ў трывозе: што будзе? Што будзе, як снег укрые зямлю, схавae ўсе зярняткі ды ягадкі? Чакае голад, страшны голад, які часта канчаецца смерцю. Холад таксама вельмі птушкам дакучае, а вялікія маразы губяць іх без ліку. Але ад холаду можна знайсці ратунак, хаваючыся ў дуплы дрэў, у пустыя гнёзды, у густыя галіны елак. Сядзяць там птушкі, наставіўшы пёркі, падобныя да

маленечкіх пуховых клубочкаў. А як ратавацца ад голаду? Дзе шукаць сабе спажывы, асабліва ў снежную зіму, калі тоўсты і шчыльны дыван ляжа на зямлю і нават пакрые галіны дрэў.

Тады вось маленькім бязрадным птушкам павінны памагчы людзі, павінны памагчы, каб аддзячыць тую велізарную працу, якую птушкі выконваюць на працягу вясны і лета, ачышчаючы нашы сады ад шкодных казюлек, вусеняў і мошак.

Хочучы памагчы птушкам пражыць цяжкую халодную зіму, трэба загадзя прыгатаваць для іх адпаведныя запасы. Усе тыя птушкі, што зімуюць у нас, кормяцца пераважна, асабліва зімой, рознымі ягадамі і зярнятамі.

Збіранне і прыгатаўленне запасаў каштуе крыху часу і працы, але затое якая радасць нас чакае, калі ў нашым садку, дзе паставім ці павесім кармушкі, збярэцца цэлая грамадка галодных птушак і, смачна заядаючы, зачырыкае нам мілае «дзякуй».

Зоська Верас

СІНІЦЫ-ЧАРАЎНІЦЫ

Наш Дзяніска сёння	Селі
Хворы,	Жвавыя сініцы.
Не ў настроі,	Потым птушкі-весељушкі
Не ў гуморы,	Пераселі
Апетыту ён не мае,	Да кармушкі,
Не смяецца,	Што зрабіў Дзяніска з татам,
Не спявае.	Аж святлейшай стала хата.
У акно	Папрасіў Дзяніска:
Глядзіць Дзяніска,	— Мама,
За акном	Есці я
На дрэве блізка	Хачу таксама.
На заснежанай галінцы	

Пятро Сушко

Калядачкі далёка	Я дзевачка маленька
Кілбасачкі высока.	Ў мяне хустачка рабенька,
Калядачкі прыблізіліся —	Башмачкі казловенькія,
Кілбасачкі панізіліся.	Будзьце з празнічкам здаровенькія.

З дзіцячага фальклору

Казачна выглядае зімовы лес. Ён, як і ўсё навокал, прыбраўся ў бялюткі іскрысты ўбор. Цішыня... Здаецца, ўсё замірае. А на самой справе жыццё прыроды ні на хвілінку не спыняецца. Шмат можа расказаць пра яго «снежная кніга». Для тых, хто ўмее яе чытаць, адкрыюцца таямніцы лесу.

Прыгледзьцеся... Бачыце, снег усеяны мноствам розных знакаў. Гэта распісаліся ў «снежнай кнізе» жыхары лесу. Хто яны?

Міхал у лесе, як бы дома:
Дзе ні ступала яго ножка!
Якіх куточкаў тут не знае!
Міхал ідзе, сляды чытае!
Вось тут танюткі ланцужок
Лёг так прыгожа на сняжок —
То пара кропак, то две рыскі,

Відаць, што мышкіны распіскі.
Другі малюнак, след — трайчаткі
Па лесе кідаюць зайчаткі;
А ліс-хітрэц, выжыга чуткі,
Па снезе цягне шнур раўнюткі:
Слядок з сляdochкам супадае,
Бы лапка тут адна ступае.

Урывак з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля»

ПІСЬМО НА СНЕЗЕ

На снезе дзіўныя слядкі,
Як быццам літары, значкі.
Дзядулю клічу я на двор:
— Глядзі, які на снезе ўзор!

— Пісьмо тут, — мне гаворыць дзед. —
Я прачытаў яго як след.
Табе, Міколка, пішуць птушкі,
Каб ты зрабіў для іх кармушкі.

Ніна Галіноўская

КАРМУШКІ

Добры майстар Віця:
Сам зрабіў кармушкі.
Ранкам прылятаюць
Да кармушкі птушкі.

То дзяўбуць зярняты,
То над садам кружаць.
Тут шчыглы, сініцы,
Снегіры, як ружы.

Ціўкаюць, спяваюць
Голасна, як летам.
Хлопчыку падзяку
Шлюць за клопат гэты.

Паўлюк Прануза

ЗАЙЧЫК

Навокал снег глыбокі,
Гурбы каля дрэў...
Зайчык шэры касавокі
Ля куста прысеў.
Пасядзеў толькі хвілінку
Бедны шарачок:
Недзе трэснула галінка —
З-пад куста ён скок!

Так і бегае ўсю ночку,
Сам сабе не рад,
Пракладзе з сваіх слядочкаў
Ён дарожак шмат.
Хто ні ўбача іх, гаворыць:
Зайчык хітраваў.
А не знаюць, што няшчасны
Ад бяды ўцякаў.

Іван Шуцько

У нашых лясах зімуе крыжадзюб. Гэта, бадай, адзіная птушка, якая ладзіць гняздо і выводзіць птушанят зімой.

КРЫЖАДЗЮБ

Гляньце вы на дзівачка,
Што з гняздзечка-гамачка
У завею, у мароз
Высунуў дзюбаты нос.
Гэта смелы крыжадзюб,
Не баіцца ён завей,

Лес яловы вельмі ж люб
Для яго малых дзяцей.
Любата для птушанятка
У гняздзечку ў гэты час —
Ёсць і шышак і зярнятак
Аж на ўсю зіму запас!

Васіль Вітка

КУРАПАТКА

Снег наўкол, а ў курапаткі
ані норкі, ані хаткі.
Што ж паесці? Дзе паспаткі?
Мерзнуць лапкі ў курапаткі.

З'ела б церпкую каліну
ці кісліцу-журавіну —
за кустамі вельмі блізка
ходзяць страшны воўк і ліска.

Легла спаць у снежны ложак,
пад сабой не чуе ножак.
Раніцой на прыгуменні
ты пасып ёй круп са жмені.

Данута Бічэль-Загнетава

ВЕРАБЕЙ

Холад цісне ўсё мацней,
Стынуць дрэвы ў шэрані.
Прабірае да касцей
Верабейку шэрага.
Скача, скача па двары,
Пырхае, чырыкае.
Гора, што ні гавары,
Гора, дый вялікае.
Абляцеў ўсё сяло,
Гумны ўсе і сметнікі, —
Ні крупінкай, як назло,
Не разжыўся, бедненькі.
Ох і цяжкая зіма
З лютай сцюжай гэткаю!

Сеў бядак і задрамаў
Пад старой паветкаю.
І сасніў, нібыта зноў
Свеціць сонца весняе,
А яды — на сто гадоў
У запас нанесена!
Прахапіўся верабей,
Зірк: ажно за студняю,
У кармушцы, на вярбе,
Снегіры палуднуюць!
Ён туды — чырык! чырык!
Узяцеў на дошчачкі:
— Расступіцеся, сябры,
Дайце мне хоць трошачкі!

Ніл Гілевіч

СНЕЖНЫ ДЗЕД

Колькі шуму, колькі смеху:
Дзеда лепім мы са снегу!
Задала зіма работы —
Па двары кацілі ўтрох
І паставілі ля плота.
Дзед стаіць, хоць і без ног,
Замест рук уткнулі палкі,

Вочы — вугалю кавалкі,
Нос — чарэпак з гладыша,
Барада — шматок кудзелі,
А на лысіну надзелі
Кош замест капелюша.
Ну і дзед! Відаць, яму
Тут стаяць усю зіму.

Ніл Гілевіч

ЗИМОВАЯ ЗАГАДКА

У якой пярэне
зайчык не прастыне?
Ля якой падушкі
ён пагрэе вушкі?

Данута Біцэль-Загнетава

ЗАГАДКІ

Матылі насіліся,
Над зямлёй кружыліся,
А як долу ўпалі —
Белым пухам сталі.

(С)жнчяікн

Над палямі, над лясамі,
Над шырокімі лугамі
Ў небе птушкі праляталі,
Пух бялюткі пагублялі.

(С)енгавячхмркі

Ён без фарбаў, без алоўка
На акне малюе лоўка
лапкі елак, пальмаў вецце...
Як жа той мастак завецца?

(С)ароз

Ні тых дошчак, ні цвікоў—
Мост ляжыць між берагоў.
Што за мост? А будаўнік —
Дзед, вядомы чараўнік.

(С)ароз

Як жыве — заўжды маўчыць,
Нерухома ён ляжыць,
А вясной, калі памрэ,
Мчыцца з гор, шуміць, раве.

(С)енг

На зіму ён спаць кладзецца,
Да вясны аж не працнецца,
А прыгрэе сонца ледзь —
Выйдзе з логава...

(С)едзвездм

Скача ён хутка і лоўка
Па лесе, па полі, як мячык:
Імчыць, уцякае ад воўка
Спуджаны шэранькі...

(С)ячнйз

Нічыпар Парукаў

МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

Калі на Куццю неба зорнае — будзе багаты прыплод жывёлы, добры ўраджай на ягады.

Студзень пагодны — год будзе плодны.

Як студзень цёплы на лік, дык завідны сакавік.

Студзень мяце — ліпень залье.

Калі ў студзені дажджы — дабра не ждзы.

У студзені марозы — на полі ўраджай.

Калі не будзе зімою бела, то не будзе ўлетку зелена.

Студзень імглісты — мокры год; студзень халодны — позняя вясна і дажджлівае лета.

Яснае неба зімою — перад моцнымі марозамі.

Кот ляжыць сярод хаты — будзе цёпла; спіць на печы — да марозу.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Ці здагадаліся вы, чаму гэты месяц называецца «студзень»?
2. Які месяц на Беларусі самы халодны?
3. Што вы ведаеце пра народнае свята Каляды?
4. Намалуйце навагоднюю ёлку.
5. Якая кніга называецца «снежнай»?
6. Сляды якіх жывёл вы бачылі на снезе? Апішыце іх ці намалуйце.
7. Якая птушка выводзіць птушанят зімою?
8. Адкуль паходзіць назва птушкі крыжадзюб?
9. Па якіх прыкметах можна распазнаць зімою ліпу сярод іншых дрэў? (Па апушаных галінках і арэшках з крыльцям).
10. Калі вам надарыцца быць у хваёвым лесе, звярніце ўвагу на шышкі елкі. Адны з іх — абгрызеныя (гэта сілкавалася вавёрка), іншыя — узлажмачаныя (гэта папрацаваў дзяцел). Параўнайце іх, навучыцеся адрозніваць.

ЗІМА. ЛЮТЫ.

Люты— апошні месяц зімы. У лютым вясна з зімою змагаюцца. Халодныя мяцеліцы і завірухі змяняюцца адлігамі. Плачуць ледзяшы...

Сонейка ўзнямаецца вышэй. Дзень прыбывае на дзве гадзіны.

У народзе гэты месяц называюць «бакагрэем». Сонца прыгравае, а ў цяні мароз за нос хапае...

Народная мудрасць гаворыць так: пытаецца люты, ці добра абуты.

МЕСЯЦ ЛЮТЫ

У футра цёплае адзеты,
у валёнкі белыя абуты,
ішоў сваёй хадой сагрэты,
дрымучым лесам месяц люты.
Стаяла ночка, пёк мароз.
Парыпваў лёгка свежы снег.
А на плячах вандроўнік нёс
вялізны поўны белы мех.
«Цікава, думаў люты-месяц, —
што ў гэты мех зіма паклала?»
Каля пянька прыстаў у лесе
і развязаў мяшок памалу.

— У-у-ух, як змарылася без руху!
На волю мне! —
Тут люты чуе завіруху,
яна з мяшка — як шугане!
І расхадзілася на волі,
мяла, круціла, як магла, —
і агарнула лес і поле
адна суцэльная імгла.
І заблудзіўся люты ў лесе
(яму паспачуваем мы),
ён доўгі час блукаў па снезе,
апошні, трэці сын зімы.

Васіль Жуковіч

ЗІМА ЗЛУЕЦЦА

Люты — капрызны месяц: невядома, калі якое будзе надвор'е. Бы-
вае пагодны адзін-другі дзянёк: днём сонечна, капае са стрэх. Дрэвы
скідаюць з сябе снежанскія коўдры і стаяць у чулай дрымоце. Навокал
пахне смалою, карою дрэў, сырым снегам, здаецца — вясна.

А раптам з начы наляціць злосны вецер і скуголіць некалькі сутак
ля вуглоў, шастае па страсе, брынкае аканіцамі, свішча ў голлі дрэў,
завывае паміж будынін. Глянеш у акно: разгулялася мяцеліца, свету не
відаць. Задзьмуты дарогі, насыпаны гурбы вышэй платоў — ні прайсці,
ні праехаць.

— Злуецца зіма, не хоча аддаваць свайго, — кажуць на такую гуль-
ню старыя людзі.

Яўген Крамко.

ЗАВІРУХА

У бубны дахаў вецер б'е,
Грыміць па ім, звініць, пяе,
І спеў ліецца ўсё мацней, —
Гулянку справіў пан Падвей.
У бубны дахаў вецер б'е,

Грыміць па ім, звініць, пяе,
Па вулках вее дзікі хмель,
Гудзіць сп'яная мяцель.
У бубны дахаў вецер б'е,
Грыміць па ім, звініць, пяе.

Максім Багдановіч.

СІНІЧКА НА БАЛКОНЕ

Ранкам сон — салодкі самы.
Хто не высыпаўся — бядак.
— Прагані сінічку, мама,
Вунь расцінькалася як...

А сінічка на балконе
Не сціхае: цінь ды цінь!
— То ж вясны пачатак, соня, —
Кажа маці. — Чуеш, сын?

Галіна Каржанеўская

КУРАЧКА

Выйшла курачка на снег,
Пагуляла трошкі.
Гэта ж гора, а не смех —
Босенькія ножкі.

Цыпка бегает па снезе,
Мёрзне з непрывычкі.
На адну нагу прысела:
— Дайце чаравічкі!

Ларыса Геніюш

АБЛІВАХА

Абліваха! Абліваха!
Дождж узімку — гэта ж цуд!
Хто, скажыце мне, пад дахам
Хоць на міг уседзіць тут?!

Абліваха! Абліваха!
Ногі коўзаюць, хоць плач!
Каб не бразнуцца з размаху,
Кожны з нас цяпер — цыркач.

Алег Мінкін

ЛЮТЫ

Ідзе па зямлі Люты і пытае ў кожнага, ці добра адзеты і абуты.

Зайшоў у сяло, пастукаўся да дзеда з бабай:

— Іду лютаваць! Сумёты намятаць! Дарогі засыпаць, усіх у хату заганяць. Люты я! Пытаю, ці ўсе добра адзеты, абуты?

— Усе, усе! — адказвае дзед. — У мяне кажух ёсць і валёнкі. У маёй бабы таксама кажух, і валёнкі, і цёплая хустка. І авечкі, і карова ў цёплых хлявах. Хату прызваю асыпаў, дроў назапасіў... Ідзі, лютуй!

Супакоіўся Люты і пайшоў у лес да лясных птушак і звяроў.

— О-го-го-го! — крычыць на ўвесь лес, аж рэха разлягаецца.

— Я лю-у-у-уты! Іду лютаваць! Сумёты намятаць! Дарогі засыпаць!

— А ў мяне цёплае дупло! Я накрыюся хвостом і буду спаць! Лютуй! — кажа вавёрка.

— А я ў бярозе лапу смакчу... — сапе скрозь сон мядзведзь. — Лютуй сабе!

— А я ў нару схаваяся! — махнуў рудым хвостом ліс.

— Я ямачку ў снезе зраблю! — сказаў заяц. — Я цяпер беленькі, і ніхто мяне не прыкмеціць.

— А я не баюся ні марозу, ні завеі, я ў цёплай камізэльцы! — ціўкнуў снягір.

— Я падамся да ч-ч-чалавечага прытулку-у! — застракатала сарока.

І ўсе звяры і птушкі пахаваліся. Хто ў нару, хто ў дупло, хто пад снег.

І што тут пачалося! Люты як падзьме — сумёты, як горы, вырастаюць. У маленькіх ялінак і сасонак толькі чубы з-пад снегу тарчаць. На рэчцы страляе лёд. А Люты лютуе. То марозам прыцісне, то завей ў вочы сыгне.

Доўга лютаваў. Нарэшце стаміўся, лёг пад сасною адпачыць ды і заснуў. Спіць сабе Люты і не чуе бяды.

А сонейка выглянула з-за хмар, прыгрэла на сасне снег... І пачало з ледзяшоў капаць. Кап! Кап!

Выскачыла з дупла вавёрка і зацокала на ўвесь лес:

Спіць Люты! Спіць, не чуе,

Што вясна яму рыхтуе!

Выляцеў з дупла дзяцел і застукаў дзюбай: тэлеграму адбівае:

Спіць Люты! Спіць пад сас-ною,

А Са-ка-вік ужо за спі-ною!

А з ледзяшоў: кап! кап! кап!

Раптам — кап! — проста Лютаму на нос. Падхапіўся Люты, дзьмухнуў раз, другі завей, але сілы ўжо няма!

Чуе, Сакавік недалёка!

Клаўдзія Каліна.

ПАДВЕЙ

Падвей — гэта той дух, які круціцца ў віхры. Ён насылае на людзей асаблівую хваробу, якая таксама называецца Падвеем: наляціць віхор на чалавека — і скруціць яму галаву набок, адніме мову, а то скурчыць руку ці нагу. Таму трэба ратавацца ад віхру. Калі ён круціцца, трэба паказваць яму кукіш: гэта Падвей не любіць і праімчыцца бокам, не за-крануўшы чалавека.

З беларускай міфалогіі

У КАГО НАЙЛЕПШ У ХАЦЕ

Сярод лесу, на гары,
Пазбіраліся звяры —
Пра жыццё пагаварыць:
У каго найлепш у хаце,
У каго найбольш багацця.
У мядзведзевай бярозе
Мох і лісце на падлозе,
Замест столі — пні ды лом,
Замест бэлек — буралом.
У бярогу цяжка ўлезці
І няма чаго там есці.
Як тут жыць, тут толькі спаць,
Лапу з голаду смакаць.
Ой жывецца дрэнна тут,
У мядзведзя кепскі кут.
Дзе лам'ё, галлё, кусты,
Ў сасонніку густым,
Каля каменя пад горкай
Ў лісы малая норка.
Хоць насцелены тут пух,
Але хатка, як катух.
У лісы малыя дзеткі
Часам б'юцца за аб'едкі,
І куды ты нос ні ткні,
Дык запасаў ані-ні.
І жывецца кепска тут,
Дрэннымі домік, дрэннымі кут.
Нібы ўлез у каламазь —
На дзіку і бруд, і грязь.
Ён жыве ў гушчары,
Без бярогі, без нары,
Лычам мох, траву разрые
І ў зямлі ляжыць па шыю.
Ой, жывецца дрэнна тут,
І ў казулі шмат пакут

Лось жыве не лепш у лесе.
Рожкі віламі развесіць,
Стане часам пад сасну,
На хвіліначку заснуць.
Калі наледзь або слота
Дзе ні стане — там і хата.
Так бывае частавата:
Хцівы воўк раззявіў пашчу,
Ён ад раніцы быў нашча.
Не цікавіла размова,
Ён не пікнуў ані слова.
Голад выгнаў яго з хаты,
І стаяў, маўчаў кудлаты.
Глянёце ўверх, зірніце зорка,
У дупле жыве вавёрка.
І сказаць, вядома, можна,
Што жыве яна заможна.
Паглядае кожны ласа
На вавёрчыны запасы,
Бо насыпана, як з меха,
Шышак, ягадаў, арэхаў.
У вавёркі працавітай
Ад дажджу ўсе прыкрыта.
У пакоіку дупляным
Чыста, суха і прыбрана.
У вавёрчынай святліцы
Часта сон цудоўны сніцца.
Як прыгожа, цёпла тут,
У вавёркі добры кут.
У яе найлепш у хаце,
У яе найбольш багацця.
Аж да позняе пары
Гоман быў у тым бары,
Дзе сабраліся звяры
Сярод лесу, на гары.

Станіслаў Шушкевіч

ГОД

/Урывак/

Нарадзіўся Новы год, маленькі, слабенькі, маладзенькі, стаў днямі расці, крапчэць і па свету раззірацца, што да чаго.

Бачыць, на свеце непарадкі вялікія: скрозь Зіма запанавала: усюды снягі залягаюць, марозы трашчаць — у хованкі гуляюць, ветры гудуць, з хмараў лявоніхі ды мяцеліцы скачуць ды з гурбамі жартуюць. Людзям песна і цёмна, бо вуліцы пазаносіла роўна з платамі, вокны гурбы пазакрывалі, ды і сонейка божае на такія непарадкі глядзець не хоча. Выбяжыць на неба, ды і то, ухутаўшыся туманом, чым дужэй, уцякае дамоў. Рэдка калі твар свой праз цікавасць адкрые, каб заглянуць на дуроўства ветраў ды марозаў.

Стаў Год думаць ды гадаць, як яму паступіць, як сваю гаспадарку пачаці. І вот клікнуў ён Вясну. Вясна тут як тут у помач яму стала: Зіму вон прагнала, снягі паразмывала, лёды пазрывала, зямлю адчыніла і пусціла расу на Белую Русь ды на ўвесь свет.

Ветры, убачыўшы веснавую гаспадарку, змяніліся, сталі рахманья, слухмяныя, ласкавыя, — адно калі-некалі, убачыўшы хмарку, забунтуюцца, зашумяць, запыляць, а як Вясна іх, ушчуваючы, хопіць харашэнька за чуб, за вусны, кінуцца ў плач, і пальюцца слёзы буйным дажджом. Паплачуць, паплачуць ды і сціхнуць і шчырэй яшчэ Вясне памагаюць. Сонейка, убачыўшы другія парадкі, выходзіць на неба ўва ўсёй сваёй красе і нярада на кароткі супыначак хавацца.

Уладзімір Дубоўка.

АДКУЛЬ ВАЎКІ

Засталіся дробныя сіроты ад бацькі, маткі. Некаму было карміць іх, а ці даглядзець: недзе было ім падзецца. Тады Бог зжаліўся над імі і здзелаў ваўкоў. А раней скот быў без пастухоў, самапасам хадзіў. Ну, ваўкі як сталі скот есці, шкоду дзелаць, людзі і давай наймаць пастухоў. І гэтых сірот нанялі. Сталі яны і сыты, і адзеты. А ваўкі так і пашлі адгэтуль.

З беларускай міфалогіі.

МЯДЗВЕДЗЬ.

Ці ведаеце, скуль узяўся мядзведзь? Мядзведзь перш быў такі ж самы мужык, як і ўсе мы, гарапашнікі. Даўно тое было. Людзей было мала. Гэта цяпер так народу намножылася, што чуць зямля іх паднімае. Каб не ўмерлі, та б неба падперлі. А даўней людзі жылі там-сям па лесе, лавілі звера, птушак, а ў азёрах ды ў рэках — рыбу. Улетку збіралі ягады, грыбы або капалі карэнне й запасалі на зіму. Больш усяго запасалі арэхі і мёд. Пчол было тады багацька. Яны самі вадзіліся ў дуплах і ў зямлі і норах. Па лесе і цяпер яшчэ е пчолы ў дуплах. Іх называюць

слепат. Людзі шукалі пчол у дуплах, і хто перш знайшоў, таго і былі тыя пчолы. Ён абвязваў тое дрэва, дзе знайшоў пчолы, і ўжо ніхто не мае права іх чапаць. Але быў адзін гультаяваты мужык. Яму не хацелася самому шукаць пчол, дык ён выдзіраў чужыя. Толькі цяжка яму было ўзлазіць на дзерава. От пачаў ён шукаць такога чарадзея, які б зрабіў, каб лягчэй было лазіць на дзерава.

За сямю лясамі да за сямю балатамі жыў такі чарадзеі, што ўсё мог рабіць. Пайшоў да яго той чалавек. Ідзе ён да ідзе лесам, бачыць — ліпа абвязана, думае — пчолы. Падышоў бліжэй, зірнуў, аж дупло зусім нізка, а ў ім мёд. Выдраў ён тыя пчолы і пайшоў далей. Бачыць — другое дзерава абвязана. Выдраў ён і тыя пчолы. Падыходзіць к зямлянцы таго чарадзея. А яго няма дома. Глядзіць, аж тут жа пры самай зямлянцы ў дзераве пчолы. Давай гэта ён іх драць. Але вось ідзе чарадзеі. Зірнуў ён на таго чалавека да і кажа:

— Ну, з гэтае пары і ты, і твае дзеці, і ўвесь твой род будзеце толькі пчол драць.

І абярнуў чарадзеі таго чалавека ў мядзведзя. Так от адкуль узяўся мядзведзь.

З беларускай міфалогіі.

ЗУБРЫ

Белавежаю крочаць зубры,	І мядзведзі, і злыя ваўкі
Пушчы слаўнае валадары.	Зразу кідаюцца ў бакі
І гарбы ў іх крутыя, і рогі,	Толькі зайчык адзін не баіцца,
Саступаюць усе ім з дарогі:	Скача, скача ля светлай крыніцы.

Ларыса Геніюш

Зубр — самы вялікі і магутны звер беларускіх лясоў. Ён не баіцца зімовай сцюжы. Цёплае футра ратуе яго ад самых моцных маразоў.

КАРАСЬ

Закапаўся карась	Цёпла, добра яму.
У азёрную гразь.	Так праспіць ён зіму

Ніна Галіноўская

На дне вадаёмаў, зарыўшыся ў мяккі глей, зімуюць карасі, карпы, ліні. Аднак такія рыбы як ляшчы, плоткі, акуні не спяць. Менавіта гэтыя рыбы трапляюць на вуду рыбакоў-аматараў, становяцца здабычай выдры, якая лоўка палюе на рыб, плавае і нырае.

Асабліва добра адчуваюць сябе пад ільдом ментузы. Яны выходзяць з-пад карчоў, дзе правялі лета, і накіроўваюцца на нераст. У студзені яны адкладваюць ікрынкі, з якіх народзяцца маленькія ментузы.

ШПАКОЎНЯ ЎЗІМКУ

Шпакоўня ўзімку не пустуе —	Завейай белаю зіма.
Збудова хлопчыкаў малых.	І вось лятуць яны да хатак
У ёй, калі мароз лютуе,	Між хвой галіністых, кашлатых —
Зімой ратуюцца дзятлы.	І страху іхняга няма!
Пужае дзятлікаў стракатых	

Еўдакія Лось

Якім бы суровым не быў люты, жывыя істоты адчуваюць надыход вясны.

Ажыўляюцца зайцы, якія на лясных палянах наладжваюць сапраўдныя спаборніцтвы — бегаюць, скачуць.

Пачынаюцца лісіныя «вяселлі», вавёрчыны гульні. Спрытныя звяркі ганяюцца адно за адным, маланкай пераскокваюць з дрэва на дрэва. Бегаюць па снезе.

У мядзведзіхі нараджаюцца маленькія (500 г.) медзведзяняты, два або тры.

У сонечныя лютаўскія дні весела шчабечуць вераб'і і сініцы.

ЗІМОВЫ САД

Заснежаны, маўклівы,	Пра ціхі гром над вуліцай
Наш сад не спіць, а марыць	І звонкія суквецці,
Пра ручаёк імклівы	Пра тое, як частуюцца
І ў небе птушак хмары,	Антанаўкамі дзеці.

Іван Муравейка

СІНІЦЫ

Замерзлі рэчкі і крыніцы,	Вясна надыдзе — і пяюшкі
Пад палазамі снег рыпіць.	Зноў паляцяць у лес назад.
Зляцеліся да нас сініцы,	Успомняць нашыя кармушкі
Каб да вясны ў садзе жыць.	І наш гасцінны добры сад.

Паўлюк Прануза

ВЕРАБЕЙЧЫКІ

На марознае акно	Верабейчыкаў-сяброў
Падаюць сняжынкi.	Чым магу частую.
Я збіраю са стала	І спяваюць у вакне
Хлеба акрушынкi.	Шэрыя клубочкі.
Для крылатых пеюноў	Пацяшаюць сэрца мне
Снеданне рыхтую.	Ад рана да ночкі.

Сяргей Новік-Пяюн

СЯБРОЎКІ

Хто там грукае ў акно?
Гэта вы, сінічкі?
Я прачнулася даўно,
Запляла касічкі.
Вось надзену кажухок,
Выбегу на ганак.
З лесвіцы змяту сняжок,
Вынесу сняданак.

Тут халва і тваражок,
Скрылічак каўбаскі,
Цёплы з мясам піражок —
Ешце, калі ласка.
У абед, сінічкі, зноў
Прылятайце смела.
Ну а мне пара домоў,
Я ж сама не ела.

Васіль Вітка

СНЕГІРОК

На рабінавы сучок
Сеў чырвоны камячок.
Страсянулі мы рабіну —

Паляцеў ён на каліну.
Здагадаўся Васілек:
— Гэта птушка снегірок.

Ніна Галіноўская

Пад іншы год у холад люты,
 Калі ўсе рэчкі лёдам скуты
 І ўсё пад снегам качанее,
 Глядзіш — цяплом табе павее,
 І з поўдня вечер хмары гоніць,
 У вокны дождж буйны зазвоніць
 І з капяжоў руччом сцякае,
 І снег жыўцом ён паядае.
 Скідае лес убор зімовы.
 І шум другі на лад-спеў новы
 Над борам цягне несканчона.
 І фанабэрыцца варона:
 «Вясна! вясна! гразь! гразь!» — спявае,
 Як бы вясну ўжо сустракае.

Ды гэта толькі кпіны-жарты:
 Зімой цяпла чакаць не варта —
 Зіма свайго не падаруе,
 І злосна ветрам засвідруе,
 Ды так пацягне, так зайграе,
 Што проста нос табе зрывае.

Урыўкі з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля»

ЛЮТЫ

Запытаўся Люты:
 — Ці добра абуты?
 — Я абуты, —
 Кажа Янка, —
 Стаў на лыжы
 Каля ганка.
 Паімчаў ён
 Па лыжні,
 Снег, як цукар,

Хоць лізні.
 Ззяе сонца,
 Слепіць вочы,
 За сялом
 Спыніўся хлопчык.
 У лагчынцы,
 Ля гары,
 Янкавы былі
 Сябры,

Тут ляпілі
 Снегавік,
 Той, хто ключ зімы
 Вартуе...
 Хутка люты
 Адлютуе,
 Завітае
 Сакавік.

Авар'ян Дзеружынскі

ЗАГАДКИ

Зімою грэе,
Вясною тлее,
Летам памірае,
Восенню ажывае.
(гэнС)

З двара
пабегла гара.
— Ці надоўга? —
спытаемся мы.
— Да новай зімы.
(гэнС)

Стаіць у лесе дрэўца,
пад ветрам лёгка гнецца,
а гронкі ягадак гараць,
і снегіры да іх ляцяць...
Хто здагадаецца,
як дрэўца называецца?

(Рабіна)
І ў сто гадоў я малады.
Маё насенне — жалуды.
(Дуб)

Заўсёды, летам і зімой,
мае іголачкі са мной.
Галінак у мяне багата.
Я сустракаю з вамі свята.
(Ёлка)

Усюды мне адкрыты шлях
і на дварах, і на палях.
Сляды чужыя замятаю,
ды і свае не пакідаю.
(Мяцельца, завес)

Што за беленькая мушка
Апусцілася на вушка,
Ледзь чутно паказытала,
Штосьці вушку пашаптала,
І праз міг яе не стала.
(Склянічка)

Што зімою камлём уверх расце?
(шквельг)

Ніл Гілевіч

З грываі, а не конь,
з рагамі, а не бык,
з барадою, а не казёл.
Гучна-гучна зароў
цар пушчынскіх звяроў.
(Зубр)

Ён прысмакаў з'еў нямала,
а калі харчоў не стала,
лапу смокчучы заснуў,
ледзьве не праспаў вясну.
(Мядзведзь)

І маставік ён, і мастак.
Ён мосціць холадам, дзівак,
малое холадам, дзівак.
Завуць яго...
Хто скажа як?
(Мароз)

Прыляцела да кармушкі
размалёваная птушка,
а знайшла ў кармушцы сала,
дык і ласавацца стала.
(Сініца)

Я засяваю дол ігліцай
Спрадвеку слаўлюся жывіцай.
(Сасна)

Васіль Жуковіч

Моўчкі ідзе,
Моўчкі ўпадзе,
Моўчкі ляжыць,
А памрэ — пабяжыць.
(гэнС)

Уладзімір Мацвеенка

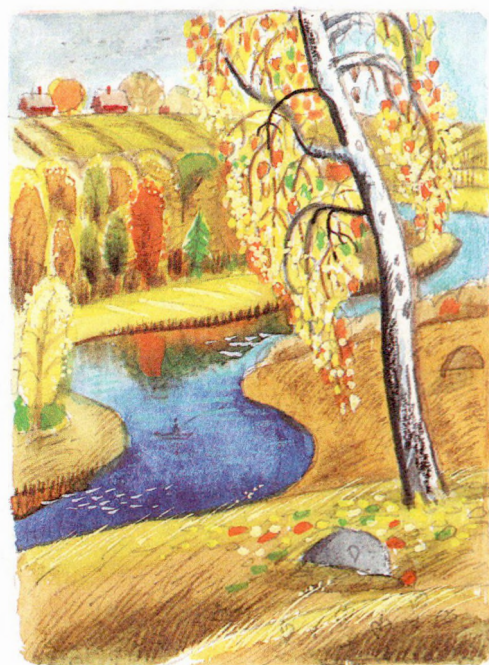
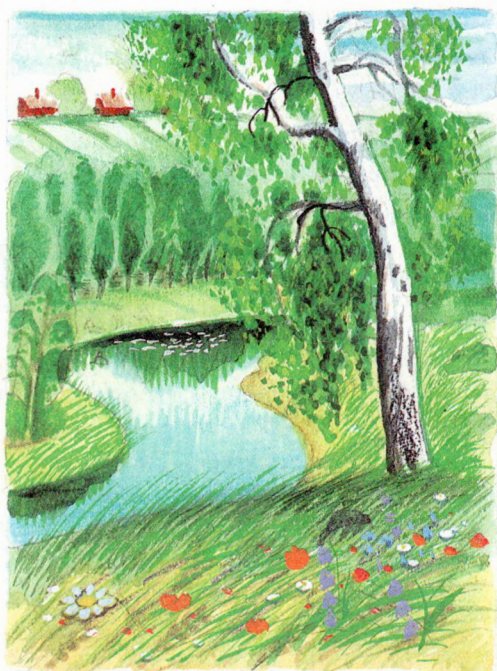
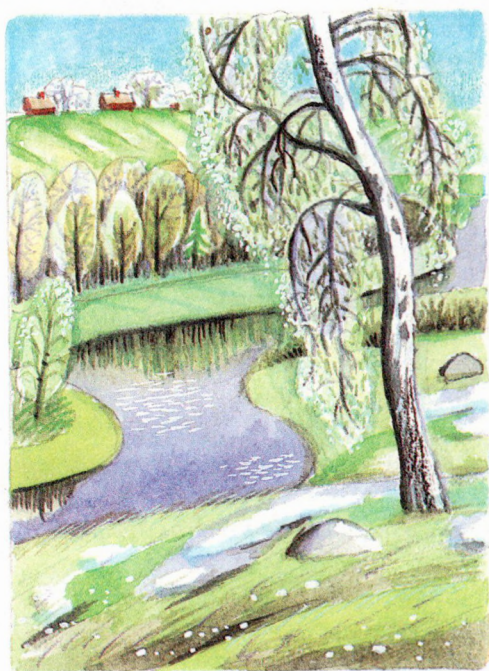
МУДРАСЦЬ НАРОДНЫХ НАЗІРАННЯЎ

Які снег у лютым, столькі травы ўлетку.
У лютым востры мароз — зіма кароткая.
Люты вады напусціць, а сакавік падбярэ.
Калі ў лютым трываюць сталыя маразы — лета будзе гарачае.
На дубе многа жалудоў — будзе вострая зіма.
Кругі вакол сонца — перад працяглымі маразамі і завірухамі.
Перад маразамі дым з коміна ўзнямаецца слупамі, перад адлігаю —
сцэлецца па зямлі.
Сабака качаецца — да адлігі, снегу.

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Чаму апошні месяц зімы называецца «люты»?
2. Назавіце ўсе тры зімовыя месяцы. Запомніце іх назвы.
3. Як змяняўся дзень на працягу зімы?
4. Складзіце казку ці невялічкую замалёўку пра зіму, яе характэрныя, пра жывых істот у гэтую пару года.
5. Якія дрэвы растуць каля вашага дома, дзіцячага сада? Навучыцеся адрозніваць іх па пупышках, кары і пладах.
6. Паназірайце, як перамяшчаюцца па зямлі вераб'і і галубы.
7. Дзе зімуюць карасі?
8. Якія рыбы не спяць пад льдом?
9. Які звер «купаецца» ў зімку?
10. Параўнайце гэтых птушак. Знайдзіце адрозненні паміж імі. Запомніце як яны называюцца — снягір, крыжадзюб, сініца.
11. Чый гэта след?
12. Які звер пакідае птушыныя сляды? (Выдра)
13. Назавіце самага вялікага і магутнага зверу беларускіх лясоў.

ПОРЫ ГОДА

Мастак Т. Беразінская

ЗАКАНЧЭННЕ

ЛАДА

ЛАДА — трымаў парадак на зямлі — лад, і пад яго апекай усё ішло парадкам, ладам, кругам: пасля дня наступала ноч, пасля зімы—лета, і ўсё ў сваім парадку, усё ў ладзе.

З беларускай міфалогіі

ГОД І ЯГО РОД

Год стары дзяцей склікае.
Ён да ўсіх пытанне мае.
Сеў паважна ў крэсла:
— Што, вясна, прынесла?
— Я прынесла травы, кветкі,
Птушкі ў неба, рыбу ў сеткі.
А я, лета, нясу хлеба,
Маю ягад, колькі трэба,
Усе зграбаю сенажаці,
Не сяджу ніколі ў хаце.
Людзям збожжа, дрэву — плод,
Птушкам — гнёзды, пчолам — мёд.

Я, татуля, — твая восень.
Змалаціла ўсё калоссе.
У садзе яблыкі паспелі.
Птушкі ў вырай адляцелі.
Я арэхаў назбірала,
Бульбу ў полі пакапала.
— Я — зіма. Работу маю:
Дол абрусам засцілаю.
Я дні-ночы на хаду.
Пражу белую праду.
Едзе сын, Новы год, —
Вось і ўвесь дзядулеў род.

Ларыса Геніюш

МЕСЯЦЫ ГОДА

Кажуць, мова мая аджывае
Век свой ціхі: ёй знікнуць пара.
Для мяне ж яна вечна жывая,
Як раса, як сляза, як зара.
Гэта ластавак шчабятанне,
Звон світальны палескіх крыніц,
Сінь чабору, і барвы зарніц,
І буслінае клекатанне.
Калі ж хто загадае: «Не трэба!» —
Адрачэцца ад мовы народ, —
Папрашу я і сонца, і неба:
Мне не трэба ні славы, ні хлеба,
Асудзіце на безліч нягод.
Толькі месяцаў назвы пакіньце,
Назвы родныя роднай зямлі,
Пра якія з маленства ў блакіце
Бор шуміць і пяюць жураўлі:

Студзень — з казкамі снежных аблокаў,
 Люты — шчодры на сіні мароз,
 Сакавік — з сакатаннем і сокам,
 Непаўторных вясновых бяроз,
 Красавік — час маланак і ліўняў,
 Травень — з першым каханнем, сяўбой,
 Чэрвень — з ягаднаю зарой,
 Ліпень — з мёдам,
 З пшаніцаю — жнівень,
 Спелы яблычны верасень,
 Светлы кастрычнік
 У празрыстасці чыстай крынічнай,
 Лістапад — залаты лістапад,
 Снежань — першы густы снегапад...
 Ці плачу я, ці пяю,
 Ці размаўляю з матуляю —
 Песню сваю, мову сваю
 Я да грудзей прытульваю.

Пімен Панчанка

КОЛЕРЫ ГОДА

— Самы прыгожы —	— Самы ярчэйшы —
Колер зялёны.—	Колер чырвоны,—
У маі шапталі	Увосень рабіна
Бярозы ды клёны.	Шумела штодзённа.
— Самы гарачы —	— Самы бліскучы —
Золата колер,—	Колер бялюткі.—
Улетку звінела	Спявала зіма
Жытнёвае поле.	У заваявы дудкі

А дзеці казалі
 Прасторам і сонцу:
 — Усе колеры года
 Мы любім бясконца!

Іван Муравейка

Што за такія чатыры пары,	Другая — арэ і сее.
Што за такія чатыры сястры:	Трэцяя — росціць рупліва плады,
Першая — набірае вады,	Чацвёртая — есці ўмее.
	(Зіма, вясна, лета, восень)

Уладзімір Мацвееўка

ЛЯСНОЕ ВОЗЕРА

Зімою

Цуда: белая палянка
Там, дзе возера было.
Ну няўжо яно да ранку
Ноччу некуды ўцякло?

Я гляджу туды-сюды,
На абрусе беленькім
Толькі зайчыкаў сляды, —
Тут гарэзы бегалі.

Вясною

Ажыло, загаманіла,
Абудзілася ад сну.
Вунь кусты ўсе затапіла
І высокую сасну.
Мышоць свае ножкі
У вадзе бярозкі,

Не знайсці дарожкі,
Каб сустрэцца ім.
Ручайкі спяшаюць,
Між кустоў пятляюць,
Стаць ім вельмі хочацца
Возерам лясным.

Летам

Цёплае, прыветнае
Возера летняе,
Чыстая вадзіца,
Хочацца напіцца.
Сонца палілося,
Высока ўзнялося,
У спякотны поўдзень

Лось сюды прыходзіць,
Мы не забываем,
Тут адпачываем.
А каб не змялела
Возера лясное,
Поўняць яго хмары
Вадой дажджавою.

Восенню

Хараство якое
Возера лясное —
Не пазнаць зусім,
Стала раніцою
Возера лясное
Залатым.
Свае жалудочки
Скінулі дубочки,
А рабіны — гронкі,

Што гараць, як зоркі...
Бярозы-дзяўчынкі
Лісце-залацінкі,
Як прамень зары —
Возера, бяры!
Возера лясное —
Вада залатая,
Хараство такое
Восенню бывае.

Яўген Крупенька

АЗБУКОЎНІК

Гэты «Азбукоўнік»
Склаў дзядзька Ягоўдзік.
Для дзяцей і для бацькоў,
Маіх даўніх сяброў,
Што не крыўдзяць птаху, зверу,
У дабро і казку вераць.

А АЛЕНІ

Алені пасуцца на ўзлессі.
Іх рогі нібыта дзівосныя кветкі.
Глядзі далёк і любуйся,
а бліжэй не падыдзеш.

Б БАБРЫ

Бабры — славутыя майстры.
Без сякеры і без пілы ладзяць
сабе хаткі. Хочаш з імі сябраваць
— без запінкі паўтары:
«Дабёр, бабёр, бабраняты
на падбор!»

В ВОЎК

Воўк самы люты драпежнік,
які жыве ў нашых лясах і пушчах.
У вачах у шэрага заўжды
адна загадка:
«Стаіць баран у полі, просіць долі:
— Дайце мне долю,
над усімі волю!..»

Г ГЛУШЭЦ

Глушэц на дасвецці такуе ў бары.
А хто яго пачуе, той зразумее
мову травы і дрэў, звяроў і птушак.

Д ДРОЗД

Дрозд у лесе над рэчкай
спявае-пытаецца:
«Хто два разы
на свет нараджаецца?»

ДЖ ДЖАЛА

Джала ў пчалы маленькае,
затое — удаленькае.
Ад пчалінага пацалунка
не захацаца ласунка.

ДЗ ДЗІКІ

Дзікі — свойскім свінням сваякі.
Жывуць яны на волі, ядуць карэнні
і жалуды. Вельмі любяць бульбу:
вараную, параную,
смажаную, сырую —
любую!

Е ЕЛКА

Елачка-елачка схавала нас
ад дажджу,
мы тваю загадку дзесям загадаем:
«Ехалі паны на рабым кані,
паскідалі каптаны, не схацелі
толькі тры прыгажуны».

Ё ЁРШ

Ёрш клые— аж вуда гнецца.
А вудар не рад, злуецца.
Вось улоў дык улоў:
нават кот не наесца!

З ЗУБРЫ

Зубры — бароў і гаёў нашых
слаўныя ўладары.
А сталіца іхняя —
Белавежская пушча.
Добра жывецца
пад аховай зубрынаю
зверу лясному і пташцы малой.

К КУНІЦА

Куніца-куня — спрытная ласуны.
Не абмінае гнёзды птушыныя,
палюе на вавёрак і зайцоў.
А куніцын кажушок —
жаданая здабыча для паляўнічага.

М МЯДЗВЕДЗЬ

Мядзведзь нават зімою,
калі у бярозе спіць,
галодны смокча лапу
і мёд пчаліны сніць.

О

О — літара салодкая.
На ягадку падобная.
На суніцы і чарніцы,
на маліну і ажны,
на брусніцы, буякі і журавіны.
У вас яшчэ не пацяклі слінкі?

Ж ЖАЎРУКІ

Жаўрукі —
першыя пасланцы вясны.
Каб хутчэй прагнаць зіму,
памагайце ім песенькай-замовай:
Жавароначкі прыляціце,
Цёпла лецейка прынясіце,
Бо зімачка надаела,
Усе хлебушкі пераела.

І ІЎЧЫК

Іўчыка ніхто не бачыў.
Людзі баюць: ён тады спявае,
як папараць-кветка зацвітае.

Л ЛОСЬ

Лось — лясны волат,
а нікога не крыўдзіць.
Рогі ласіныя быццам карона.
Пэўна, за сілу і дабрыню
носіць карону гэтую лось.

Н НОРКА

Норка жыве ў норцы земляной
і старадрэвіне-дуплянцы,
але заўжды непадалёку ад вады.
Звярок — добры мышалоў,
а яшчэ лепшы рыбалоў.

П ПУГАЧ

Пугач — савіны цар — не начуе,
толькі днюе, ад змяркання да
світання на мышэй палюе.

Р РАК

Рак — здароўкаца мастак,
Клюшная цапне, і паверыш
прымаўцы-нявымаўцы:
«Рады рыбы — ракі рады,
рады ракі — рыбы рады».

Т ТУРУХТАН

Турухтан надзеў каптан.
Модны — з бантам-каўняром.
Па балоце цяпер ходзіць,
надзімаецца, выхваляецца:
«Вось які я важны пан!»

Х ХАМЯК

Хамяк — руплівы гаспадар,
яму не страшны холад, голад.
Цёпла ў хамяковай норцы,
цесна ад зярнятак у каморцы.

Ч ЧАРАПАХА

Чарапаха — і няўклуда,
і санлівая маруда.
А ці надта паспяшыш,
адкажыце мне,
з цэлай хаткай на спіне?

Ш ШПАКІ

Шпакі — садоў вартаўнікі.
Калі хатку ім змайструеш —
смачных яблык пакаштуеш.

С СІНІЧКА

Сінічка-невялічка
з надыходам зімы жаліцца:
«Сіверка, сіверка, сіверка...»
А вясною звонка хваліцца:
«У лесе красачкі сіненькія
з жоўтымі вочкамі цвітуць!»

Ф ФАЗАН

Фазан — дзівосны птах,
што з казкі прыляцеў.
Пэўна, ён уцёк з палаца,
з клеткі залатой.
Там было ўсяго даволі,
не хапала — волі

Ц ЦЕЦЯРУК

Цецярук вясною зух.
Толькі холад прыпячэ,
ён балбоча аж за двух:
«Прадам паліто, куплю кажух!»
Прадам паліто, куплю кажух!»
А як пацяплее, пые наадварот:
«Прадам кажух, куплю паліто!»
Прадам кажух, куплю паліто!»

Ы

Ы — вароты ў вадзяное царства.
А хто ўладарыць там,
здагадайся сам:
«Ва ўсіх дзетак адзенне з манетак,
крылі ёсць — а не лятаюць,
ног няма — ды не дагоніш».

Ь

Ь — мяккі знак не просты знак,
а маўклівы чараўнік.
Ён кітайскі нават рыс
ператворыць лёгка ў рысь.

Ю ЮРОК

Юрок гняздзіцца ў ельніку
і ў беразняку.
Заўсёды дрэвы рады
такому сябруку.

Э

Э — як месяц-маладзік,
носік мае, нібы цвік.
Па небе цёмначы гуляе
і «Азбукоўнік» наш чытае.

Я ЯШЧАРКА

Яшчарку за хвосцік, дружа,
не хапай.
Яшчарка ўцячэ,
хвосцік застанецца,
казачная нітачка
зараз жа парвецца.

ДОБРЫЯ ДЗЕЦІ

Паставілі дзеці сіло. Вераб'я
Хацелі злавіць на пашеху,
Злавілі сініцу, крычаць: — Вой-я-я!
А радасці колькі, а смеху!
Імчацца да маткі: — Сінічка, глядзі!
— А дзе ж вы ўзялі? — Злавілі,
Дастань ты ёй клетку, хутчэй пасадзі.
— Нядобра вы, дзеткі, зрабілі!
— Мы будзем яе і паіць і карміць,
Спявала б нам птушка прыгожа.
— Ах, дзеткі! У няволі яна замаўчыць,
Спяваць у няволі не можа...
Успомніце толькі, як нудна сядзець,
Як з хаты мароз не пушчае.
То ж дзень вам здаецца, як тыдзень ідзець,
Хоць я і ўсяк разважаю.
А птушку вы хочаце з хаткі яе
Узяць, пасадзіць у чужую...
Не мучце, пусціце, рыбулькі мае,
На волю яе залатую.
І матчыны словы ў сэрцах дзяцей
Ласкавыя струны кранулі,
І добрыя дзеці — прыклад для людзей! —
Сініцы свабоду вярнулі.

Алесь Гарун

ЧЫРВОНАЯ КНІГА

Празвінеў званок. Як ветрам здула вучняў з калідора. Хуценька селі за свае парты.

У клас увайшоў настаўнік Барвінак.

— Я хачу навучыць вас распазнаваць кветкі і расліны, галасы птушак і звяроў, іх норавы і звычкі, — так ён пачаў урок.

Увесь клас падняў рукі.

— Што такое?

Кожны пачаў расказаць сваё: як узыходзіць сонца, як спявае шпак, якога колеру дрэвы восенню, як вавёрка грызла арэхі.

— Добра, сябры, — супакоіў вучняў задаволены Барвінак. — А ці ведаеце вы што-небудзь пра Чырвоную кнігу?

— Што за кніга? — першым спытаў Андрэйка.

— У яе запісваюць рэдкіх звяроў, птушак, рыб, рэдкія расліны.

— А навошта запісваць?

— Каб усе ведалі, што яны рэдкія. Трэба берагчы іх.

— Пачытайце нам гэтую кнігу, — папрасіла Алеся.

— Добра, я паспрабую расказаць вам казку пра насельнікаў Чырвонай кнігі.

Клас прыціх, не зводзіў вачэй з настаўніка. Барвінак пачаў:

— Магутны лясны асілак Зубр задумаў аднойчы цікавае падарожжа.

Ішоў, ішоў Зубр і спаткаў Бурага Мядзведзя. Мядзведзь кажа:

«Сто гадоў назад прывольна жылося нашаму брату ў лясах Беларусі. Цяпер маем прытулак толькі ў Бярэзінскім запаведніку. Там забаронена высякаць старыя лясы».

Задумаўся Зубр, страсянуў паджарай грывай, сказаў:

«Пойдзем разам, мо яшчэ каго спаткаем».

Ідуць яны ды прыгадваюць даўнейшых лясных насельнікаў. На Палессі трапляўся дзікі кот. Каля Пінска вадзіліся рукакрылыя — гіганцкая вячэрніца і вялікая начніца.

Пачуў іх размову Барсук, папрасіўся ў кампанію, расказаў пра сваю бяду:

«Нас таксама мала засталося. Я падслухаў, як паляўнічыя казалі, што на барсукоў цяпер строга забаронена паляванне».

Выйшлі да ракі Прыпяці. Пачулі звонкае курлыкканне шэрага жураўля. Барсук-усёвед разгадаў трывожныя крыкі:

«Жораў скардзіцца, што іх сем'яў усё менш застаецца ў балотах, бо і балот меншае».

На сваю адзіноту наракалі чырвоны каршун, беркут, белая курапатка, пугач, белая чапля, чорны бусел, лебедзь-шыпун, трохпальцы дзяцел.

Пайшлі сябры далей. Трапілі ў край блакітных азёр. Прыляглі адпачыць. Матылькі лятаюць, конікі страчочуць...

Барвінак прыкмеціў, што вучні крыху стаміліся слухаць няпростую казку. Ён прапанаваў фізкультхвілінку.

— Паскачыце, конікі —
Залёненькія штонікі:
Прыг-скок! Прыг-скок!
Селі, пасядзелі,

Травіцу паелі,
На неба паглядзелі.
Прыг-прыг высока!
Скок-скок далёка!

Гуканку вельмі ўпадабаў чорцік Дуронік. Ён паддаваў азарту не толькі свайму Андрэяку, а ўсяму класу.

Хвілінка-весьялінка прайшла. Барвінак прадоўжыў чырвоную казку:

— На лузе тым жылі прыгожыя матылі — чорны апалон, махаон, адмірал. На старым дубе сядзеў жук-алень. Вясёлы сонечны зайчык трапляўся на яго чорна-матавым целе. Рогі вялікія, як у сапраўднага аленья.

Раптам з вады паказалася вялікая галава з маленькімі вачамі і доўгімі вусамі. Звяры спалохана падхапіліся, а «галава» кажа:

«Не бойцеся, я — азёрны Сом. Мае браты водзяцца і ў рэках. Мялеюць рэкі, няўтульна становіцца ў іх. Вось і мы трапілі ў Чырвоную кнігу».

«А яшчэ якіх рыб ахоўвае чалавек?» — спытаў Зубр.

Сом пакруціў вусамі, падумаў і адказаў:

«Прыгажуню сцерлядзь, якая водзіцца ў Дняпры, Прыпяці, Сожы, Бярэзіне. А яшчэ ручаёвую стронгу з Нёмана, еўрапейскую рапушку з Заходняй Дзвіны, звычайнага харыуса з Віліі, рыбца з Заходняга Буга...»

«Слухай, Сом, — папрасіў Буры Мядзведзь, — на вадзе твайго возе-ра растуць гарлачыкі, белыя і жоўтыя. Падплыві, нарві букет, мы падорым добрым людзям, якія беражліва ахоўваюць нас».

«Не магу выканаць тваю просьбу».

«Чаму?» — здзівіўся нават Барсук-усёвед.

«Таму што і гарлачыкі занесены ў Чырвоную кнігу», — Сом на развітанне шумна пляснуў хвостом па вадзе.

Задумаліся звяры. Мо і сярод тых раслін, якія яны ядуць, па якіх ходзяць, ёсць рэдкія? Іх жа берагчы трэба!..

Задумліва сядзелі дзеці ў класе, хаця Барвінак і закончыў сваю казку.

Уладзімір Ліпскі

ЛЮБЛЮ

Люблю наш край — старонку гэту,
Дзе я радзілася, расла,
Дзе першы раз пазнала шчасце,
Слязу нядолі праліла.

Люблю народ наш беларускі,
Хаціны ў зеленыя садоў,
Залочаныя збожжам нівы,
Шум нашых гаёў і лясоў.

І рэчку, што імкліва воды
Імчыць у нязведаную даль,
І жоўтасць берагоў пясчаных,
І яснасць чыстых яе хваль.

Люблю вясну, што ў кветкі, зелень
Аздобіць радасна зямлю,
Буслоў на гнёздах клекатанне
І спеў жаўроначка люблю

Гарачую спякоту лета
І буру летнюю з дажджом,
Як гром грыміць, а ў чорных хмарах
Маланка зіхаціць агнём.

І восень сумную люблю я.
І першы звон сярпоў і кос,
Як выйдуць жнеі збожжа жаці,
А касары — на сенакос.

Люблю зіму з яе марозам,
Што вокны прыбярэ ва ўзор,
І белы снег, што, ўкрыўшы поле,
Ірдзіцца бляскам ясных зор.

Люблю ў пагодную я ночку
Дапозна на дварэ сядзець,
Сачыць за зорачак мігценнем,
На месяц залаты глядзець.

І песню родную люблю я,
Што дзеўкі ў полі запяюць,
А тоны голасна над нівай
Пераліваюцца, плывуць.

Усё ў тым краі сэрцу міла,
Бо я люблю край родны мой,
Дзе з першым шчасцем я спазналась
І з гора першаю слязой.

Канстанцыя Буйло

Мае маленькія сябры!

Перагорнута апошняя старонка кніжкі. Законнылася літаратурнае падарожжа ў цікавы і таямны свет прыроды, якое доўжылася цэлы год. З вершаў і апавяданняў, легендаў і казак, вы шмат чаго даведаліся пра месяц і сонца, дождж і навальніцу, дрэвы і кветкі, звяроў і птушак.

Наперадзе ў вас шмат сустрэч з прыродай. Будзьце заўсёды яе вернымі сябрамі!

СЛУХАЙ РОДНУЮ ПРЫРОДУ

У любую пару года,	сонца-сонейка — з зямлёю,
у пагоду, непагоду,	з цішынёю — салавей,
слухай родную прыроду —	з небам — рэкі і азёры,
ты пачуеш галасы	хваля — з ніцаю вярбой...
таямнічае красы.	як і што яны гавораць,
З лесам, з нівай залатою	слухай, сябра любы мой.
размаўляе ветравей,	

Васіль Жуковіч

ЗМЕСТ

СЛОВА ДА ЧЫТАЧА	5
ПЕРАД ЯЕ КРАСОЙ	10
ЧАРОЎНЫ КРАЙ	16
САКАВІК	18
КРАСАВІК	32
МАЙ	44
ЧЭРВЕНЬ	59
ЛІПЕНЬ.....	77
ЖНІВЕНЬ.....	94
ВЕРАСЕНЬ.....	111
КАСТРЫЧНІК	122
ЛІСТАПАД	131
СНЕЖАНЬ.....	143
СТУДЗЕНЬ	158
ЛЮТЫ.....	172
ЗАКАНЧЭННЕ	187

Вучэбнае выданне

Жывая кніга прыроды

Укладальнік Ірына Марачкіна

Адказы за выпуск Яўген Лецка

Мастак Валер Мішчанка

Карэктар Алена Шыманская

Вёрстка Вадзіма Ногі

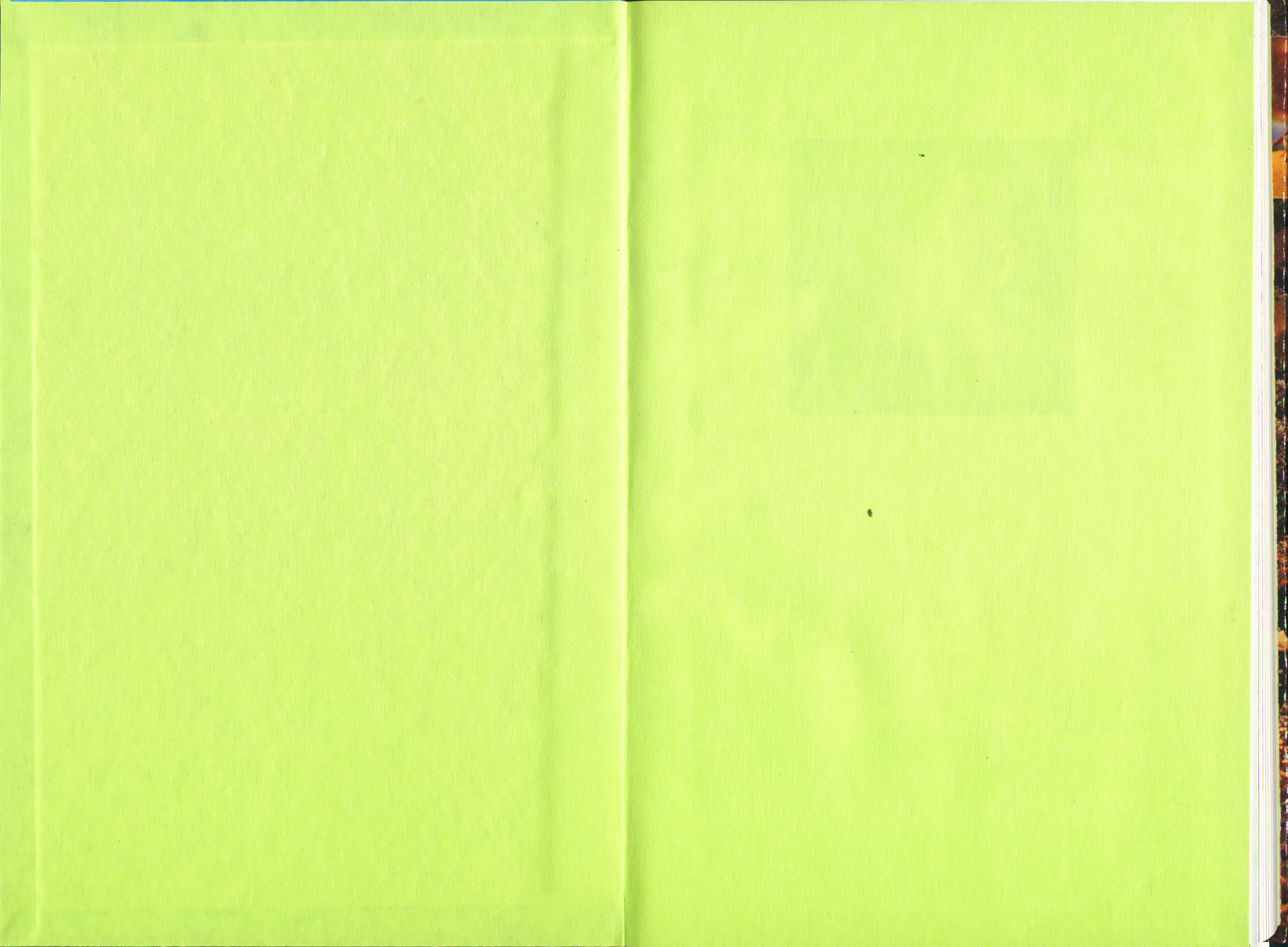
*Фотамастакі Георгій Ліхтаровіч, Алег Леішчанка,
Лолій Македонскі, Валер Харчанка і інш.*

Падпісана да друку з арыгінал-макета 01.09.97. Формат 70х100/16. Папера афсетная № 1. Афсетны друк. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 12,5. Ул. выд. арк. 9,7. Тыраж 8000 экз. Заказ № 2283.

Выдавецтва Бацькаўшчына, ліцэнзія ЛВ № 123 ад 17.12.97 г.
220053, г. Мінск, Даўгінаўскі тракт, 52/9.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкампінат імя Я. Коласа. 220005, г. Мінск, Чырвоная, 23.

Якасць друку адпавядае якасці выдавецкіх дыяпазітываў.

91 000

ВЕРШЫ,
ЗАМАЛЕЎКІ,
КАЗКІ,
ЗАГАДКІ,
ЛЕГЕНДЫ,
НАРОДНЫЯ
ПРЫКМЕТЫ

БАЛЦЫКАУШЧЫІНА

ЖАТКАРНО-ДУП
ПІР